




The University Library
UNIVERSITY OF CALIFORNIA/SANTA CRUZ

BIBLIOTHÈQUE MÉRIDIONALE

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES DE LA FACULTÉ DES LETTRES DE TOULOUSE

1re SÉRIE. TOME XIX.

LAS LEYS D'AMORS

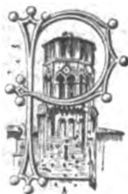
MANUSCRIT DE L'ACADÉMIE DES JEUX FLORAUX

PUBLIÉ PAR

JOSEPH ANGLADE

PROFESSEUR DE LANGUE ET LITTÉRATURE MÉRIDIONALES A L'UNIVERSITÉ DE TOULOUSE
MAINTENEUR DE L'ACADÉMIE DES JEUX FLORAUX

TOME III



TOULOUSE

IMPRIMERIE ET LIBRAIRIE ÉDOUARD PRIVAT

14, RUE DES ARTS (SQUARE DU MUSÉE)

PARIS, AUGUSTE PICARD, RUE BONAPARTE, 82

1919

LAS

LEYS D'AMORS

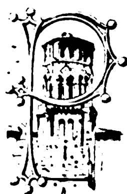
BIBLIOTHÈQUE MÉRIDIONALE
PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES DE LA FACULTÉ DES LETTRES DE TOULOUSE
1re SÉRIE. TOME XIX.

LAS LEYS D'AMORS

MANUSCRIT DE L'ACADÉMIE DES JEUX FLORAUX

PUBLIÉ PAR
JOSEPH ANGLADE
PROFESSEUR DE LANGUE ET LITTÉRATURE MÉRIDIONALES A L'UNIVERSITÉ DE TOULOUSE
MAINTENEUR DE L'ACADÉMIE DES JEUX FLORAUX

TOME III



TOULOUSE
IMPRIMERIE ET LIBRAIRIE ÉDOUARD PRIVAT
14, RUE DES ARTS (SQUARE DU MUSÉE)
PARIS, AUGUSTE PICARD, RUE BONAPARTE, 82
1919

LAS

LEYS D'AMORS

[F° 122 r°] Las Rubricas del ters[1] libre.

Comensa le ters libres : de las .VIII. partz d'oratio e del regimen d'aquelas .CXXV.
De la proprietat del nom .CXXVII.
De la substancia e de la qualitat del nom.
Per que foc trobatz e per que es digs noms.
La diffinicios del nom.
La diffinicios de qualitat .CXXVIII.
Dels accidens del nom e primieramen de especia.
Del nom propri e del apellatiu e de lors manieras e cauzas en que participo .CXXIX.
[F° 122 v°] De las manieras del[s] noms apellatius tan primitius quan derivatius.
De las manieras dels apellatius tant solamen derivatius .CXXXII.
Del gendre del nom .CXXXIV.
De qual gendre son las termenatios de *quinhs* vel *qui* .CXXXV.
Del nombre del nom.
De la figura del nom .CXXXVII.
Del cas .CXXXVIII.
Per que declinatios no ha loc en romans .CXXXIX.
De las habitutz.
De las habitutz comunas.
Per qual maniera se pecca hom en las habitutz, mudan, varian, ostan, o pauzan aquelas .CXL.
Per que alcunas vetz las dictios no requiero habitut .CXLI.
De las habitutz proprias.

1. Ms., *tres* exponctué.

De l'abreujamen e de l'assetjamen de las habitutz comunas e d'alcunas dictios .CXLV.
De l'abreujamen e de l'assetjamen d'aquestas habitutz En, Na, An, e d'alcunas dictios.
De la diversitat de En e de Ne.
De las terminatios dels cazes e premieramen dels nominatius e dels vocatius singulars e plurals.
De la excepcio del cas .CXLVI.
Dels noms integrals e parcials *oms*, *prozoms*, *coms*, *vescoms*, *clercs*, *lirs*, *santz*, *benezeyts* e de lor alongamen.
Dels mots indifferens, e quoras deu hom dire *homs* oz *hbm* et enayssi d'alcus autres motz indifferens a luy semblans .CXLVIII.
D'aquesta dictio *maestre;* per qual maniera se porta am *nostre* e *vostre* et am los propris noms.
Doctrina de *cor*, *gra*, *sor*, *ga*, *ser*, *or*, *may* e *pro*.
Doctrina de *senher*, o *senhor* o *senhors* .CXLIX.
Del noms termenatz en *ayre* et en *alge*.
De *quis* vel *qui*, e *tant* e *quant*.
Doctrina de *dos*, *tres*, *sieys*, *detz*.
Dels infinitius e d'alcus autres temps pauzats en loc de nominatius.
Dels neutris sustantivatz .CLI.
De las dictios pauzadas materialmen.
De *res*, *verges*, *mol*, *trop* e *mans*.
De *manhs* amb *h* e de *sans*, *tans*, *quans*, *fons*, e dels adjectius [F° 123 r°] termenans en *s*.
De las dictios termenans en *s'h* e de lor alongamen e de *dons* e *totz* .CLII.
Qual cas deu hom pauzar aprop aquestz verbs *hay*, *soy*, *estau*, *sab*, *cal*, e aprop los particips.
Dels propris noms e sobrenoms .CLIV.
Dels oblicz.
Dels motz diversificatz e de lor cambiamen, mudamen, trasportamen, creyshemen e mermamen.
Dels motz variabbles .CLVI.
Doctrina de *fi*, *u*, *degu*, *alcu*, *cascu* .CLVIII.
D'alcus motz que's podon dire en doas manieras.
Declaratios d'alcunas questios qu'om poyria far.
Del pronom e dels sieus accidens .CLIX.
Del verb .CLXII.
Dels accidens del verb e primier del gendre .CLXIII.
Del temps.
Dels mozes .CLXIV.
De l'especia e de la figura del verb .CLXV.

De las personas del verb.
Del nombre del verb.
Per qual temps e per qual cas deu hom respondre, e per conseguen de las tres enterrogatios legals.
De las claus dels mozes e del temps del verb .CLXVI.
De la combinatio del verb, e primieramen de l'indicatiu e de sos temps .CLXVIII.
De la pronunciacio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu am una termenacio ses plus .CLXX.
De la pronunciacio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu am doas termenacios, una propria, et autra abreujada per apocopa solamen.
De la pronunciacio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu am doas termenacios, una entiera et autra per apocopa o per una o motas autras figuras, apocopa mejansan .CLXXI.
De la pronunciatio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu am tres, quatre o mays termenacios, una entiera e las autras abreujadas, per apocopa solamen, e per una o motas autras figuras, apocopa mejansan .CLXXII.
Dels pec[z] qu'om soen fay en la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu d'alqus verbs dels quals tot jorn uzam en nostre parlar.
De la pronunciacio e dels pecz de la segonda persona singular e plural del prezen de l'indicatiu.
De la pronunciacio e dels [F° 123 v°] pecz de la tersa persona singular e plural del prezen de l'indicatiu .CLXXIII.
De las peccas del preterit imperfag de l'indicatiu .CLXXIV.
De las peccas del preterit perfag de l'indicatiu.
Doctrina de l'imperatiu .CLXXVI.
De las peccas de l'optatiu e de sos temps e de lors semblans en votz, e d'alcus autres temps del conjunctiu.
De l'infinitiu .CLXXVIII.
De l'adverbi .CLXXVIII.
Del particip e de sos accidens .CLXXIX.
De la conjunctio e de sos accidens .CLXXX.
De la preposicio e de sos accidens.
De la interjectio .CLXXXI.

LIVRE III

[F° 125 r°] Comensa le ters libres de las .VIII. partz d'oratio e del regimen d'aquelas.

Las partz d'oratio son .VIII.[1] : le noms, le pronoms, le verbs, l'averbis[2], la conjunctios, la prepozitios, la interjectios ; *partz* son appeladas de *partir*, quar per elas son tug li mot qu'om pronuncia partit e devezit, si que son de la una o de l'autra de las dichas partz ; o podon esser dichas de *paritat*, quar son en nombre par, sos assaber .VIII. Apeladas son d'*oratio*, quar *oratios*, segon que nos la prendem ayssi, vol dire aytan cum razos de parlar.

Enayssi cum la us en aquest mon es regitz e governatz per l'autre, ayssi meteysh fan aquestas partz d'oratio ; quar le noms e·l particips a maniera de savi home volon regir e governar et esser regit e governat ; le verbs, a maniera d'emperador o de gran rey, vol regir e no vol esser regitz ; le pronoms, a maniera d'ome fat o d'efan, no sab ni pot regir, ans cove que sia regitz e governatz ; la prepozitios, a maniera d'escudier o d'ome gentil, azaut e cortes, vol tostemps servir ; le adverbis, la conjunctios e la interjectios, a maniera d'ome fol, no riejo ni volon esser regidas ni governadas.

D'aquest regimen gayre no uzam en romans[3], si no solamen entre·l nom e·l verb ; quar si·l noms es de

1. G. A., II, 6.
2. En marge : *le particips* (XVII^e s.).
3. G. A., II, 8.

nominatiu requier esser pauzatz e regitz del verb de la part denan coma : *Peyres lieg* ; e si es d'acuzatiu, vol esser pauzatz aprop lo verb coma : *Peyres lieg la lesso. Peyres* es de nominatiu e *la lesso* d'acuzatiu. Et aysso es vers segon la dreyta ordenansa de las paraulas, jaciaysso que tot torne ad una razo coma : *la lesso lieg Peyres*.

Del regimen de las autras partz segon romans no curam gayre ni d'aquestas no hagram que far, si no fos per far differensa entre·l nominatiu e l'acuzatiu.

Nominatius am son verb se deu acordar en nombre et en persona, coma : *Peyres lieg* ; trop seria mal dig : *Peyre liejo*, o : *li home canta*, o : *yeu lieg* o : *vos autri cantas* ; per qu'om deu tot aysso gardar en aquest regimen si que ajuste singular am singular, plural am plural, primiera persona am primiera, segonda am segonda, tersa am tersa, coma : *yeu canti, tu cantas, cel* [F° 125 v°] *canta, nos cantam, vos cantatz, eil canto*.

Tug li nom, pronom e particip son de tersa persona, per que·s podon ordenar am verb de tersa persona, exceptatz los vocatius singulars e plurals, que son de segonda, et aquest pronom *yeu*, qu'es de la primiera persona del singular, *nos* de la primiera persona del plural, *tu* de la segonda del singular, *vos* de la segonda del plural.

Entre·l nominatiu e l'acuzatiu no pot hom assignar differensa en totz los vocables, coma en los noms termenatz en *a*, coma *bela, dona, taula, porta, Psalmista*, ni en los noms integrals, coma *bras, pes, fals*, ni en alqus autres vocables que no volon .*s*. en lo nominatiu, coma *aquest, aquel, cor*, et enayssi de lors semblans. Pero a l'ordenamen de las paraulas los pot hom

conoysser, segon qu'es estat dig; quar le nominatius s'aordena denan lo verb e l'acuzatius aprop, coma : *le priors canta la messa*, *le priors* es del nominatiu, *canta* es le verbs, *la messa* est d'acuzatiu; per autra maniera ho pot hom conoysher, quar le nominatius e sos verbs se acordo regularmen en nombre et en persona, segon qu'es mostrat per yshemples.

Ges[1] tug li verb no requiero aprop lor acuzatiu, si donx no son veray actiu o neutri transitiu, coma : *yeu ami Ramon, tu essenhas Bermon;* neutri transitiu, coma : *yeu mangi pa, tu beves vi.* Alqun autre verb son appelat neutri absout, quar le fagz que significo rema en lors meteyshes, coma : *yeu viu, tu dormes;* et aytal verb no podon regir aprop lor acuzatiu, si donx no fazian amb ajutori de prepozitio, coma : *yeu vau a vos*; quar mal seria dig : *yeu vau vos*. Et alcuna vetz per figura, coma : *yeu dormi la nueg, velhi lo jorn e studie*[2] *la lesso et hay estat tres ans en Tholoza.*

Segon lati, havem tres verbs sustantius que volon aytal cas aprop coma denan, sos assaber : *sum, fio, existo. Sum* vol dir : *yeu soy; fio* : *soy faytz*; *existo* : *estau* : et aysso meteysh entendatz de totz los autres mozes, nombres, personas e temps d'aquestz verbs. Pero, segon romans, li dig trey verb retorno a dos, sos assaber *soy, estau,* quar *soy faytz* son doas partz; quar aqui es *soy* e *faytz*, per que *soy faytz* torna a *soy*; veus yshemples : *yeu soy leyals*; [F° 126 r°] *yeu estau sas; yeu soy estatz a Paris; tu me fas esser dissolut; yeu te fau estar paubre o dezastruc*. Et entendats, can dizem

1. G. A., II, 10.
2. Ou *estudie? e*, *et* est en abrégé devant le mot.

aytal cas approp cum denan, sian d'u nombre o de divers, coma : *Dieus es totas cauzas ; .I. non es duy o dos.* Aysso meteys deu hom entendre d'autre cas ; quar si denan hom pauza oblic, approp yshamens deu hom pauzar oblic, coma : *tu me fas estar caytiu,* o *tu·m fas esser dissolut.*

Et alqu[1] dopto si hom deu dire : *yeu me soy ufertz* o *ufert*; per que nos dizem qu'om deu dire *ufertz* amb *s*, quar aqui es *soy* que vol aytal cas approp cum denan ; quar aquel *yeu me* prendem per nominatiu, so es a dire *yeu meteysh soy ufert,* so es a dire *yeu hay ufert mi meteysh ;* et enayssi pauza hom *soy* per *hay,* jaciaysso ques hom en est cas mays s'atenda al vocable qu'om pronuncia, so es *soy,* ques ad aquel qu'es entendutz, so es *hay.*

Per vertut[2] d'aquestz verbs sustantius *soy* et *estau* son alqun autre que requiero aytal cas aprop cum denan, coma : *yeu vau primiers* o *alegres, torni cochos, bevi* o *mangi volontiers.* Aquo meteysh de gran re d'autres verbs e noms coma : *corri, pregui, bevi, essenhi, gaujos, iratz, alegres, sadols, ples, sols, derriers, corrosatz, cochos, cochatz, vergonhos, envergonhitz,* et enayssi dels feminis e·ls autres lors semblans. E dizem per vertut dels digz verbs sustantius, quar si yeu dic *yeu vau primiers*[3], soes a dire *yeu vau e soy prumiers, yeu vau alegres,* soes *yeu vau* o *estau e soy alegres,* o pot hom dire que aqui sia noms per adverbi, coma *yeu vau alegres* o *cochos,* soes *alegramen* o *cochadamen,*

1. G. A., II, 12.
2. *Ibid.*, 12.
3. La première fois, *pmiers*, avec *i* écrit au-dessus de *p*; la deuxième, *prumiers*.

yeu canti volontiers, soes *volontieramen*, et enayssi dels semblans.

Aquest verbs *sab*[1] alcunas vetz s'aordena am nominatiu per esta maniera : *le vis me sab bos*, o *milhors me sab le vis que·l pas*; o pot hom dire que per vertut dels digz verbs sustantius se puesca far la dicha locutios coma : *le vis me ha sabor et ·es bos*; et enayssi de las autras semblans locutios.

Aquest verb *sembla*[2] se pot prendre en doas manieras, la una per apparer, et adonx s'aordena am nominatiu per esta guiza : *aquest sembla bos homs*, so es *ap-* [F° 126 v°]*par bos homs*, quo si hom dizia en lati : *iste videtur bonus homo;* l'autra per atrayre o ressemblar, et adonx s'aordena amb acuzatiu per esta maniera : *aquest sembla* o *ressembla son payre*, coma de faytz o de fayssos. E deu hom dir *aquest s'es mortz*, soes a dire *aquest es cauza per qu'es mortz*.

Aquest verbs[3] : *yeu hay*, *tu has*[4], *cel ha*, vol tostemps acuzatiu aprop si, coma *yeu hay nom Guilhem; ayssi ha bel hostal; noy ha home en la mayzo ; yeu hay cent floris*[5].

Aprop aquest verb *cal* pot hom pauzar nominatiu o acuzatiu, coma *noy cal declaratios* o *declaratio*.

Aprop aquestz verbs *pregui*, *suppliqui*, *servisc*, *obezisc*, pot hom pauzar acuzatiu o datiu coma : *yeu pregui* o *prec Dieu* o *a Dieu*; et enayssi dels autres, jassiaysso que aysso en alcus locz repugne al lati. E pot hom dire : *yeu crezi Dieu* o *en Dieu* o *a Dieu*.

1. G. A., II, 14.
2. *Ibid.*, 14.
3. *Ibid.*, 14.
4. Encre plus pâle; ajouté après coup, mais main ancienne.
5. *Ibid.*

Soen en romans pauza hom actiu per passiu, coma : *Aquesta gleyza se fa per l'avesque*, soes [*es*] *fayta* ; *Cel qu'era mals torna bos*, soes *es tornatz bos*.

Aquest particip *nomnat* et *appelat*, can son d'oblic, volon aytal meteysh cas aprop o nominatiu en singular et en plural. Et aquo meteysh en lo femini, coma : *del papa nomnat Johan* o *Johans es la sciensa mot grans*.

Regularmen li particip de temps prezen requiero acuzatiu aprop lor, coma *Cel es temens et amans Dieu*.

En las locutios seguens en lasquals es esta dictios *mestiers* dopto alqu, per que aquelas nos declaram, coma *dos homes hay mestiers per adobar mos graniers* ; ayssi prendem *dos homes* e *mestiers* tot essems per acuzatiu ; pero miels es dig *de dos homes hay mestiers*. Aquo meteys cant hom ditz : *tu fas tan longas razos ques han mestiers .I. fuelh o dos*, pero mielz es dig *d'un fuelh o dos*. Et alqu dizo *que·y ha mestiers* en singular ; et adonx deu hom dir : *us fuelhs o dos*, quar *dos* o *duy* pot hom dire en lo nominatiu plural. E pot hom ayssi dire *quey ha* o *quey han*. Et alqu dizo *me fan mestiers*, et adonx deu hom dire : *duy home me fan mestiers*.

[F° 127 r°] De la proprietat del nom [1].

La proprietatz del nom es significar substancia e qualitat, so es significar cauza corporal e no corporal am determenada aprehensio.

Corporal pren nom de *cors* et apelam *cors* tota cauza

1. G. A., II, 16.

qu'om pot tocar o palpar o sentir per alqu dels .v. sens corporals, coma : terra, fust, peyra, odor, color, sabor, votz, so, calor, frejor. Li dig nom corporal son appelat *nom de primiera impozitio*, quar podon esser per lors meteyshes, pauzat que l'entendemen d'ome no fos. Las autras cauzas qu'om no pot tocar, palpar, ni sentir per degu dels .v. sens corporals mas que solamen estan en l'entendemen d'ome e son fargadas per aquel son incorporals, soes no corporals, quar no han cors ; et aytals son apeladas *nom de la segonda impozitio*, quar no poyrian esser ses l'entendemen d'ome, coma : vertutz, disciplina, gramatica, nominatius, genitius, sillogismes, oratios, dictatz.

De la substancia e de la qualitat del nom[1].

La substancia qu'es enportada pel nom es us significatz lequals es contrapauzatz al plus dreg que pot a l'obra et al movemen oz al significat enportat pel verb.

La qualitatz enportada per lo nom non es autra cauza mas una maniera de donar entendre que·l significatz enportatz pel nom es en gra general oz especial o singular : general, coma *quantitatz, aybres, blatz, bestia, accidens ;* especials, coma *homs, leos,* singulars o propris, coma *Peyres, Robertz, Guilhems* o per esta maniera. La substancia e la qualitatz enportada pel nom es tota cauza significada ses movemen, ses obra, am certa et am determenada apprehensio, so es a dire que·l significatz del nom pronunciatz per alqu dona entendre ad aquel que l'au que so ques ha pronunciat es en gra ge-

1. G. A., II, 16.

neral o especial, so es propri o de suppost, enayssi cum es yshemplificat dessus. Per aysso que dizem am certa et am determenada apprehensio ses movemen e ses obra es divers del significat del verb e del particip que significo temps et obra; per aysso que dizem am certa et am determenada appreh[en]sio[1] es divers del pronom que significa substancia ses qualitat, soes a dire ses determenada apprehensio; quar cant hom ditz : *yeu*, hom no ditz cauza que sia en gra general ni d'especia ni de suppost, cant a la votz; quar cert es que, cant a la votz, no significa re determenadamen sino [F° 127 v°] aytant can lui dona la demostratios d'aquel que parla, so es que ditz : *yeu;* lequals parlar no pot, sino que sia suppostz, so es singulars, o propris. E per so ditz Pricias que li pronom son cas e vas si[2] defalho de relatio o de demonstratio. Veus donx quo per la diffinitio ques havem donada al nom es divers del pronom e del verb e del particip et yshamens de las autras quatre partz no declinabblas. *Et en aysso que dizem que·l noms significa cauza, quar las quatre partz no declinablas*[3] no significo cauza mas dispositio o liam et ordenadamen de cauza, per so la diffinitios del nom sembla assatz be donada; quar so ditz le Philozophes que aquela diffinitios es bona e ben pauzada que declara et esplica la essencia de la cauza diffinida e·l fay haver differensa de tota autra cauza essencialmen; et aquesta es aytals, quar explica e declara la essencia del nom, so es sa materia e sa forma. La materia del nom es significar ses movemen, ses temps e ses obra. La forma

1. Mot écrit en marge, avec renvoi (xiv^e s.).
2. Ms. *e va si*.
3. Mots écrits en marge, avec renvoi (xiv^e s.).

del nom es significar am determenada apprehensio. Veus donx per qual maniera esplica e declara la essencia del nom. Et havem yshamens mostrat quo la dicha diffinitios fay divers lo nom de las autras .VII. partz d'oratio; enayssi pot abastar la dicha diffinitios.

Per que foc trobatz e per que es digz noms[1].

Noms foc atrobatz per qu'om aja per luy pleniera conoyshensa de cascuna cauza a laqual l'entendemens d'ome ha nom enpauzat.

Digz es *noms* de *nomnar* o de *noticia*, so es conoyshensa, quar hom per luy conoysh la substancia e la qualitat de cascuna cauza, ayssi quo es dig lassus, et es ayssi diffinitz.

La diffinitios del nom[2].

Noms es una partz d'oratio laqual significa e representa qualitat comuna o propria de cauza corporal o de no corporal.

Qualitatz comuna de cauza corporal es la comunitatz qu'es donada entendre per nom comu, so es appellatiu de primiera impozitio, coma *homs*, *leos*, *aybres*.

Qualitatz propria de cauza corporal es la particularitatz qu'es donada entendre per nom singular, soes propri, coma : *Alexandres*, *Virgilis*, *Peyres*, *Garona*.

Comuna qualitatz de cauza no corporal es la comu-

1. G. A., II. 18.
2. *Ibid.*, 20.

nitatz dada entendre per nom appellatiu de segonda impozitio coma : *doctrina*, *disciplina*.

Propria qualitatz de cauza [**F° 128 r°**] no corporal es la particularitatz donada entendre per propri nom de segonda impozitio, coma : *gramatica*, *logica*, *artz de trobar*.

La diffinitios de qualitat[1].

Qualitatz es diversitatz per laqual una cauza se desvaria e·s detria de las autras, o qualitatz es la proprietatz de cascuna cauza. Aquest motz *cauza* es tan latz et amples que a totas cauzas s'esten, e per so es appelatz noms transcendens, so es que totz los autres motz passa e sobremonta, quar a tota re se pot aplicar : quar Dieus es cauza, li angel son cauza, homs es cauza, peyra es cauza, vertutz es cauza et enayssi de las autras cauzas. Doas qualitatz son en lo nom, la comuna e la propria; la comuna coma : *homs*, la propria coma *Jacmes* o *Martis*.

Li nom que son de comuna qualitat son apelat *appellatiu*, quar us noms appellatius es comus naturalmens a motas cauzas, lasquals una meteysha substansa o qualitatz abrassa e compren generalmen o especialmen. Generalmens, coma *cors animatz*, *cors vivens* o *vegetatius*; especialmens, coma *homs*, *leos*, *cavals*.

Dels accidens del nom e primieramen d'especia[2].

Le noms ha .V. accidens : *especia*, *gendre*, *nombre*, *figura*, *cas*.

1. G. A., II, 20.
2. *Ibid.*, 22.

Especia es elementals, soes literals compozitios, per laqual es fayta distinctios entre·l primitiu e·l derivatiu. D'especia es litterals compozitios, laquals ve e naysh de si meteysha o d'autre. Especia es dicha de *specificar*, quar per especia nos especificam primitiu e derivatiu.

Las especias dels nóms, sian propri o appellatiu, son doas : la primitiva e la derivativa. La primitiva conoysh hom cant no·s deshen ni·s deriva de deguna dictio, coma *Jacobs*, *Bernads*, *escutz*, *hostals*, *autz*, *bos*. La derivativa conoysh hom quar se deriva e ve e·s deshen e naysh d'autra dictio, coma *Peyres* de *peyra*, *Pauls* de *pauza* o de *pauc*, *Johans* de *Ja*, soes Dieus, et *Anna*, soes gracia ; et enayssi *Johans* vol dir *gratia de Dieu*. Yshamens havem *amor* de *amar*, *lesso* de *legir*, *paraula* de *parlar*, *seti* de *sezer*, *cortinas* de *cort* e *cort* de *cortezia*, *ramada* de *rama* e *rama* de *ram*, *capa* e *capayro* de *cap*, *vi* de *vit*, *oli* d'*oliva*, *hostalier* d'*ostal*, *cavalier* de *caval*, *escudier* d'*escut*.

Especia derivativa se fay en .VI. manieras : en votz et en significat, coma *gazanhs* de *gazanhar*, *amors* d'*amar* ; [F° 128 v°] en votz solamen e no en significat, coma : *aquest contrafa la maniera del Lombart*, *la letra de Maynard*, *lo pol*, *lo cat*, *l'aze e·l rossinhol* : en significat solamen, coma *huey* que·s pren de *jorn* ; per additio, coma *conoyshens*, ajustatz *a* et haurets *conoyshensa* et a *val or* et hauretz[1] *valor*, *dol dolor*, *fol folor* ; per remotio coma *conorta*, ostatz ne *a* : *conort*, *coforta cofort*, *acorda acord* ; per translatio de grec en lati, et adonx ha miels loc segon lati que segon romans, coma de *theos* qu'es dictios greca es pres *deus* qu'es dictios latina, segon

1. Les sept mots qui précèdent sont écrits en marge avec renvoi. (XIV^e s.).

romans podes dir *thieus* am *th* e que d'aquel *thieus* sia pres o traslatatz *dieus;* e de *patir* grec *payres* e de *matros* *mayres*. Et aytals derivatios es inpropria, segon la oppinio d'alqus.

La primiera maniera de derivatio es cum filhs leyals; la IIª cum filhs solamen naturals; la tersa coma filhs adoptius, la quarta se fay per addicio e la quinta per remotio, et enayssi cascuna per formacio.

Derivatios que·s fay per contrari reputam per veraya, coma *maleta*[1] de *mal*, per contrari quar mal no fa ni es facha per mal far, mas per be; quar enayssi coma en natura son doas fis, una que fa e complish et autra que destru so qu'es fayt e complit, ayssi meteysh en derivatio, quar la una reprezenta lo significat de son primitiu per affirmatio, et adonx es perfiecha e complida, e l'autra per negatio o per privatio, et adonx es destructiva.

Can la dictios formans e la formada han diversas institutios, coma *conoyshens conoyshensa*, adonx la formada es d'especia derivativa; e can son d'una natura, soes d'una institutio, cum le genitius e·l sieus nominatius, don se forma e·l passius e l'actius; aquo meteysh dels particips, dels gerundius e dels supis; adonx la formada dictios no es d'especia derivativa.

La seyzena se fay per translatio, la quals no fay tostemps leyal derivatio: quar si la dictios latina o romana es del tot d'u meteys significat am la dictio greca o ebrieva, don es preza o translatada, adonx noy ha drechuriera ni leyal derivatio, mas giramen o mudamen d'una lenga en autra, coma *Jacob*, *Jacmes*, *Jozep*,

1. *Sic*.

Jep, Adam, Azam, David, Davi, patir, payre, matros, mayre, pos pes. Pero can son de divers significat, o sol .I. petit se varia la una de l'autra en la maniera del significar, adonx fan leyal derivatio coma *gens* de *ge* grec, que vol dir *terra*, e *pebres* de *pir* [F° 129 r°] grec que vol dir *foc*.

Li nom de figura composta son d'especia derivativa, quar d'aqui don se compono se derivo; e ges per so especia e figura no son una meteysha causa, quar especia regarda la qualitat e figura la quantitat.

Ethimologia[1] de letras non es veraya derivatio, quar non es motz qu'om no·l pogues ethimologizar per letras o per sillabas; et enayssi tug serian derivatiu. Ethimologia es expositios o declaratios d'un vocable per .I. autre o per motz mays conogutz e manifestz en una meteysha lenga, lequals se fay per letras o per sillabas segon la natura de la cauza, coma *femna*, *fenestra, enverenada, mortz, nostra, apparelhada*[2]; *solelhs* : *sols lutz* o *sola lutz* o *solamen lutz*, per excellensa, *pigres* : *pes greus*. Et adonx per aquesta derriera maniera en romans pot segon alqus far derivatio e compozitio. Pero alqus noms pot esser ethimologizatz en tal maniera que no sera compostz ni derivatius, coma *renoyer*, *re no·y ha*; quar d'aqui no·s compo ni·s deriva, ans o fa be de *reyre* e de *nou*, so es autra vetz *nou*.

Primitiu e derivatiu son dig transumptivamen per alcuna semblansa, quar le primitius es la fons, e·l derivatius le rius, coma de *fort fortaleza*, de *bel beleza*, *mal maleza*, *blanc blanqueza*.

1. G. A., II, 28.
2. Explication plus détaillée dans G. A., II, 28.

Beleza, *fortaleza*, *blanqueza* son d'autra institutio que aquil don se derivo, segon nostre romans e segon lati. *Beleza* se deriva de *bel* e *fortaleza* de *fort*, jaciaysso que Aristotils e li antic philozophe digan lo contrari; quar, segon lor oppinio, enans cove que hom haja forsa o fortaleza que sia fortz, e beleza que sia bels; enpero nos havem, segon romans e segon lati, autre regardamen, soes per qual maniera una dictios se pot formar d'autra miels et plus adrechamen, et quar miels se forma *beleza* de *bel* per addicio que *bel* de *beleza* per remotio[1], per so aproam la primiera, quar mays val gazanhar que perdre.

Del nom propri e de l'appellatiu e de lors manieras e cauzas en que participo[2].

Propris noms es aquel que significa substancia am qualitat propria, coma : *Gilis*, *Martis*, *Sicartz*, *Ermengaus*. Appellatius es aquel que naturalmens es comus a totz aquels, losquals una meteysha qualitatz generals o especials compren : generals, coma *cors animatz* o *cors vivens* : especials, coma *homs*, *leos*, *cavals*.

[Fº 129 vº] Tres manieras son de propri nom segon romans : le noms propris a nos empauzatz al batejar, coma : *Peyres* o *Bernat*; el sobrenoms, loqual hom tray de son linhatge, coma *Bert*, *Audiguier*; e·l noms d'aventura, coma *Bert*, *Audiguier*, en autra maniera apelat *majordome* per so quar era estatz *majorsdome* d'alqun gran senhor. Tug aquest trey nom significo aquela meteysha persona que·l propris noms repre-

1 Les six mots précédents sont en marge avec renvoi.
2. G. A., II, 30.

senta per se et aquela meteysha propria qualitat, jassiaysso que per diversas cauzas, razos e respieytz sian enpauzat.

Li nom propri et appellatiu han certas cauzas e manieras comunas, en lasquals participo, quar alqu nom son propri et appellatiu corporal e no corporal; propri corporal, coma *Alexandres*, *Fredericz*, *Virgilis*, no corporal coma la *Doctrina de Salamo*, la *Regla de sant Benezech*; nom appellatiu corporal, coma *homs*, *cavals*, *rocis*; no corporal, coma *doctrina*, *vertutz*, *drechura*, *disciplina*.

En equivocatio participo propri nom et appellatiu propri, coma si·l filhs del rey d'Anglaterra e·l filhs del rey de Navarra o de Castela cascus a nom *Audoart*: appellatiu, coma *fe*, *fe*, *las*, *las*: e quar de equivocatio havem lassus tractat en rim equivoc, per so abaste so qu'en havem dig.

Alqus noms pot hom trobar que podon esser propri e podon esser appellatiu coma *Vidal*, *donat*, *flors*, *clara*, *blanca*.

En sinonimitat participo yshamens li nom propri et appellatiu propri, coma *Bernat*, *Arnaut*, *Barrau*, en autra maniera apelat *salvatge*: appellatiu coma *prestres*, *preveyres*, *capelas*.

De las manieras dels noms appellatius tan primitius quan derivatius[1].

Las manieras dels noms appellatius, lasquals son comunas tant als primitius quant als derivatius, son

1. G. A., II, 36.

aquestas : adjectiu respectiu, quaysh respectiu, gentil, patrial, enterrogatiu, infinit, relatiu demostratiu, combinatiu[1], collectiu, divizable, finch, general, especial, ordinal, numeral, absout, temporal, logual.

Adjectiu havem e sustantiu. Noms sustantius es cant ses ajutori o ses ajustamen d'autre pot estar en ordinatio de paraulas per se meteysh, coma : *le doctors lieg ; le maestres essenha ; le capelas canta ; le leos rugis* e *Peyres s'esforza*. Tug aquest nom son dig sustantiu, quar per *doctor*, *maestre*, *capela* e per [F° 130 r°] *Peyre* enten hom certa cauza, so es home qu'es maestres, doctors o capelas oz aquest qu'es appelatz *Peyres*.

Tot lo contrari fay adjectius, quar per si meteysh estar no pot en ordinatio de paraulas ses ajutori ; d'autre nom propri oz appellatiu, coma *bels*, *bos*, *franx*, *azautz*, *cortes* ; quar si tu dizes : *Bels manja o beu*, hom no enten que vol dire aquel *bels*, si es homs o cavals o autra cauza, quar a cascu se pot applicar ; per que cove qu'om li do sustantiu en que·s ferme, coma *le bels cavals corr*, *le franx reys manja*, *le cortes doctors lieg* et enayssi dels autres.

Adjectius significa lauzor o vituperi, meja o acciden : lauzor, cum *bos*, *bels*, *sans*, *drechuriers* ; vituperi, coma *fals*, *mals*, *deslyals* ; meja coma *grans*, *nautz*, *lonx*, quar *grans* et ayssi dels autres pot significar lauzor o vituperi ; et enayssi es mejanciers lauzor, com : *grans clercz es aquest*, vituperi, coma : *grans layres es*. Acciden significa can demostra la proprietat de la cauza coma : *corbs negres*, *bona vertutz*, *neus blanca*.

1. Au bas de la page (xvii^e s.) : « On a oublié ici *assimilatiu* dans les deux registres, mais non dans le détail donné sur chacun de ces mots. »

Aquest vocable *tans quans* I, II, III, IIII, V, VI, VII et enayssi dels autres son adjectiu.

Doas manieras havem d'ajectius, sos assaber adjectiu de votz e de significat, et aytal son veray adiectiu, coma *bels*, *bos*, *blanx*, *fortz;* li autre son adjectiu cant al significat e non ges cant a la votz, ans son be sustantiu cant a la votz, como *maestres*, *doctors*, *licenciatz*, *bacheliers;* quar si tu dizes : *maestre*, yeu entendi home, quar per *maestre*, *doctor* ni *bachelier* et enayssi de trops autres hom no pot entendre mas home; e per so can dizes : *Maestre Peyre*, le *maestre* es adjectius aqui, quar am nom sustantiu s'ajusta ses tot meja.

Li adjectiu de votz e de significat am lors sustantius se devo acordar en tres cauzas : en cas, en gendre, et en nombre, coma *Peyres es bos e bels.* En cas se dezacordaria, si hom dizia : *Peyres es bo et bel,* prendem *bo e bel* per oblitz[1]. En gendre se dezacordaria, si hom dizia : *Peyres es bona o bela.* En nombre se dezacordaria, si hom dizia : *Peyres es bo e bel*, prendem *bo e bel* per nominatius plurals; aquo meteysh en los feminis, coma *aquesta dona es belas* o *aquestas donas son bela.*

A dos noms sustantius singulars pot hom ajustar .I. adjectiu plural, coma : *Peyres e Johan son canut.*

[F° 130 v°] Noms respectius[2] es aquel que dece qu'es pauzatz pauza l'autre e dece qu'es destruytz destru l'autre, coma *filhs*, *payre*, *sers*, *senhor*, so es : si yest filhs, tu has payre; si yest sers, tu has senhor. E dejos aquest nom *payre* es entendutz aquest noms *mayres*, quar le masculis coceb lo femini.

1. Le copiste parait avoir essayé de transformer *t* en *c*.
2. G. A., II, p. 40.

Noms quaysh respectius es aquel que dece qu'es pauzatz dona entendre son contrari, e dece que la us es, l'altres non es, coma *dias*, *nueytz*, *dextra*, *senestra*, *orbs*, *vezens*, *sortz*, *auzens*; so es si es dias, no es nueytz, et enayssi dels autres. Aquest ha semblansa am l'autre nom dessus promdanamen dig, en aysso que la us per l'autre es entendutz; e dessemblansa en aysso quar aquel dece qu'es pauzatz pauza l'autre e dece qu'es destruytz destru l'autre, coma *payres*, *filh*; et aquest fay lo revers, quar el pauzat no pauza l'autre ni se destruch, no destru l'autre, ans dece qu'es destruytz pauza l'autre coma : *jorns*, *nueg*, *auzens*, *sort* et enayssi de lors semblans.

Noms gentils[1] es aquel que pren nom de *gent* d'una regio, coma *Grecz*, *Latis*, *Frances*, *Engles*. *Castelas*, *Aragones*, et ayssi de lors semblans.

Noms patrials[2] es aquel que pren nom d'un pahis, coma d'un avesquat, coma *Tolzas*, *Bordales*, *Caerci*. *Peyragozi*, *Carcasses*, *Narbones*, *Bederres*.

Noms enterrogatius[3] es aquel que enterroga, coma *qui*, *quals*, *quinhs*, *quans*, quo si hom dizia : *qui es aquels*, et enayssi dels autres.

Noms infinitz[4] es aquels qu'es pauzatz infinidamen, que no·s determena ad .I. mays que ad autre, coma *qui*, *quals*, *quans*, *que*, *qui*, *qualsque*, *quansque*, coma : *Qui be fara be trobara*, et enayssi dels autres.

Relatius[5] es de la cauza dicha o passada, recordatius

1. G. A., II, 42.
2. *Ibid.*, 42.
3. *Ibid.*, 42.
4. *Ibid.*, 42.
5. *Ibid.*, 42.

o reprezentatius, quar fay remenbransa d'aquo qu'es passat o dig, coma : *Us doctors es vengutz de Boluenha lequals deu legir a Tholosa;* ve t'aqui *lequals* que fay relatio e remenbransa del doctor; et enayssi dels autres.

Antecedens[1] appelam la cauza de laqual relatius fay relatio, so es recordacio o remembransa. E vol dir *antecedens* aytant cum aquel qu'estay o qu'es pauzatz denan, quar tostemps antecedens deu estar denan, quar dona la primiera conoyshensa e relatius la segonda.

En lo relatiu es motas vetz entendutz antecedens, coma : *vejas a cuy daras*, so es : *vejas aquel a cuy daras*, o : *vengutz es qui mal me vol*, so es : *vengutz es aquel que mal* [F° 131 r°] *me vol;* et enayssi dels autres.

Relatius et antecedens[2] se devo acordar a tot lo mens en gendre et en nombre, coma : *De mo senhor me remembra, a cuy Dieus perdo.* En cas s'acordo motas vetz coma : *qui ara venha es valens homs.*

Aquest nom *tals*, *aytals*, *tans*, *aytans*, *atertans*, *quans*, *quinhs*, podo esser demostratiu, assimilatiu e relatiu.

Demostratiu[3] son quant fan demostransa ad huelh de la cauza prezen coma si yest en la riba de Garona e dizes a mi, demostran Garona : *Vezes tu Garona, aytals es Sayna;* aquel *aytals* es demostratius.

Assimilatiu son cant hom es enterrogatz e respon e red razo per la .I. dels digz noms, coma si yeu te enterrogui e dic : *quinhs es Loys?* e tu respondes : *aytals cum Philips.* Pero, segon lati, deuria hom dire : *Quals*

1. G. A., II, 42.
2. *Ibid.*, 44.
3. *Ibid.*, 44 et suiv.

es Loys? mas, segon romans, deu hom dire *quinhs*; quar, segon romans, *quals* leumen demanda de la propria substancia de la cauza cant es enterrogatius, per que·l deu hom respondre per la .I. d'aquestz pronoms demostratius *aquest* oz *aquel* o lors semblans, coma : *quals es le reys? aquest* oz *aquel.* O pot hom respondre per propri nom coma : *qui yest tu? Bernat* o *Guiraut* o *yeu*, jassiaysso que alcunas vetz la us per l'autre es pauzatz per far final acordansa e no estiers que no fos vicis.

Quinhs es enterrogatius e demanda de la qualitat, si es blanx o brus, nautz, espes o gros ; per que cant hom ditz : *quinhs es le reys?* deu hom respondre : *aytals* o *bels, azautz, cortes, honestz, grans, nautz* o *paucz;* et enayssi dels autres lors semblans.

Combinatiu son cant son pronunciat ses enterrogatio, coma : *quals es le payres, tals es le filhs* ; *quals es la mayres, tals es la filha.*

Quals e *qui* soen enterroguo am verb sustantiu et am propri nom; per que adonx deu hom respondre per la .I. d'aquestz pronoms demostratius : *yeu, aquest* o *aquel* o lors semblans; quar adonx demanda de la propria substancia coma : *quals es Bertrans?* E cant en la enterrogatio es la us d'aquestz pronoms *aquest* oz *aquel* o lor semblan, adonx enterrogua e demanda de la propria nominatio; per que adonx deu hom respondre per propri nom, coma : *qui es aquest?* o *quals es aquest? Bernat* o *Peyres:* pero si persona era de dignitat, pot hom respondre per lo nom de sa dignetat coma : *qui es aquest?* o *quals es aquel? L'avesques de Tholoza o·l reys de Castela o·l vescoms de Narbona o·l Senhors d'aytal loc* [F° 131 v°]. E si tant es que en la enterrogacio no

sia verbs sustantius, mas us autres verbs accidentals, adonx pot hom respondre per propri nom o per pronom demonstratiu coma : *Qui corr? Quals parla? Aquest o aquel, Raols o Raynautz.* Enpero, cant hom respon en aquest cas per pronom, no cal doblar la enterrogacio, si per propri nom cove doblar coma : *Qui parla? o Qui canta? Peyres. Quals Peyres? De Prinhac.*

Qui, cant es enterrogatius, no vol encontrar apres si lo nom de la cauza de que enterroga, quar mal seria dig : *Qui senhors es aquel? Qui dona es aquela?* Quar tostemps vol entre[1] se e·l nom de la cauza de que enterroga aquest verb sustantiu *soy, yest, es,* so es qualque dictio del dig verb; per que deu hom dir : *Qui es aquel senhor?* o : *Qui es aquela dona?* De la part denan se pot be ajustar ses meja coma : *Aquel senhor qui es? Aquela dona qui es?* Quar en aquest cas leumen vol apres se verb sustantiu le *qui* ses tot meja, segon romans : per que seria mal dig : *Qui digas es aquela dona?* e dizem leumen, quar hom pot dir : *Qui poyria esser aquel senhor?*

Apres aquestas termenacios *quals, quinhs, quinha* o denan pot[2] estar le noms de la cauza de laqal hom enterroga am meja o ses meja, coma : *Qual senhor es aquel? Quals dona es aquela? Quinhs hom es? Quinha femna es?* Denan pot estar yshamens, coma : *Aquel senhor quals es? Aquela dona quinha es?*

Noms collectius[3] es aquel que en lo singular significa motas cauzas, coma *gens, companha, ostz, pobles, cavalgada, sirventalha.*

1. Espace et tiret après *entre.*
2. Écrit d'abord *cal.*
3. G. A., II, 48 sq.

Noms divizables es aquel que a sengles. so es a cascu o a motz de dos o de mays de dos fay relacio, coma *la us*, *l'autres*, *casqus*, *sengles*, *dos e dos*, *tres e tres*, o *de dos en dos*, *de tres en tres*. Alcunas d'aquestas dictios son entendudas solamen de dos, coma *l'altres*, *la us o l'autres*, *l'us e l'autres;* et alcunas vetz de mays de dos, enayssi que per la dictio qu'om pronuncia enten hom de cascu, coma *tug* o *cascus* o *cadaus de lor*. Et alcunas vetz son entendudas de motz aordenatz per engals nombres, coma *duy e duy van*, *trey e trey estan*, et enayssi de lors semblans.

Noms finhs es aquel que pren nom del so que·s fay per la cauza a cuy es enpauzats coma : *tortres*, *grua*. *coguls*, *upega*, quar del so que fay la tor- [**Fº 132 rº**] tres, so es de *toto*, pren so nom, e *grua* de *gru*, e *coguls* de *cocuc*, e *upega* de *upupu*.

Noms generals es aquel que·s pot partir e devezir en motas partidas especials, coma *cors;* donx *cors* pres en general la us es vegetatius e l'altres no vegetatius; no vegetatius, coma : *peyra*, *fustz*, *terra;* vegetatius : alqus es vegetatius solamen, et alqus vegetatius e sensitius, vegetatius solamen, coma *aybres*, *herba;* vegetatius e sensitius, alqus es razonables et alqus no razonables, coma *homs*, *femna;* no razonables coma son las *bestias*, li *auzel* e li *peysho*. Et enayssi cors vegetatius e no vegetatius, sensitius e no sensitius, razonables e no razonables son nom general e *homs*, *femna*, *leos*, *bestia*, *peyshos*, *auzels*, son especial.

Especials noms es aquel qu'es contengutz sotz lo general, segon qu'es estat dig : *aybres* es noms generals e *figuiers*, *milgraniers* et *amelhers* son especial.

Blatz noms generals; *fromens*, *ordis*, *sivada*, *milhs* son especial.

Noms ordinals es *primiers*, *segons*, *ters*, *quartz*, *quintz*, *seyzes*, *setes*, et enayssi de lors semblans.

Noms absolutz es aquel qu'om per luy meteys enten ses ajustamen d'autre, coma *Dyeus*, *vertutz*, *gleyza*, *sagramens*, *sacrificis*; quar no cal dir *Dieus bos*, quar en aysso qu'om ditz *Dieus* es entendutz *bos*, *bels*, *sans*, et enayssi de las autras proprietatz bonas. Si vols dire qu'om ditz tot jorn : *Dieus es drechuriers e misericordios*, aysso ditz hom per gran[1] affectio d'amor. Yshamens no cal dir *bona vertut*, quar vertutz de se meteysha porta la bontat, ni *bona gleyza*, *bos sagramens*, ni *bos sacrificis*. E si tant es que alcunas vetz hom o diga, aysso fa far bona affectios; per que·s pot dire, majormen quar aytals locutios se escuza per figura segon que direm en jos.

Noms temporals es aquel que significa temps, coma : *ans*, *mes*, *sepmana*, *jorns*.

Noms logals es aquel que significa loc, com *prompdas*, *lundhas*, e lor semblan.

De las manieras dels noms appellatius tan solamen derivatius[2].

Aquestas son las manieras dels noms appellatius solamen derivatius, sos assaber li nom *patronomic*, *possessiu*, *comparatiu*, *superlatiu*, *diminutiu*, *denominatiu*, *comprehensiu*, *verbal*, *adverbial*, *participial*.

1. Ms. *gram*.
2. G. A., II. 52 sq.

Noms patronomicz, segon lati e segon romans, es aquel que·s [F° 132 v°] deriva e pren nom dels noms dels nostres payros; et en aytals noms es entendutz *filhs* o *nebotz* am lo genitiu del primitiu; e d'aquestz patronomicz uzavo fort li antic en lati, coma *Petrides*, que vol dir en lati, le filhs o·l nebotz d'En Peyre, *Guillelmides*, le filhs o·l nebotz d'En Guilhem; et enayssi dels autres. E per aquesta forma uzam huey, segon romans, dels sobrenoms, so es d'aquels noms que son comu a tot un linhatge, coma li *Audiguier*, li *Cornelha*, li *Prinhac*, li *Mauran*, li *Barravenc;* quar si ieu dic : *Aquest es dels Maurans*, so es del linhatge dels Maurans; quar fo filhs o nebotz d'En Mauran, o filhs o nebotz dels nebotz d'aquel primier payre que fo comensamens dels Maurans; et enayssi dels autres.

Noms possessius es aquel ques am lo genitiu de son primitiu significa alcuna cauza d'aquo que·s possezish, coma *la polpra enperial*, so es de l'emperador; *la vestidura royal*, so es del rey; aquo meteysh : *Aquest enaps es dauratz o argentatz, armaudatz, estanhatz*, so es ques ha alcuna cauza d'aur, d'argen, d'armautz o d'estanh. Yshamens alcu prendo nom de las sciencias coma : *aquest es legista, decretalista, gramatias, logicias*. Et alcunas vetz de malautias, coma *lebros, gotos, tinhos, lunaycz, freneticz, auras, forsenatz*.

Noms comparatius es aquel que significa ayssi meteysh quo·l sieus pozitius amb aquest adverbi *mays* o *plus*, coma, *mays fort*, *plus bels*.

Comparatio cove saber per haver conoyshensa de pozitiu, comparatiu e superlatiu. Et es comparatios assignatios d'un acciden a diversas cauzas, a la una segon mays et a l'autra segon mens; laquals ha tres grazes :

pozitiu, comparatiu, superlatiu : gra es una maniera de significar aquela cauza en que·s fay comparatios. Le pozitius es aquel que no pren lunha forma d'autre, mas que el mezeysh se pauza, coma *bels*, *blancz*, *negres*, *lonx*, *fortz*, *savis*, *astrucz*. Le comparatius es regularmens aquela meteysha votz del pozitiu amb aquest adverbi *mays* o *plus*, coma : *aquest es plus bels ques aquel*, o *mays blancz*, o *plus lonx*, o *mays savis*, o *plus certz*. E segon aquesta maniera, impropriamen havem nos comparatiu en romans; quar, segon romans, cant yeu dic *mays savis* o *plus bels*, aquel *mays* es una dictios e·l *savis* es autra dictios; aquo meteysh de *plus bels*, quar en lo lati per aquest dos motz es us motz solamen, [F° 133 r°] coma *albior*, *mays blanx*, *felicior*, *plus astrux*, et enayssi de lors semblans. Aquo meteys pot hom dire del superlatiu del qual devem dir enjos.

Empero en romans havem un autra maniera de comparatius, en losquals no qual dire *mays* ni *plus*, quar assatz es entendutz per la dictio meteysha, ayssi co havem dig del comparatiu del lati, coma *bos*, *milhors*, *grans*, *majors*, *paucz*, *menors* : quar en aquest no qual dire *plus milhors* ni *mays majors* ni *plus menors*. Aquest derrier comparatiu peccan cant a la votz; et enayssi havetz doas manieras de comparatio segon romans, quar, segon lati, n'avetz tres. La primiera, segon romans, es de votz e de significat cant al pozitiu e·l comparatiu, coma, *bela*, *belazor*, *sobrebela*, *genta*, *gensor*, *sobregenta*. La segonda es de significat e no de votz, coma *bos*, *milhors*, *grans*, *majors*, *paucz*, *menors*.

Li nom sustantiu no recebo comparacio ni·l pronom, quar li pronom significo mera e pura substancia, laquals nos pot mermar, creysher ni remetre,

coma *doctors*, *maestres*, *bacheliers*, *yeu*, *tu*, *aquel*, *aquest*. Li veray adjectiu, que significo qualitat o quantitat, recebo comparacio; qualitat, coma *bos*, *mals*, *bels*, *savis*, *astrucz*; quantitat, coma *grans*, *paucz*, *loncz*, *gros*.

Li comparatiu s'aordeno leumen, segon romans, am nominatiu, mejansan aquest adverbi *que*, coma *aquest es plus savis ques aquel:* e per so aquest *que* es appelatz adverbis comparatius. E no deu hom dire *que no*, coma *Peyres es plus savis que no Guilhems*, si doncz no era aqui verbs entre·l *que* e·l *Guilhems*, o aprop, coma *Peyres es plus savis que no es Guilhems* o *que Guilhems no es*, o *Peyres se governa miels que Bertrans no fe lunh temps*, jassiaysso que[1] pauzar negatio en aytal locutio sia mot contrari al lati.

Gens e *genta* son pozitiu, e d'aqui son format duy veray comparatiu en votz et en significat e ses apostura de *mays* e de *plus*, coma *gensers* e *gensors*. E cascus d'aquestz pot esser applicatz al masculi o al femini; yshamens *belazors* ve de *bela* e son del femini.

Alcunas vetz li comparatiu s'aordeno amb ablatiu am sen de *de*, coma *yeu am la plus bela de totas*, o enayssi *la majors*, *menors*, *belazors*, *melhers*, *melhors*, *gensers*, *gensors de totas es ma parenta*; enayssi : *non hi ha plus apte de mi*; *vejatz si·s pot dir miels de be*; *yeu soy le plus fortz d'esta ost*; *tu yest plus nautz de totz*.

E [F° 133 v°] jassiaysso que en aquestz locz et en alqus autres caja be, quar es acostumat de dire per alqus, pero en totz no se sec, quar ges no seria bel dig : *yeu soy plus blancz de Bertran* o : *tu yest plus nautz*

1. *No* exponctué.

d'aquel o : *aquel es plus fortz de te;* per que cel que ordenara lo dig comparatiu per aquesta maniera garde que sia acostumat de dire, quar estiers seria vicis.

Le superlatius es le ters gra[s], que vol dir sobremontans, quar sobremonta per creyshemen o per mermamen lo pozitiu e·l comparatiu; quar enayssi cum le comparatius sobremonta lo positiu, le superlatius sobremonta lo comparatiu, e per conseguen lo pozitiu. Pronunciatz es le superlatius amb aquesta dictio *sobre*, coma *sobre bos*, *sobre bels*, *sobre savis*.

Noms diminitius es can dimininuish e merma lo significat d'aquel don se deriva, coma de *gleyza gleyzeta*, de *hostal hostalet*, de *Bertran Bertrando*.

Noms denominatius es ditz solamen quar pren de son primitiu, non pas per alcuna especial significatio, quo fan las autras manieras del nom sobredichas. E veus las formas dels noms denominatius, coma de *savis savieza*, de *durs dureza*, *bels beleza*, *cortes cortezia*.

Noms comprehensius es aquel que compren en se e conte molteza, coma *granier*, *pesquier*, *librari*, *sacristia*, *vestiari*, *psalteri*, *plantier*, *vinhier*.

Noms verbals es can se deriva del verb, coma de *conorta conortz*, *d'amar amayres*, *amadors*, *amayritz*, de *teysher teysheyres*, *teyshedors*, *teysheritz*; *amors*, *honors*, *valors*, *lessos*, *dictios*, *donatios*, *revocatios*, et enayssi dels autres lors semblans.

Differensa es, segon romans, entre *amans*, *amayres*, *amadors*, *legens*, *legeyres*, *legidors*, *teyshens*, *teysheyres*, *teyshedors*, et enayssi de lors semblans. Quar aytal mot que·s termeno en *ans* o en *ens* son particip regularmen e significo temps prezen; et enayssi aquel es *amans* entre que ama, *parans* entre que para, *legens* entre que

lieg, *teyshens* entre que teysh; per que aytal mot son appelat, segon romans, *actual*. *Amayre*, *legeyre*, et enayssi de lors semblans significo habit, quar aquel qu'es *amayres* ha l'abit, so es la maniera e·l saber d'amar, si amar volia; et aquel qu'es *legeyres* de legir, e·l *teysheyres* de teysher, si teysher [F° 134 r°] volia; per que aytal mot son appelat *habitual*. *Amador*, *parador*, *teyshedor* et enayssi dels autres lors semblans podon esser pres en significatio activa o passiva; si de activa, adonx vol dir *amadors* cel que amara, *paradors* cel que parara, *governadors* que governara; si de passiva, adonx podon esser nom o particip; si nom, adonx vol dir *amadors* dignes d'esser amatz, *blasmadors* dignes d'esser blasmatz, *punidors* dignes d'esser punitz. Si particip en significatio passiva, adonx vol dir *amadors* aquel que sera amatz, *coronadors* aquel que sera coronatz; pero, segon romans, leumen los prenden per noms, coma *lauzadors* dignes d'esser lauzatz. Et aytal mot son dig *aplicatiu*, quar podon esser applicat activamen o passivamen, nominalmen o participalmen. Empero aytals motz en *ayre*, et en *eyre*, coma *parayre*, *teysheyre*, et en *or*, coma *parador*, *teyshedor*, *trobayre*, *trobador*, segon romans, prendem e pauzam soen la .I. per l'autre.

Alqu mot son en lati que·s termeno en *bundus*, losquals pronunciam en romans en la una maniera dessus dicha, coma *amabundus amadors*, et adonx, segon la maniera del lati, aquel *amadors* vol dir semblans ad aquel que ama; pero d'esta maniera nos no curam, quar gayre non uzam en romans.

Noms *adverbials* es can se deriva d'averbi, coma de *sobre*, *sobiras*, *sobranciers*, *sobransaria*, et enayssi dels sycus semblans.

Noms *particip[i]als* es can se deriva de particip, coma de *negligens necligensa*, *conoyshens conoyshensa*, *alegrans alegransa*, *duptans duptansa*, et ayssi de lors semblans.

Del gendre del nom[1].

Gendres es differensa o senhals per loqual hom conoysh quals dictios es del masculi, del femini, del neutri, del comu o del omne. De *genos* grec, que vol dir *natura*, pren so nom gendres o de *engendrar*, en cant que toca aquels que podon engendrar, coma le masculis e·l femenis, liqual son veray gendre.

Doas manieras son de gendre : *real* e *vocal; real*, soes *cauzal* de *cauza;* quar a la cauza conoysh hom si es de masculi o de femini, coma *homs* et *femna*, *propheta*, *papa*. Ges aquestas dictios *homs* e *femna* no son de gendre real, mas solamen la cauza, so es aquel cors loqual hom enten per esta dictio *homs* o *femna;* et enayssi dels autres; *vocal* soes de *votz*, quar [**F° 134 v°**] en la cauza entenduda per la votz no pot hom trobar natura de masculi ni de femini per la maniera dicha en lo real, per que en est cas cove qu'om s'en torne a la votz. E si la votz es mays apta e covenabbla al masculi que al femini, adonx aytals votz es del masculi e pel contrari, coma *vergiers*, *celiers*, *foez*, *libres*, *codis*, *fluvis:* del femini, coma *taula*, *porta*, *cadiera*, *aygua*, *poma*, *naus*, *claus :* et enayssi de lors semblans.

Quals termenatios son mays aptas e covenablas al masculi que al femini o pel contrari, aysso pot hom haver per bon uzatge de parlar.

1. G. A., II, 64 sq.

Segon lati, en lo nom son regularmen .V. gendre principal, le masculis, le feminis, le neutris, le comus e l'omnis; pero, segon romans, no son mas quatre gendre principal, quar omne non havem. Del masculi e del femini reals e vocals es estat dig et exemplificat. Neutri gendre non havem regularmen, si donx non es sustantivatz, coma *mal* e *greu m'es*, *tot es fayt e complit et acabat*, o *tot so qu'es dig es bo*, et enayssi de lors semblans. Comu gendre conoysh hom al significat, soes cant, segon lo significat, una meteysha votz pot hom applicar al masculi oz al femini, coma *verges*, *gensers*, *gensors*, *serpens*, *grans*, *leyals*, *liberals*, *gentils*, *subtils*, *humils*. E regularmen de totz los particips, coma *conoyshens*, *rizens*, *parlans*, *razonans*, *preguans*, *essenhans*, *legens*. E dizem regularmen, quar en totz no se sec, quar *jauzens*, *dolens*, cant que sian particip, son del masculi tan solament segon romans.

La pronunciatios del lati es autra d'aquela del romans *e per so quar han votz diversas le gendres del romans*[1], lequals se conforma segon la votz, es motas vetz divers d'aquel del lati; per que no·s meravilhe degus, quar le gendres del romans no s'acorda amb aquel del lati, majormen quar si segre voliam lo lati del tot en aquest gendre vocal, layshariam del tot nostre uzatge acostumat e nostra maniera de parlar, coma *bon' amors*, *bela flors*, *clara fons*, *ferma paretz*, quar segon lati deuriam dire *bos amors*, *bels flors*, *clars fons*, *ferms paretz*, e seria mal dig per la razo sobredicha.

Cascus si vol parlar bon romans deu saber lo gendre

1. Les mots soulignés sont écrits à la marge intérieure, avec renvoi (XIVe s.).

per que sapia ajustar masculi am masculi e femini am son par, coma : *le rey es francz, la regina es bela*, quar mal seria dig : *le reys es franca, la regina* [F° 135 r°][1] *es bels*; per que en pronunciatio de gendre deu hom gardar bon uzatge e longamen en diversas terras acostumat. E segon aysso, podetz vezer que peco contra gendre cil que dizo : *per aquesta arma pecador*, quar devo dire *pecayritz*.

Habitutz masculinas deu hom ajustar am cazuals de masculi, coma : *le reys canta* o *li rey son hondrat*; e las femininas am cazuals de femini, coma : *la regina canta* o *las reginas son honradas*; estiers seria vicis. Per que se peco cil que dizo *totas las ordes d'esta vila son ajustat*, o qui ditz : *la propheta, la papa*, quar devon dir : *tug li orde, le propheta, le papa*, et enayssi de lors semblans. Us es indifferens cant a l'abitut, solamen quar hom pot dire *le us de vos dos es prozoms*, o *la us de nos autres dos es mesongiers*. E poyretz dire *le planeta* o *la planeta, le mars* o *la mars, le sancz* o *la sancz, le mels* o *la mels, le laytz* o *la laytz*. D'aquestas habitutz devem tractar enjos pus plenieramen.

Dig havem que, segon lati, son .V. gendre regularmen, quar .I. autre gendre havem appelat en lati : *epychenon*, que vol dire en romans *sobrecomu*; quar alcunas vetz, sotz lo nom del masculi, es entendutz le feminis, e pel contrari; e d'aquestz havem motz yshemples en romans, coma : *austors, esparviers, papagays, falcos*, quar per aquestz mascles enten hom las femelas, quar ges hom no ditz *austora, esparviera, papagaya, falcona*; per contrari coma : *aygla, grua*,

1. Les folios cxxxv-cxxxix sont foliotés par erreur cxxv-cxxix.

calla, *auca*, *alauza*, *copada*, *perditz*. Aquo meteys pot hom trobar en los noms d'alqunas bestias, coma : *conilhs*, *lebres*, *mostela*, *talpa*.

De qual gendre son las termenatios de *quis* vel *qui*[1].

Quinhs es del masculi e *quinha* del femini, *quinh* o *quenh* del neutri sustantivat.

Qui pot esser pauzatz en tres manieras : *enterrogatius*, *relatius*, *infinitz*[2] si enterrogatius, adonx[3] en lo nominatiu singular es de comu gendre, coma : *qui es aquels? qui es aquela?* aquo metesyh *quals*, coma : *quals es aquel? qual es aquela?* Ayssi meteysh *cuy* es enterrogatius o solamen relatius[4], coma : *am cuy vas? De cuy yest? la dona am cuy estas es gentils femna*; *le maestres am cuy auzes es bos clercz*. Si *qui* es relatius, adonx es del masculi, coma : *le maestres qui lieg es bos clercz*, et en est cas pot hom dire *qui* o *que*, pero *qui* en aytal locutio no·s pot be applicar al femini, quar mal seria dig : *la dona qui canta es ma parenta*, quar hom deu dire *que* e no *qui*.

[F° 135 r°] Si la dicha termenacios *qui* es infinitz, adonx es del masculi, coma : *qui be fara be trobara*; jassiaysso que per figura en aquel *qui* puesca esser entendutz feminis; pero si hom parlava per esta maniera expressamens de femini, covenria que hom

1. G. A., II, 74, sq.
2. *is*, exponctué.
3. A la suite *nx*. exponctué.
4. Les cinq mots qui précèdent sont écrits en renvoi en marge. (XIV[e] s.).

pauzes *que*, coma : *aquela que miels cantara sera lauzada*. En lo genitiu dizon alqu per esta maniera : *la regina de qui yeu soy clercz es coronada*; e devon dire *de que yeu* o *de laqual*; pero *de cuy* es trop miels dig. En lo datiu dizon alqu : *la regina a qui Dieus ajut es bela e graciosa*; e devon dire *a laqual*; pero miels es dig *a cuy Dieus ajut*, o pot hom dire *cuy Dieus ajut*[1] ses *a*, quar assatz mostra le *cuy* qu'es de datiu ses habitut de *a* per la conveniensa qu'es ha am lo lati. En l'acuzatiu dizon alqu : *La regina qui tant hay preguada me ha yshauzit*, e devon dire *que* o *laqual*. Et en est cas no deu hom dire *cuy*, quar es propriamen del datiu, si doncz no havia habitut de genitiu, coma *de cuy* o si no havia de part denan prepozitio, quar adoncz si la prepozitios era tals que servis a l'acuzatiu seria del acuzatiu, coma *per cuy*, si a l'ablatiu, seria d'ablatiu, coma *de cuy*, *am cuy*. Et enayssi·l pauzet N'Ath de Mons can dish :

Falhir ses mal cujar
Deu hom leu perdonar,
Quar leu ve falhimens
Entre dos bevolens;
E si suffrir no·l vol
Cel vas cuy falh los tol[2].

Ve t'ayssi vas *cuy*.

En l'ablatiu alqunas personas dizo enayssi : *La regina am qui tu estas es mol devota*; e deu hom dire *am que* o *am laqual*; pero trop miels es dig *am cuy*. N'Ath de Mons lo pauzec enayssi can dish :

1. Les sept mots précédents en marge, avec renvoi.
2. Ed. Bernhardt, II, v. 966-969.

Deu atersi gardar
Am cuy volra parlar[1].

En lo nominatiu plural dizon alqu : *totas las donas qui huey son am mo vol serian pros femnas*; e devon dire : *que huey son*. En los autres cazes del plural no vezem gayre pecar, quar en totz ha *quals* o *quinhs* o *quinhas* am lors habitutz.

Quinhs fay *quinha* e *quinhas* ; mas *quals* no·s vol mudar; per que dizon mal aquel que dizon *quala* e *qualas*.

A cuy o *cuy* pot esser del plural e del masculi o del femini, coma *Mans vey a cuy desplay sabers; mantas gens vey cuy sens non es donatz*. Aquo meteysh en los autres cazes del plural.

Que pot esser de tot gendre e de tot cas, exceptat lo datiu e de singular e de plural.

Del nombre del nom[2].

Nombre pot hom cossirar realmen o vocalmen, so es segon la cauza o se [F° 136 r°] gon la votz. Si segon la cauza, als non es nombres sino singularitatz o pluralitatz o collectios, so es ajustamens d'unitatz. Si segon la votz, adonx nombres non es autra cauza mas maniera de donar entendre si la votz representa una cauza o motas; et enayssi, segon la votz, nombres es forma de dictio, laquals pot far divizio o distinctio d'aquela quantitat que devezish e declara, o per si meteysha, coma *roza* o *rozas*, oz amb ajutori d'autras, coma : *aquesta flors es bela* o *aquelas flors son belas*. Devezir o

1. Ed. Bernhardt, v. 541-542.
2. G. A., II, 80 sq.

declarar quantitat als non es sino detriar e conoysher a la qualitat, so es a la forma de la dictio, si hom parla d'u o de motz, so es si la termenatios es de singular o de plural; et aysso es vers quant a la votz e no quant al significat, quar aquesta votz *casqus* cant a la votz es de singular et cant al significat es de plural; et aquo meteysh *companha*, *gens*, *maynada*, *pobles*, *totz*, *cavalgada*, *ostz*, et enayssi dels autres collectius. Casqus d'aquestz dos nombres, segon votz e segon significat, sembla que sia en alqus noms; quar aquesta dictios *homs* es del singular et enayssi ha nombre segon significat, quar solamen s'enten d'un home. E cant hom ditz *totz homs* o *cascus homs*, ara sembla que signifique molteza d'omes, et enayssi que haja nombre yshamens segon la votz; pero aquesta molteza pren e recep de la dictio a si ajustada e non ges de la forma de la sua votz.

Nombres singulars propriamens non es nombres, quar unitatz non es nombres; mas per so ha hom acostumat que l'apele nombre, quar li altre nombre se prendo de luy, quar le nombres d'u doblats o multiplicatz fay nombre.

En lo nom son duy nombre, le singulars e·l plurals. Le singulars parla d'una cauza, coma : *Le capelas canta*, e·l plurals de motas, coma : *Li capela canto*.

Nombres pren nom de *nombrar*, o, segon alqus, del nom d'aquel que trobec nombre, lequals havia nom *Numa*.

Cascus en son parlar deu gardar nombre, si que·l singular ajuste am singular e plural am plural, coma : *Le reys ve; li rey veno*; o *roza blanca*, *rozas blancas*; quar si hom dizia : *le reys veno* o *roza blancas*, o pel

contrari, peccaria en nombre, quar la us seria del singular e l'altres del plural.

Duy nominatiu singular ajustat am compulativa[1] valon .I. plural, per que·s podon ajustar am verb plural, coma : *Peyres et Aldricz veno;* [F° 136 v°] et ajustat ses copula requiero verb singular e no plural, coma : *Le pros coms guerreja; Maestres Peyres lieg.* Finalmens si us nominatius singulars de nom sustantiu havia .XX. o mays adjectius, ges per so no requiero verb plural, mas singular, coma : *Le pros Aymericz azautz, valens, bels e gracios s'alegra.*

A dos noms sustantius singulars pot hom ajustar .I. nom adjectiu plural, como : *Martis e Gaucerans son cavayer o drechurier; Le girfaucz e l'austor son bel e bo,* et enayssi de lors semblans.

Motas vetz a dos nominatius o mays ajustatz am copula pausa hom .I. verb singular, coma : *Sa riqueza e sos poders es mot grans,* o enayssi : *de mal deyshen fraus et engans.* D'aytal locutio uzec N'Ath de Mons, can dish :

Errors e no fes e tensos
Naysh e creysh tot jor e perpren[2].

D'aquesta locutio uzec le Filhs de Dieu, can dish à sant Peyre : *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus,* etc. D'aquesta locutio tractam enjos en la figura apelada *zeuma,* on yshamens es tractat d'aquesta conjunctio *et.*

Segon lati duy nominatiu singular am doas copula-

1. *Sic* ms.
2. Ces vers ne se trouvent pas dans les poésies de N'Ath de Mons qui nous sont parvenues; cf. éd. Bernhard, p. XIII.

tivas requiero verb singular; pero aysso non ha loc segon romans, quar leumen pauza en est cas verb plural coma *E·l doctors e·l bachaliers liejo.*

Enayssi quo·l nom collectiu son singular en votz e plural en significat, coma : *pobles, companha, ostz, cavalgada*, per lo contrari son alqu nom plural en votz e singular en significat, coma : *Thebas, Athenas, Garrigas, Glizolas, Pamias, kalendas*; aquo meteysh cant hom ditz per una sola persona *nos* o *vos*.

Li nominatiu singular dels noms collectius s'ajusto alqunas vetz segon lati am verb plural; mas aysso del tot no pot estar segon romans, quar, segon comunal uzatge de parlar, no seria ben dig : *grans companha veno; le pobles murmuro*, quar miels es dig : *grans companha ve; le pobles murmura;* jassiaysso qu'om diga comunalmen : *Aquesta ribaudalha no fan mas mal; aquesta sirventalha nos dono gran dampnage; cascus dels reys degran far patz;* per que en aysso hom deu recorre ad us acostumat.

Loncz uzatges fay soen parlar fals, so es non propriamen; quar Donatz ditz que dire ad una persona *vos* es solecismes, qu'es grans vicis en lati; pero quar loncz uzatges o requier, se pot sostener. E majormen per cauza d'o- [F° 137 r°] nor; quar si ieu dic ad una persona : *vos etz bos*, o : *vos etz savis*, aquesta pluralitatz significa motas personalitatz, so es que motas dignitatz que a diversas personas podon esser atribuidas haja solamen aquel am loqual yeu parli enayssi en plural, per que parlar en aquesta maniera significa honor. Et aquesta maniera de parlar comensec, segon alqus actors, en lo temps de Cezar, lequals el totz sols hac totas las dignitatz de las ciutatz de son emperi, per

que·l comensec hom ad honrar, parlan a luy en plural; et aprop luy s'es tant estendut en totas autras gens que si hom dizia *tu* ad alcuna persona, ades s'entendria per enjuriada, si doncz non era sosmeza d'aquel que la tuejaria o en autra maniera no era de sobrebas estamen.

Segon romans prendem leumen *vos* per singular, si be quant a la votz es de plural; e per so en est cas li adjectiu a luy atribuit devon esser pauzat en singular, coma : *vos etz bos, savis e certz;* pero yshamens podon esser de plural coma : *vos tug devetz lauzar Nostre Senhor*, jassiaysso que mays sia propris en romans *vos autri*, cant al plural; et aquel *vos autri* prendem adonx per una dictio.

Si yeu parli ad una persona pluralmen dizen : *nos*, cum fan li grand senhor, adonx li veray adjectiu atribuit al *nos* devon esser pauzat en plural, coma : *nos em apparelhat de far vostra voluntat*. E si alqus relatius se sec, aquo meteysh, coma : *nos que* o *qui volem lo profieg de nostres sosmezes mandam e volem*, jassiaysso que aquel *qui* o *que* puesca esser singulars o plurals, segon romans; et aytals maniera de parlar ha loc majormen cant us grans senhors ques ha dignitat parla, coma le Papa o·l Rey oz alqus altres princeps; quar d'aytals es miels que parlo en plural que un'autra persona privada a significar que·l Papa, e·l Reys e li autre princep per lor meteyshes no se governo solamen, ans o fan per lo cosselh de lors savis. Si parli a te pluralmen e relatius se sec, aquel deg pauzar en singular, coma : *vos etz nostres maestres al qual nos em tengut obezir e servir*.

Qui parla en son dictat ad una persona pluralmen

aytal pluralitat deu continuar; si singularmen, aquo meteysh. Empero si a Dieu o a la sua mayre o als sans o a las santas parla hom aras per *tu* et ades per *vos* o pel contrari, estar pot, mas que la singularitatz sia luenh de la pluralitat, si que en una cobbla sia la una e l'autra en autra; e si novas rimadas so, qu'entre la singularitat e la pluralitat sian al mens duy bordo.

[F° 137 v°] Ayssi cum *nos* e *vos* son pauzat alcunas vetz per una singular persona per cauza d'onor, ayssi meteysh .I. mot repetish hom soen prop e prop per aquo meteysh, coma : *a la nobbla e mot poderosa dona, a madona Johana, comtessa de Foysh;* quar la una *dona* pauza hom per la senhoria e l'auctoritat de la persona a cuy hom parla e l'autra es páuzada per cortezia d'aquel que parla.

Us e *unas* pauza hom soen en plural, quar es acostumat, coma : *yeu hay us toalhos et unas toalhas;* yshamens ditz hom : *non contrastan los mals que m'as faytz t'o perdoni yeu;* e deuria hom dire : *non contrastans* en plural. E quar es acostumat, aytal parlar sostenem.

De la figura del nom[1].

Figura es differensa de dictios simplas, compostas e decompostas e pren nom d'*affigir*. Affigimens so es apostura, quar alcunas dictios son affichas et appostas la una ab l'autra et alqunas no.

En compozitio natural alcunas cauzas se corrompo, coma l'ayga e la farina en compozitio de pa, et alcunas no, coma le fondamens, las paretz, li fust e la

1. G. A., II, 92 sq.

cuberta en compozitio de mayzo; per aytal semblan maniera fay aquesta figura, quar alcunas vetz es una dictios composta de doas rompudas, coma *veyrials*, et alcuna vetz d'una dictio rompuda e d'autra entiera, coma *Saurimonda*, *compayres*; e soen per lo contrari, coma *terra-tremols*, *forastiers*; e mantas vetz de doas dictios entieras, coma *Belagarda*, *cautpres*, *gardacors*, *sospriors*.

Tres figuras son en lo nom : simpla, composta, e decomposta. Simpla es can no·s pot partir en doas partz entendabblas e prendabblas del primier sens[1] ni·s deriva de dictio composta, coma *homs*, *femna*. *cortes*. *astrux*; composta es, can se pot partir en doas partz entendabblas e prendabblas del primier sen[s], coma *gardabras*, *Belagarda*. *descortes*, *dezastrux*, *malvolens*. *bevolens*. Decomposta es can se deriva de dictio composta, coma : *prozomia*, *descortezia*, *malvolensa*, et enayssi de lors semblans.

Las dictios totas son compostas o de sillabas o de letras d'una o de motas o de significat. E d'aytal compozitio nos no parlam ayssi, mas de compozitio que·s fay de doas dictios entieras o d'una rompuda, e d'autra entiera o de doas rompudas e trencadas, segon qu'es estat dig.

[F° 138 r°] Compozitios so es affigimens o apostura se fay alcunas vetz de dos nominatius, coma : *testagays*, *ayganeus*, *Belagarda*. Et alcunas vetz d'oblic e de nominatiu, coma *rampalms*. *capras*. *malvolens*, *bevolens*: e per so no deu hom dire *ramspalms*, et enayssi de lors semblans.

1. Ms. *sen* avec addition de *s* (2ᵉ main).

Si compozitios es facha de dos nominatius entiers del masculi, cascus deu esser pronunciatz entieramen, coma : *quique, quinhsque, qualsque*, jassiaysso que *quique* e *qualsque* puescan esser yshamens de femini ; e d'aquestz havem petitz, quar leumen ne lam doas partz, can los trobam entiers. Si del femini, aquo meteysh, coma : *Belagarda, Bonafemna*, nom propri. E jassiaysso que en aytals feminis hom no puesca certamen conoysher si son de nominatius o d'oblicz en compozitio, nos en dupte los prendem per nominatius.

Si la masculina compozitios es d'u nominatiu e d'un oblic, tostemps, segon romans, le nominatius deu esser pauzatz derriers et entieramens pronunciatz, coma *rampalms, capvas, cautpres, salpres, malvolens, loctenens*.

Compozitio d'oblic e de nominatiu no trobam en los feminis, quar ades los pauzam per nominatius, si donx la us no·s termenava en *a* e l'altres en *s*. Et adonx cel que·s termena en *s* vol esser derriers, coma *ayganeus ;* pero *qualsque* pot esser compostz de dos feminis e·l *quals* es pauzatz primiers et entieramens pronunciatz.

Masculis e feminis s'ajusto motas vetz per far compozitio ; e cant aytals compozitios es de dos nominatius entiers, adonx casqus deu esser pronunciatz entieramens, coma : *bocafortz, golabadatz* ; et en aytal compozitio le masculis vol denan si tostemps lo femini ; et en cas que·l feminis fos detras o aprop lo masculi, adonx aytal masculi deu hom penre per oblic, coma *coragola*.

De nom e de verb se fay soen compozitios ; et adonx le verbs pot estar primiers o derriers, coma *gardabras, bonafos*.

De dos oblicz, segon romans, no havem compozitio.

Nos havem compozitio, appozitio et adjectio. Compozitios es cant una dictios es composta amb un' autra, coma *desconoyshens*, *coli-loncz*; e·l meteysh *retornar*, *descantar*, *deshuey*, *dezades*, *plusfort*, *reconoyshens*, *remembrans*, *mas empero*, *encara mays*. Appozitios es cant una prepozitios es ordenada per servir a son cas, coma *vau a mayzo*, *venc de la plassa*, *passi per la carriera*, *soy contra te*.

Adjectios se [**F° 138 v°**] fay regularmen, segon lati, en la fi de mot, coma *quisnam*, *quispiam*, *quisputas*; pero, segon romans, nos la prendem et en la fi et en lo comensamen e mays que mays en lo comensamen, coma *profichar aprofichar*, *vedar devedar*. Diversa es adjectios de compozitio, quar adjectios es cant alquna sillaba s'ajusta amb alcuna dictio e no muda ni merma ni creysh lo significat d'aquela, coma *trobayre atrobayre*, *ordenayre adordenayre*, *parer apparer*, *mantenen demantenen*. E si tant es que per l'ajustamen d'aytals sillabas se mude o·s varie le significats, adonx es dreyta compozitios, coma *cortes descortes*, *penre apenre*, *trayre atrayre*, *conoysher reconoysher*, *desconoysher*, *fortmen plus fortmen*, *huey deshuey*, *encaras encara mays*.

Los noms compostz, coma *capcorps*, *capenclis*, *capdescubertz* pot hom pauzar en nominatiu, coma : *aquest estay capdescubertz*, *aquel vay capcorps*, o en ablatius; et adonx son divers nom, coma : *aquel estay capdescubert*, *aquest vay capcorp o capencli*. Et es razos que sian adonx doas partz, quar us ablatius totz sols no pot esser absoutz regularmen; e si tant es qu'om trobe .I. sol ablatiu pauzat absolutamen, adonx per aquel n'enten hom .I. autre, coma : *tractat de nom*, *volem tractar del pronom*, soes, *tractamen fag del nom*; et enayssi de

lors semblans locutios. O pot hom entendre per autra maniera la dicha locutio, sos assaber : *aquest vay o estay capcorb*, soes *am lo cap corb*. Et aquesta opinios val mays.

De nominatiu devon esser li dig nom compost, cant son pauzat apres aquest verb sustantiu : *yeu soy, tu yest, cel es ;* quar sa natura requier nominatiu, coma : *aquest es bocatortz, tu yest captrencatz, aycel es capvas.* Ab los autres verbs, coma *vay, passa, torna, corr, sauta* e lors semblans podon esser pauzat en nominatiu oz en ablatiu. Dels feminis no cal aquesta distinctio far, quar de qualque cas que sian son pronunciat en una maniera, coma *aquesta vay captrencada*, aquo meteysh en lo plural coma : *aquestas donas van capcorbas*, e enayssi de lors semblans.

Del cas[1].

Cas es variamens de dictios cazuals per habitutz, coma : *le, del, al,* et enayssi de las autras, sian masculinas o femininas[2], o per votz, coma *le doctors, li doctor*, o per la maniera del significar coma *fals, pers, bres, cas, dona, Iona, Garona, porta, gleyza, bela, clara*, e lor semblan ses habitut. Cas pren nom de *cazer*, soes deshendre ; quar ayssi tug li cas deshendo del nominatiu. E segon aysso, le nominatius impropriamen es digz cas.

[F[o] 139 r[o]] La cauza cazens es deshendens e per lo

1. G. A., II, 102, sq.
2. Au bas de la page : « Sian masculinas o femininas. » (xvii[e] s.) Ces mots sont d'ailleurs écrits à la marge intérieure (xiv[e] s.).

sieu deshendemen pren forma d'aqui don se deshen; coma le filhs del payre, ayssi meteys la us cas de l'autre cay, deshen e pren forma. Et aysso per ajustamen, ostamen e mudamen, o per la .I. d'aquels, coma : *le* ajusta de part denan *de* et hauras *dele*, ostan lo derrier *e* et hauras *del*. Aquo meteysh en lo datiu, soes *al*. En l'acuzatiu pren *le* e muda *e* en *o*, et hauras *lo*; et enayssi meteysh en lo plural. Le datius et li autre cas se podon formar del nominatiu o del genitiu.

En lo dig cazemen e formamen deu hom entendre que la dictios deshendens e formada sia .I. meteys noms amb aquela don cay e deshen o don se forma, e que una meteysha cauza significo principalmen, mas que solamen sian de diverses cazes, quar estiers no hauria loc so qu'es estat dig; segon qu'om pot vezer en aquestas dictios *bels beleza, blanx blanqueza, bel bela, blanc blanca*; et enayssi de lors semblans.

D'una cauza pot hom parlar diversamen e per aquesta diversitat foron trobat divers cas, sos assaber : le nominatius, le genitius, le datius, l'acuzatius, le vocatius e l'ablatius. Le nominatius es ditz de *nomnar*. Le genitius es ditz d'*engendrar*, en autra maniera es ditz *possessius*. Le datius es ditz de *donar*, en autra maniera es ditz *comendatius*, et en autra maniera es ditz *acquisitius*. L'acuzatius es ditz d'*acuzar* o *accusatius*, so es *cauzatius;* en autra maniera es ditz *materials*. Le vocatius es ditz de *vocar*, so es appelar, et en autra maniera es ditz *salutatius*. L'ablatius es ditz de *toldre* o de ostar, en autra maniera es ditz *comparatius*, *absoutz*, *cazuals*, *cauzatius*.

Per que declinacios non ha loc en romans[1].

Segon lati declinatios es lo comensamen tener e la fi variar; e quar tug li cas en romans no varian la fi ni teno lo comensamen, ans lo varian tug que may, per so no' havem declinatio segon romans. Item la diversitatz de las declinatios es conoguda sego lati en las finals termenacios dels genitius e dels datius singulars, laquals non es en romans. Item pauzat que tug li cas que mays se vario per habitutz en lo comensamen segon romans la us de l'autre per una maniera o quaysh e segon aquest variamen hom pogues haver declinatio, pero aytals declinatios no poyria esser dicha primiera, quar non es segonda, ni segonda quar no es primiera. En lo lati es per autra maniera. Et aysso .ha loc [F° 139 r°] en lo nom, pronom et en lo particip. Le verb ayta pauc no ha declinatio en romans ni conjugatio, quar conjugatios non es als sino declinatios del verb, laquals conjugatios es conoguda als infinitius lonx o breus, laqual cauza no podem trobar regularmen ni assignar en romans; per que no havem declinatio ni conjugatio segon romans. Aysso que pauzam ayssi del cas deu hom entendre en totas las dictios cazuals de qualque part d'oratio sian.

De las habitutz[2].

Habitutz es habitz, so es vestidura de las dictios cazuals, per laqual hom conoysh de qual gendre so.

1. G. A., II, 110, sq.
2. *Ibid.*, 112, sq.

De las habitutz comunas.

Comuna habitutz masculina del nominatiu singular es *le*, del femini *la;* e regularmen la una no vol esser pauzada per l'autra, per que descoveniensa de gendre pauza qui ditz : *quel razos es bona* o *quel flors es bela;* pero *le us* o *la us* pot hom dire; et enayssi d'alcus autres lassus pauzatz, can tractem del gendre.

Las habitutz del genitiu singular masculinas son *del, de;* femininas, *de, de la.* Et enayssi *de*, en lo genitiu, es comus al masculi et al femini. Et alqunas vetz, per abuzio de parlar, hom pren *de* per nominatiu et per autres cazes coma : *mays de vertutz son en la Verge Maria que en santa que sia; mays de be ha en Tholoza que en ciutat d'esta terra;* o enayssi : *granre* o *tropas* o *motas de vertutz son en las herbas qu'om no las sap; granre de vertutz he oblidadas;* et enayssi dels autres cazes. O enayssi : *Thomas é d'autres son vengut en la vila; aquesta bêstia d'ome no sab que·s fa. Aysso es d'aquela bestia d'ome. Digatz ad aquela bestia d'ome qu'estia suau;* et enayssi dels autres cazes. Et aytals locutios suffertam, quar son acostumadas e quar hom n'expressa be e·n declara son entendemen. En autre cas e per autra maniera pot hom prendre *de*, segon que direm enjos en lo plural.

Las habitutz del datiu singular masculinas son *a*, *al*, *ad;* femininas *a, a la, ad.*

Las habitutz del acuzatiu singular masculina *lo*, feminina *la.*

Le vocatius en singular ni en plural non ha autra habitut sino *o* expressat o entendut. Enpero mays es

pronunciatz en romans ses *o* que amb *o*, coma : *Peyres, fay aquo*. Et alqunas vetz es expressatz coma : *O N'Esteve, e vos etz aytals?*

Las habitutz de l'ablatiu singular masculinas son aquestas : *per, ab, am, ab lo, am lo, en, en lo, si quel, lo*; las femininas[1] son a [F° 140 r°] questas : *per, ab, am, ab la, am la, en la, si quela, la*.

Li es habitutz masculina del nominatiu plural, *las* feminina.

De, dels son habitutz masculinas del genitiu plural, *de de las* femininas.

A, ad, als son habitutz masculinas del datiu plural, *a, ad, a las* femininas.

Los es habitutz masculina del plural acuzatiu, *las* feminina.

Per, ab, am, ab los, am los, en. en los, si quels, los son habitutz masculinas de l'ablatiu plural; *per, ab, am, ab las, am las, en, en las, si que las, las* femininas.

Am deu hom dire seguen consonan, coma : *am madona* et *ab* oz *amb* vocal seguen, coma : *ab el, amb ela*.

Si quel ni *si quela* en singular ni en plural no son gayre en uzatge, quar en loc d'aquelas[2] *lo, la*, coma : *lo maestre legen, li escolar aprofiecho; la messa cantada, hora es d'obrar*; aquo meteysh en plural.

L'ablatius en singular et en plural pot haver aquesta habitut *de*, coma : *ples soy de vertutz e de gràcia e tu de vianda*.

Motas habitutz son pauzadas alqunas vetz per prepo-

1. *Feminas* (ms.) corrigé au-dessus par addition de *ni* (même main?).

2. Il manque ici quelque chose comme *dizem, pronunciam*.

zitios en singular et en plural, coma : *Yeu veni de la gleyza; aquest margues es d'evori; yeu hay receubut gran profieg de vos; vau al mostier et al tornar passaray per vostra carriera; aysso fau per mon pro e compari per mo senhor; en la gleyza vuelh estar, quar aqui esta hom en patz; Dieus sia am nos et am vos et amb Arnaut mon companh.* Totas aquestas habitutz son ayssi pauzadas per prepozitios; pero, en romans, noy fam gran diversitat, sian pauzadas per habitutz cazuals o per prepozitios; quar la pronunciatios es tota una.

Las dichas habitutz deu hom ajustar am lors cazuals per esta maniera : en lo nominatiu singular : *Le reys guerreja; la regina prega Dieu.* En lo genitiu : *la corona es del rey o de la regina.* En lo datiu : *A mo senhor; ad el; al rector; a ma cozina; ad ela; et a la dona me recomendatz e donatz lor aquest libre.* En l'acuzatiu : *Yeu veg lo cloquier e la gleyza e·l monestier.* En l'ablatiu : *per bona conversatio; per bel captenemen; ab oratio; amb alegrier; am leyaltat; am bon dezirier; ab la oz; am la paraula de Dieu; Sant Miquel angel ajudan* o *lo angel de Dieu* [F° 140 r°] *ajudan, vivetz e donatz bon yshemple als autres.* En lo nominatiu plural : *li doctor liejo e las monjas dizo lors horas.* En lo genitiu : *li mostier son dels monges e de las monjas.* En lo datiu : *a mos senhors; ad els et als rectors; a mas cozinas; ad elas et a las donas me recomandatz e donatz lor aquestz juels.* En l'acuzatiu : *yeu veg los cloquiers e las glieyzas e·ls monestiers.* En l'ablatiu : *per bonas conversatios; per bels captenemens; amb oratios; ab alegriers; am leyaltat; am bos cociriers; ab las oz; am las paraulas de Dieu; en bos deziriers; en los gaugz de Dieu; en bonas disciplinas; en vertutz et en las obras de Dieu, Sant Miquel et sant Gabriel angels;*

o *si quels angels de Dieu ajudans vivetz e donatz bos yshemples als autres.*

Cant aquesta habitutz *le* sona lag o quaysh am son cazual, deu hom dire *lo*, coma : *lo cabas, lo camis*, e no *le*, jaciaysso que sian de nominatiu singular.

Per qual maniera se pecca hom en las habitutz mudan, varian, ostan o pauzan aquelas[1].

Alqu se pecco en l'abitut del nominatiu singular dizen *lo* per *le* e del plural, dizen *les* o *los*; e devon dire *le* e *li*. Encaras se pecco en las habitutz dels genitius dizen *de lo maestre* o *de lors*[2] *maestres*, quar devon dire *del* o *dels*; pero amb entrepozitio se pot dire, coma : *de tot lo mon, de totz los maestres*. Las habitutz dels datius son *al* et *als* e no *a lo* ni *a los*; pero ab entrepozitio podon estar, coma : *a tot lo mon, a totz los senhors*. Li accuzatiu e li ablatiu participo en alcunas habitutz, so es assaber *lo* e *los*; per que hom no deu dire en aquels *le*, ni *li*, ni *les*.

Li nominatiu e li accuzatiu alqunas vetz requiero habitutz et alcunas vetz no; et alqunas vetz son indifferen; per que mal es dig : *maestre lieg*, quar hom deu dire *le*. Item mal es dig : *le Peyres lieg*, quar deu dir : *Peyres lieg*, ses *le*.

Indifferen son per esta maniera, quar hom pot dire : *Monge van per vila; Mercadier gazanho* ses habitut o amb habitut enayssi : *Li monge van per vila; li merca-*

1. G. A., II, 120, sq.
2. Lire *los*?

dier gazanho; et aquestas locutios casqus pot haver per uzatge de parlar.

Las habitutz del nominatiu e de l'acuzatiu alqunas vetz quays fan relatio ad aquo que l'entendemens d'aquel que parla enten e porta en son coratge; quar si yeu [F° 141 r°] e tu havem vist .I. caval, yeu poyray dir a te : *le cavals es vendutz*; et enayssi aquel *le* quays fa relatio a la causa qu'om enten, quar si aquel *le* non era aqui, la dicha locutios seria generals e cofuza, quo si hom dizia : *cavals es vendutz*.

Alqu se pecco en estas habitutz, quar pauzo *s* per *l* dizen : *se vergiers*, o *so vergiers es tancatz* o *sa taula es meza*, o *vau a sa carriera*. Et alqu en loc de *le* dizo *es*, coma : *Es cavals es efrenats, es colels es aguzats*; et en alqus locz ditz hom : *li dona, li res*, lasquals parladuras reproam del tot.

Per que alcunas vetz las dictios no requiero habitut[1].

Entre las autras cauzas que tolon habitut alcunas vetz en lo nominatiu et acuzatiu singulars e plurals son aqestas .V. : enterrogatios, coma : *quans, quinhs, quals*; enfinitatz, coma : *quî be fara, be trobara*, et enayssi de las autras dictios de *quis vel qui*, sian enterrogativas o enfinidas o relativas, exceptat *quals* cant es relatius; generalitatz, coma *grans gaugz es en terra, grans dols es en guerra; gran caytivier suefre qui non ha sos necessaris*; et enayssi aytals locutios generals o quays generals, can son al comensamen de razo o de locutio,

1. G. A., II, 132 sq.

no requiero habitut en los digz cazes. Ayta pauc can la dicha locutios es sobregenerals, coma : *aybres es, mayzos es, cavàls es*; laqual nos apelam cofuza demostratios, coma : *yeu, tu, cel, nos, vos, cil, aquest, aquel, est, cest, aquilh, ist, cist*, et enayssi de lors semblans. Certanetatz tol yshamens alqunas vetz habitut en los digz cazes; et en aquesta certanetat pot hom entendre yshamens demostratio e·ls noms propris, coma : *Peyres lieg; Guilhems canta; solelhs fay; plueja cay; yeu veg Tholoza; tu gardas vas Narbona*; et enayssi :

Miey cossirier e tug mon pessamen
Son en amar e servir leyalmen

Et enayssi :

Donatz a Dieu tostemps honor,
Gloria, reverencia, lauzor.

Motas vetz habitutz es entenduda per que non es[1] repetida, mas que una vetz sia pauzada, coma :

Lauzem Dieu nostre Creator,
De terra, mar, cel e Senhor.

Neutris sustantivatz regularmen no vol habitut en lo nominatiu, coma : *bo es, bel es, aysso es mieu; aquo es tieu*. E dizem regularmen, quar alcunas vetz requier habitut coma : *lo remanen* [F° 141 v°] *d'aquesta regla es ad autra part*. Adjectius[2] pauzatz aprop son sustantiu aytapauc, coma : *le maestres es bos clercz, savis, discretz, azautz, cortes*; cant es pauzatz denan propri nom, vol alqunas vetz habitut, coma : *le bels, le cortes, le*

1. Ms. *res*.
2. Ms. *adictius*.

pros, le valens Alexandres es mortz. D'aysso meteys tractam enjos en eclipsi, per que abaste so qu'en havem dig.

Tug li altre cas requiero leumen habitut, exceptat ablatiu absout, coma : *Dieu ajudan aysso farem.*

De las habitutz proprias[1].

Tres son habitutz proprias, en autra maniera dichas *honorablas*, sos assaber : *En, Na, An*, coma : *En Jacmes, Na Huga, An[2] Bertran.* E son dichas honorabblas, quar, segon nostra maniera de parlar, alcuna honor dona hom a persona can ditz *En Garnier, Na Gauceranda, An Olivier*, e non ges can ditz : *Garnier, Gauceranda, ad Olivier.* Aquestas habitutz proprias podon esser pauzadas en cascun cas, en masculi et en femini, coma : *En Berenguier ; Na Berenguiera ; d'En Mathieu ; de Na Mathieva ; An Huc ; a Na Huga ; yeu veg En Robert e Na Roberta ; Anatz aban, En Rollan e Na Rollanda ; per En Bertran, per Na Bertranda ; amb En Mauran, am Na Mauranda ; si que N'Aldric, si que N'Aldriga ; prezen N'Aymeric e N'Aymeriga.*

Aquestas habitutz proprias son alcunas vetz ajustadas am noms comus o appellatius impropriamen, coma : *En figuiers, ades seretz talhatz ; En lebriers, ades seretz batutz.* Et enayssi meteys als propris noms de las bestias, coma : *Veus En colom nostre.* E jassiaysso que enayssi sia dig inpropriamen, enpero, quar es acostumat, ho suffertam,

1. G. A., II, 126, sq.
2. *An* = *a·N.*

De l'abreujamen e de l'assetjamen de las habitutz comunas e d'alcunas dictios[1].

Quar soen alcunas habitutz e dictios son abreujadas per sincopa, per apocopa, per synalimpha, o per autras figuras segon dever, o estiers, per so de lor abreujamen legut e no legut, e per conseguen de lor assetjamen tractam ayssi, jassiaysso que enjos d'aquestas figuras e d'autras tractem mays plenieramen.

Differensa es entre *appocopa* e *synalympha*, quar appocopa ha respieg ad una dictio, coma : *sal* per *salve;* e synalympha a doas dictios, coma *bon' amor*, *bel' estela;* pero soen nomnam impropriamen la una per l'autra. Segon romans, [F° 142 r°] habitutz es ayssi cossirada en cant[2] que es per si, non pas en cant que reprezenta .I. mot am son cazual, quar adonx no per synalympha ni per appocopa s'abreujaria, mas[3] per syncopa.

Ayssi coma totz homs ha son esser natural mays perfieyt cant ha entegritat de soz membres que cel qu'en es defectius o desformatz; et ayssi cum l'abitz, soes la vestimenta d'alcuna persona, es mays sufficiens cant es entiers que cant es romputz o trencatz, ayssi meteysh li cazual entier am lors habitutz entieras son mays perfieyt e sufficient regularmen que no son cant son romput o trenquat en lo comensamen o en lo

1. G. A., II, 128 et 134 sq.

2. Il semble que la haste d'un *t* ait été grattée au début du mot.

3. A la suite *as*, barré.

mieg o en la fi o en autra maniera. Entier, coma : *le doctors, le bachaliers, le solelhs, la terra, la sala, li prelat, li prestre, li clerc.* Romput, coma : *l'estudis, l'avesques, l'alba, l'estela, l'irat, l'isnel,* per que parlars ses figuras es mays propris e sufficiens ques am figura, si alcus vicis no s'i mescla. E quar aysso bonamen no·s pot far ses vici, per so cove que uzem d'aquelas per cuberta d'aquest, quar enayssi cum son alcunas personas que be no·s podo portar, endevenir ni acordar am lors parios, vezis ni conpanhos, per lo gran hyat que han d'enveja e de cobezessa en tant que·l mal d'abtru[1] lor platz e·l be lor enueja, e tostemps fan mal so, dizen mal d'autru, ayssi meteysh son habitutz e dictios que en lor encontre, ajustamen e vezinat se porto ayssi greu et am tan aspreso per lor entegritat que la boca fan ubrir e badar otra dever, si que s'en sec aspra sonoritatz. Et aytals ubrimens e badamens de boca otra dever ha nom *hyat,* coma : *le elmes, le escutz, le arnes, le avizamens, la ayga, la aygla, la erba, la estela, li irat, li isnel, li enemic;* et enayssi de trop autres. E quar aytals habitutz e motas autras am lors cazuals et alcunas dictios amb alcunas autras en lor ajustamen be no·s portavo, quar deguna de lor no volia re layshar del sieu, mas estar rigorozamen en sa entegritat, per so aquestas donas *Sincopa, Sinalimpha* et *Appocopa* fero patz e bon acort entre las ditas habitutz e lors cazuals et entre alcunas dictios. E per so remazero en bon acort et am bona e bela sonoritat. En tant que madona Sinalympha vol qu'om diga *l'elmes* e no *le el* [F° 142 v°] *mes, l'escutz* e no *le escutz,*

1. *Sic* ms.

l'arnes e no *le arnes*, *l'avizamens* e no *le avizamens*, *l'aygla* e no *la aygla*, *l'ayga* e no *la ayga*, *l'erba* e no[1] *la herba*, *l'estela* e no *la estela*, *l'irat* e no *li irat*, *l'isnel* e no *li isnel*, *l'enemic* e no *li enemic*; et enayssi de trop autres lors semblans.

Hyat entre habitut e son cazual no reputam a vici, quar tot essems reprezenta una dictio, si donx las vocals no eran unas meteyshas, coma *le erguelhs*, *la avaricia*, quar hom deu dire *l'erguelhs*, *l'avaricia*; e jaciaysso que no sia vicis en diversas vocals, coma *le ardimens*, *le avizamens*, *la engoyssa*, *la estrena*, pero miels es dig *l'ardimens*, *l'avizamens*, *l'engoysha*, *l'estrena*, et enayssi d'alcunas autras habitutz.

En abreujamen de las dictios e de las habitutz deu hom gardar que hom no caja per aquel en alcun mot d'autre significat, ni majormen que lag sone, coma : *digatz a Bertran qu'aja bon cocelh : Sol qu'a mi no fassa mal, no m'en cal.* O enayssi :

Grans fo l'espers, dona, qu'agui de vos,
del bel semblan que·m fezetz, l'autre dia;

per que deu hom dire : *ques haja*, *ques ami* e *ques hagui*. Yshamens deu hom gardar que per aytal abreujamen no caja en amphybolia, so es doptoza sentensa, coma : *Larcz cant es bos es lauzadors;* ayssi es doptes si aquest *larcz* se pren per home *larc* o per aquel *arc* am que hom tra. Pero aytal abreujamen, cant es cominalmen acostumatz, no reputam a vici, coma : *be·s fara*, *be·s tanh*, quar per aquesta maniera es cominalmen acostumat de dire; et es miels dig que si hom dizia : *be se*

1. Après *e no* le ms. ajoute *eno*, exponctué.

fara, be se tanh; o en ayssi : *no·s homs que no·s corrosses al tieu parlar.* E enayssi de lors semblans acostumatz de dire.

Ayssi cum son alcunas dictios que per lor breveza no·s podo syncopar, ni en letra ni en sillaba, ayssi meteysh alcunas habitutz comunas, segon qu'ayssi vezer podetz; quar aquist pronom *me, te, se,* que son tres dictios cascuna d'una sillaba e de doas letras, no·s podon sincopar; quar sincopa osta del mieg de dictio sillaba o letra. Sillaba non pot ostar, quar una sola es; ni letra ayta pauc, quar si n'ostava letra, covendria qu'en ostes del comensamen; et enayssi no seria sincopa, ans[1] seria auferaezis; o covendria **[F° 143 r°]** qu'en ostes de la fi, et adonx seria apocopa o synalimpha. Aytals son las habitutz comunas dels nominatius singulars e plurals e de l'acuzatiu singular, sos assaber : *le, li, lo, la,* per que aquestas no·s podon sincopar, pero be podon esser apocopadas o synalymphadas per ostamen de la derriera letra; et adonx aquesta letra *l* roma sola; e quar no pot estar per si meteysha, quar aqui non es vocals que la sostenga, ela quier companhia et assetja sse[2] am la dictio preceden, so es am la dictio que l'es mays pres de la part denan. Et aysso es vers en aquestas tres habitutz comunas : *le, li, lo,* cant las dictios on propriamen e naturalmen son atribuidas comenso per consonan, quar si comensavo per vocal, aqui meteysh remandrian, cant que la dictios precedens fenisca per consonan o per vocal, segon ques appar per aquestz yshemples. E veus primieramen de *le :*

1. Ms. *An.*
2. Au bas de la page : « lisez *assetia se.* » (XVII[e] s.).

Esmeratz es l'aurs e l'argens fondutz ;
Garnitz es l'escutz e l'elmes forbitz ;
Plazens es l'isnels e l'iratz non ges;
Bels es l'oliviers et l'ortz atressi ;
Hondratz es l'umils e l'utils amatz.

Aquestz meteyshes yshemples pot hom applicar ad aquesta habitut *lo* per esta guiza :

Esmerat vey l'aur e l'argen fondut,
E garnit l'escut e l'elme forbit,
E plazen l'isnel e l'irat non ges,
Bel vey l'olivier e l'ort atressi,
Et hondrar l'umil e l'util amar.

Veus yshemples de *li* :

Esmerat son l'aur e l'argent fondut,
E garnit l'escut e l'elme forbit ;
Plazen son l'isnel e l'irat non ges ;
Bel son l'olivier e l'ort atressi ;
Hondrat son l'umil e l'util amat.

Segon la ley desus pauzada, d'aquestas habitutz *le*, *li*, *lo*, soes que aquel *l* s'enclina am la dictio preceden, can las dictios a lasquals son atribuidas comenso per consonan, falho cil que fan apocopa de las ditas tres habitutz *le*, *li*, *lo* can non es lunha dictios denan en laqual se puesca enclinar et assetjar aquesta letra *l*, e la dictios on deu esser naturalmens comensa per consonan, coma en comensamen de verset. Et enayssi falhic cel que dish :

Dever especial
E general hy ha ;
L'especials se da

Trebalh, per ops de vida·
L general per grazida[1],

so es a dire *lo general*; et aquel *lo* el apocopa et enayssi rema aquesta letra *l* sola e dezolada, quar de la part denan non es dictios am la [F° 143 v°] qual se puesca acompanhar ni assetjar.

Las habitutz comunas dels nominatius, sian de singular o del plural o de l'acuzatiu singular, no devon esser abreujadas, cant las dictios on naturalmen son pauzadas comenso per consonan e la precedens fenish per consonan, coma : *tot jorn le bacheliers fa longas lessos*; *leumen li doctor liejo ordinariamen*; et enayssi dels autres.

En l'abreujamen de *li* alcu ostan .*i*. et ajusto al *l h* e tot essems enclina se a la dictio preceden, si comensa per vocal. E dizo per esta maniera : *li monge elh hermita*; *li bracier elh ortola*; *li danjayros elh humil*. Et aquo meteysh can la seguens dictios comensa per consonan, coma : *li borgues elh clerc son ajustat*.

La es abreujada alcunas vetz, coma *l'arma*, *l'erba*, *l'ira*, *l'onda*, *l'ostz*. E lunh temps no·s part de son cazual, o sia entiera o trencada, ni s'enclina am la dictio preceden.

Habitutz de genitiu, sia de singular o plural, no·s muda, coma *del maestre*, *dels doctors*, *de la comtessa*[2], *de las donas*, si donx hom no volia dire que aquesta habitutz *del* sia apocopada d'*aquesta* habitut; e *dels*[3] d'*esta* habitut, *de los*, *lasquals* habitutz. *De lo* ni *de los*

1. N'Ath de Mons, éd. Bernhardt, II, 600.
2. En marge : *comtessa* 137° (XVII° s.).
3. En marge : *sincopada* (XVII° s.).

no son en nostre uzatge de parlar, per que d'aquelas no uzam, sino amb entrepozitio, coma : *de tot lo be*, *de totz los bes*. L'abitutz feminina es abreujada per esta guiza en lo genitiu, sia del singular o del plural, coma : *porta* .I. *faysh d'erba et* .I *parelh d'aucas*.

L'abitutz del datiu no·s muda en singular, ni en plural, coma : *al maestre, als escudiers, a la comtessa, a las donzelas*, sino per la razo dessus dicha, qu'om dishes *al* per *a lo* et *als* per *a los ;* liqual *a lo* ni *a los* no son acostumat entre nos, sino am las entrepozitios sobredichas[1], coma : *a tot lo mon, a totz los clercz*.

L'abitutz feminina de l'acuzatiu plural no·s muda, coma : *yeu vey las donas*. En lo masculi es motas vetz sincopada, coma : *para·ls autars*; *pueja su·ls aybres ; vay pe·ls doctors ; fay tant que·ls bos hondres tostemps, et en ton cor cocira·ls bes e·ls mals ; garda·ls anhels e·ls autres bes*.

Alcuñas habitutz de l'ablatiu no·s mudo en masculi ni en femini, coma : *per, en, am, ab, amb*. Vocal seguen deu hom dire *ab* o *amb*, coma : *tu*[2] *vas amb Esteve et ab Ermengau*. Si consonans [F° 144 r°] se sec, adonx hom pot dire *am, ab* o *amb*, qual qe mays vuelha en singular et en plural, jaciaysso que *amb* bel no caja, seguen consonan, coma : *yeu vau amb mos pars;* quar miels es dig : *am mos pars* o *ab mos pars*.

Aquestas doas habitutz *siquelo*, *lo*[3] son de l'ablatiu absout; e prendo abreujamen per sinalinpha,

1. Ms. *sobeedichas ; r* ajoutée d'une main plus récente au-dessus du premier *e*.
2. *Fas* exponctué.
3. Ms. *Siquelo lo lo*, avec le premier *lo* exponctué.

coma : *sique l'ome ajudan* o *l'ome alegran;* aquo meteysh en los feminis del singular.

Motas habitutz son pauzadas am prepozitios, coma : *ab lo, am lo, en lo,* quar *ab*[1], *am, en* podon esser prepozitios et es miels que sian prezas per prepozitios que per habitutz en aquest cas, pusque[2] se sec habitutz, quar una dictios no deu haver mas una habitut.

En aquesta locutio *ab lo, am lo,* tostemps *ab* et *am* remano entier, quar abasta que *lo* sia sinalimphatz, coma : *am l'ome, ab l'avesque,* et aquo meteysh *en lo,* coma : *en l'ostal.* Enpero *en lo* es motas vetz apocopatz en aquela habitut *lo,* pauzat que se sega consonans, coma : *el comensamen del nostre libre*; jaciaysso que alcu digan *al comensamen;* e pot se ben dire. Et adonx *al* non es habitutz, ans es prepozitios; et aquela dictios, sos assaber *comensamen,* es d'acuzatiu ; aquo meteysh en lo plural, coma : *Els comensamens dels libres* et *als comensamens.* Las autras habitutz de l'ablatiu plural no·s mudo.

Habitutz cossirada per si es abreujada per la maniera dessus dicha; cossirada am son cazual tot essems reprezenta una dictio ; et adonx es abreujada per sincopa.

Opinios es d'alcus que alcunas de las ditas habitutz son pronom. Et jaciaysso que d'aquelas tractem en lo pronom, pero de lor tractam ayssi cant a lor abreujamen et assetjamen. E veus per qual maniera son dig pronom, coma : *le que va primiers es mos parens; la que va derriera es ma cozina; be li va; estuja ton argent*

1. *Lo* exponctué.
2. *E* exponctué (*puesque*).

e garda lo; pren molher et ama la; apren bos essenhamens e met los en obra; lieg bonas doctrinas e garda las be.

Le ni *la* no volon re perdre en lo nominatiu, si donx no eran verayas habitutz, segon qu'es estat dig.

Li es del datiu singular e pot se abreujar per sinalinpha, coma : *bè l'es pres, be l'esta.* Et alqu dizo e miels : *be li's pres, be li'sta,* quar aquesta [F° 144 v°] derriera locutios es mays en us. Et en cascun cas s'enclina am la dictio seguen, si comensa per vocal, segon qu'es estat dig. Estiers *li* remandria entiers, pauzat que la dictios precedens termenes en vocal, coma : *be li fa, be li dona, be li va.* Encaras *li,* segon alqus, pot esser del nominatiu plural, coma : *li que van derrier son nostre.* Et adonx *li* vol esser entiers.

Lo pren abreujamen per apocopa e pauza se tostemps en la dictio preceden termenan en vocal, coma : *pren lo caval e mena·l abeurar.* Estiers re no perd, coma : *pren lo palafre per lo fre.*

Can la dictios precedens fenis en *y* grec, adonx l'abreujamens se muda en la dictio seguen comensan per vocal; estiers no, coma : *pren lo caval e fay l'abeurar.*

La s'enclina am la dictio seguen comensan per vocal, coma : *aquesta dona mena l'azaut;* estiers re no pert, coma : *mena la bel.*

Los pren abreujamen per sincopa e pauza se en la dictio preceden termenan per vocal, coma : *essela·ls cavals e mena·ls abeurar; los deniers ques has prezes o·ls estuja o·ls dona per Dieu.* Estiers no pren mermamen, coma : *pren los cavals e mena los defora.* Alqu dizo : *pren los cavals et abeura·ls;* pero miels es dig :

et abeura los, quar aytals abreujamens no cay be, cant es del tot en la fi, si donx no·s contunuava[1] amb autra dictio, coma : *et abeura·ls en Sayna*. Aquo meteysh de *lo*.

Can la dictios precedens termena en *y* grec, adonx *los* no deu esser abreujatz, coma : *pren los cavals e fay los abeurar*.

Alqu pronom son que en lor abreujamen s'enclino per las manieras dessus dichas am la dictio preceden termenan en vocal o am la subseguen comensan per vocal, sos assaber : *nos*, *vos*, *me*, *te*, *se*, coma : *be·ns albira*, *be·us ama*, *be m'aperpec*[2], *be t'a per fol*, *be s'umilia*.

Aquesta conjunctios *que* abreujada per sinalinpha s'ajusta amb aquestz pronoms : *yeu*, *el*, *il*, *ela*, o·l dig pronom am la dicha conjunctio. E ditz hom : *qu'ieu*, *que·l*, *qui·l*, *que la*. E per semblan maniera alqu fan ajustar la dicha conjunctio *que* amb aquestz pronoms *aquel*, *aquela*, *aquest*, *aquesta*, *eysh*, *eysha*, e dizon : *qu'aquel*, *qu'aquela*, *qu'aquest*, *qu'aquesta*, *qu'eysh*, *qu'eysha*, e falho, quar aytal abreuja [F° 145 r°] men no aproam, quar mal sona. E per so deu hom dir : *ques aquel*, *ques aquela*, *ques aquest*, *ques aquesta*, *ques eysh*, *ques eysha*.

1. *Sic* ms.
2. *Apercep?*

De l'abreujamen e de l'assetjamen d'aquestas habitutz : *an, na, en*, e d'alcunas dictios[1].

An es del datiu e no·s part de son loc, jaciaysso qu'om diga : *yeu vuelh qu'an Ermengau dones;* pero miels es dig *ques a·N Ermengau.*

Na s'abreuja soen per synalynpha, can s'ajusta am dictio comensan per vocal, coma : *N'Alamanda, N'Ermengartz.* E can s'ajusta am dictio comensan per consonan, la dicha habitutz rema entiera, coma : *Na Saurimonda.* Et enayssi entendatz de totz los autres cazes. E quar aquestas doas habitutz, *An, Na*, de lor propri loc no·s mudo, abaste so qe n'es dig.

En s'ajusta am nom propri comensan per consonan, coma : *En Frances*, e no·s merma ni s'abreuja, sino cant s'ajusta amb aquesta conjunctio *que* per synalinpha, e ditz hom *qu'En*. E can s'ajusta am nom propri que comensa[2] per vocal dese se transporta e vira so denan de tras et enayssi havem *Ne* per *En*, coma *N'Esteves*.

O sia pauzatz per habitut o per prepozitio o en autra maniera, *En* no·s part de son loc, si doncz la precedens dictios no·s termena per vocal, car adoncz s'enclina e s'asetja en la fi de la preceden dictio, coma : *yeu vuelh qu'En Bertrans sia mos amicz.*

Can se fay abreujamens per l'ajustamen d'u mot amb autre e la us fenish en vocal e l'altres comensa per aquela meteysha vocal, es doptes si aqui es synalinpha

1. G. A., II, 144 sq.
2. Ms. *comensæ*. Au bas de la page (XVII^e s.) : *comensa*.

o auferezis, coma : *qu'En Bertrans*, quar *que* fenish en *e* et *En* comensa per aquela meteysha vocal; doncz can tu dizes *qu'En*, o tu ne ostas la derriera letra de *que* et adonxs es synalinpha, o la primiera de *En* et adoncz es auferezis. Pero nos dizem ques aquo es synalinpha, quar plus soen cay en nostre parlar que auferezis; per qu'es miels que per aquela, coma per mays acostumada, sia jutjada.

Ne per habitut o per autra maniera pres am qualque dictio de nom propri o de no propri s'ajuste vol romaner am la dictio seguen am laqual s'ajusta, si comensa per vocal e la precedens termena per consonan o per vocal, coma : *yeu vuelh que N'Ermengaus sia bos clercz; no n'i metalz plus; trop n'es* [F° 145 v°] *gaujos; d'aysi n'es anatz; trop n'an gran plazer; trop n'avia*[1] *bo saber; metetz n'i pro*. E si la dictios seguens comensa per consonan e la precedens fenish en vocal, adoncz se appocapa[2] aquel *ne* e s'enclina en la fi de la dictio preceden. Aras no podem yshemple dar de propri nom, quar dig es estat que si·l propris noms comensa per consonan vol *en*, e si per vocal, vol *ne*. Doncz quo nos parlem[3] can la dictios seguens comensa per consonan e loc no haja aquesta habitutz *ne* en propri nom en aquest cas, per so d'aquel no podem yshemple pauzar. D'autras dictios vos donam donx aytals yshemples, coma : *d'ayssi·n van; per esta carriera·n van*. Si la dictios precedens en consonan fenish e la seguens per aytal comensa, adonx *ne* rema entiers, coma : *prendetz ne mays*.

1. On pourrait lire *n'ama*, mais, outre que cela ne donne aucun sens, il semble bien qu'il y ait un point sur l'*i*.
2. En marge : « lisez *appocopa* » (XVII^e s.).
3. Même tournure dans l'autre rédaction, G. A., II, p. 146.

Et enayssi regularmens aquest *ne* s'asetja per la maniera de *le*, *li*, *lo*.

Deguna dictios no s'enclina en la fi de la dictio preceden diptongada, coma : *aysso fay En Bernatz.*

De la diversitat de *en* e de *ne*[1].

En es pauzatz per habitut de nom propri en cascun cas, exceptat lo datiu, coma : *En Bertrans, d'En Bertran; yeu veg En Bertran* o *En Bertrans; amb En Bertran; siqu'En Bertran.*

Per prepozitio es soen pauzatz *en* am son cazual expressat, coma : *yeu soy en mon hostal; yeu estau en gran perilh;* o entendut, coma : *yeu m'en meti; tu t'en metes; cel s'en met; vau m'en, vas t'en, va s'en;* et adonx en qualque maniera sia pauzat, se pot ajustar am tota dictio cazual de qualque part que sia o am nom propri et appellatiu. Et adoncz, can hom ditz : *yeu m'en meti,* aquel *en* vol dire, so es : *yeu en aquo* o *en aquela cauza* o *en aquel fag me meti;* o pot hom dire : *yeu m'en meti,* so es : *yeu d'aquo me meti,* et enayssi que *en* sia demostratius; yshamens *vau m'en,* so es : *vau yeu en esta maniera* o *en esta hora,* et adoncz es entendut *a mayzo* o *vas l'ostal* o vas autre loc. En lo plural deu hom dire : *nos no'n anam, vos vo'n anatz,* et adonx en esta loqutio *nos non, vos von,* es pauzatz doas vetz *nos* et autras doas vetz *vos,* coma si hom dizia : *nos nos en anam, vos vos en anatz;* le primiers *nos* es de nominatiu et aquel qu'es pauzatz aprop es d'acuzatiu; et adonx *en* s'ajusta ab lo *nos* per

1. G. A., II, 146 sq.

ostamen del *s* e per l'osta [F° **146** r°] men del sieu *e*, loqual perd per auferezis; et enayssi finalmen havem *non* et enayssi meteysh *von, nos no·n anam* o *nos no·n prezam*, so es dire, *nos prezam nos* en aquo o en aysso, en esta cauza o en aquest fag, o *nos no·n prezam*, so es *nos prezam nos* d'aquo, et enayssi de lors semblans loqutios. Yshamens cant hom ditz : *d'autres en veg peccar*, so es d'autres en aquo o en aysso, en aquela cauza o en aquel fag veg peccar, et enayssi de lors semblans loqutios, coma *qu'en dizets vos?* so es : *que dizetz vos en aysso, en est fag on*[1] *esta questio?* Yshamens : *be n'es iratz*, so es *be es iratz en aysso o en aquo, en est fag o en esta questio*, o *ben es iratz*, so es a dire *be es iratz;* et adoncz aquela letra *n* ajustada al *be* re no significa, mas[2] es ajustada per causa d'ornat, so es per esquivar hyat, coma : *qui ben ama ben estruish;* o pot hom entendre aquel *en* per *inde*, que es us motz en lati.

Segon alqus lengatges pot esser *en* enterrogatius, coma : *voletz en venir? platz vos en?* E demostratius, coma *veus en ;* et alqu dizo : *veus ne*, e miels.

Jassiaysso que per una maniera *ne* et *en* sian pauzatz, can fan enterrogatio o demostratio, coma : *voletz ne?* o : *voletz en, senher?*, pot hom respondre : *oc* o *no*. Enpero pot esser divers de *en* cant a relatio, quar *ne* fay relatio ad aquo qu'om ve o ad aquo qu'es estat dig o fag, coma : yeu e tu vezem. .I. home folejar o per paraulas o per faytz, et adonx yeu diray : *es ne, senher?* so es, *es aquel dreytz, fols o malastrucz?* quaysh que diga que si es be, et adonx *en* no pot aqui haver loc. Ysha-

1. *Sic.*, ms; = *o en, o·n.*
2. *Qy*, exponctué.

mens cant hom ditz : *per ayssi·n vau,* so es a dire : *per ayssi ne vau,* mas que·l *ne* es apocopatz. Et enayssi ajusta se am las dictios precedens, quar termeno per vocal, segon qu'es estat dig. Doncz can ieu dic : *d'ayssi·n vau* o *d'ayssi ne vau,* aquest *ne* fay relatio ad aquels dels quals tu me demandas. Yshamens cant hom ditz : *havetz ne plus,* so es d'aquo o d'aysso de que parlam ; quar si hom dizia solamen *havetz plus,* que noy fos le *ne,* no volria re dir, quar cofuza seria la locutios. E pot hom entendre per aquela meteysha maniera las autras semblans loqutios, coma : *Trop n'es gaujos* ; *no n'i metatz plus, qu'ieu n'ay pro.*

Quar ayssi havem tractat de gran re de motz syncopatz [F° 146 v°], sinalinphatz et appocopatz e de lor assetjamen, pot hom ayssi doptar e demandar si can duy mot s'ajusto entre lor, coma : *quem, quet, ques, quens, queus, bem, bet, bes, bens, beus, pel, pels, sul, suls, quel, quil, quels, quen, men, ten, sen, senhen*[1], *non, von,* si son duy[2] mot o us ; item si l'abitutz e sos cazuals son dui mot o us. Al primier dizem que *quem* et enayssi dels autres es una dictios enpentada[3] de dos motz, regida e governada per .I. accen, coma l'aybres ques ha motz enpeutz e diverses, que per so non es mas us aybres, governatz e sostengutz per una caus o per una razits o per .I. pe. Al segon dizem que la habitutz ses lo cazual es coma la vestimenta o l'abitz separatz de l'home, e·l cazuals ses l'abitut, *en cas que haia mestiers d'abitut*[4], es coma us homs nutz e despulhatz ; et ayssi

1. *En* exponctué.
2. Écrit d'abord *dui.*
3. En marge : *enpeutada.* Le ms. a plutôt *enpentada.*
4. En marge avec renvoi.

cum us homs vestitz el am sa vestidura tot essems representa ses plus .I. home, ayssi meteysh le cazuals am la sua habitut reprezenta solamen una dictio.

De las termenacios dels cazes e primieramen dels nominatius e dels vocatius singulars e plurals[1].

De gran difficultat es als dictadors, especialmens als laycz, haver conoysensa del[s] cas, majormen dels nominatius e vocatius singulars e plurals. E quar aquest duy cas son semblan cant a la termenatio, jassiaysso que sian divers quant a l'abitut, et aquels conoysher es difficils cauza, per so d'aquels dos es ayssi primieramen tractat.

Tug li nominatiu e li vocatiu singular regularmen devo termenar en *s* e li plural ses *s*; li singular, coma : *Le reys es valens e discretz;* li plural, coma : *Li rey, li princep, li prelat e li savi clerc devo regir e governar lo mon.*

De la exceptatio dels cas. R^a[2].

Exceptat ne son tug li femini qui termeno en *a* lors nominatius singulars, sian nom appellatiu o propri, o nom adjectiu o sustantiu, o pronom o particip, coma : *dona, femna, clara, blanca, mia, tua, noyrida, essenhada;* quar no teno la dicha regla, ans fan lo con-

1. G. A., II, 152 sq.
2. G. A., II, 154 sq.

trari, so es que lors nominatius e lors vocatius singulars termeno ses *s*, e los plurals en *s*, coma : *la dona es honrada; las donas son essenhadas*. Et aysso meteysh entendatz en lors vocatius.

Alqu nom femini son que no termeno en los digz cazes en *a*, liqual en partida teno la dicha [F° 147 r°] regla et en partida no, coma : *verges, naus, claus, honors, amors, gens, dens, mayzos, oratios, dignitatz, humilitatz, cantans, alegrans, plazens, avinens*, et enayssi dels autres lors semblans. Cant als nominatius e vocatius singulars, teno la regla ; e cant als plurals, la dicha exceptio, coma : *las verges son honradas, las naus ayzinadas, las claus apparelhadas, las gens salvadas, las dignitatz donadas e las donas avinens et honestamen portans lauzadas.*

Li adjectiu o particip comu per ajustar al masculi et al femini volon e reteno lo for d'aquel am cuy s'ajusto, coma : *li clerc son avinen e conoyshen ; las donas son avinens e conoyshens ; quatre son las vertutz cardinals e .V. li sen corporal.* Aquo meteysh en lo singular, coma : *aquel homs es grans, aquela femna es grans ; avinens, plazens et agradans es aquest oz aquesta.*

Tug li nom naturalmen masculi termenat en *a* son exceptat de la regla general, cant als nominatius e vocatius singulars. Li nom naturalmen masculi termenat en *a* en lo nominatiu e vocatiu singulars teno la exceptio dels verays feminis en *a* et, en los plurals, la dicha regla general, coma : *aquel es papa et aquest patriarca*; *tug li legista e·lh canonista son en coselh.*

Dels noms integrals e parcials e de lor alongamen[1].

Integral son appelat aquilh nom qui per mudamen de la derriera letra, so es *s*, mudo o perdo lor significat; et enayssi volon esser tostemps entier, per que son dig *integral*, sian sustantiu o adjectiu, o adjectiu apellatiu o propri, coma : *bras*, *esquas*, *cors*, *gros*, *fals*, *als*, *ars*, *gars*, *pers*, *vers*, *sosmes*, *repres*, *notz*, *votz*, *Pons*, *Thomas*, *Alazaytz*, *Tiborcz*, *Gencers*, *Bonafos*. Tug aquest e lor semblan son exceptat de la dicha regla general en los cazes sobredigz en casqun nombre.

Mudar ni alongar no·s volon li nominatiu ni·l vocatiu en singular ni en plural, ni li oblic singular dels noms integrals; pero las termenatios son alongadas soen en los oblicz del plural solamen, coma : *gras grasses*, *escas escasses*, *gracios graciozes*, *vertuos vertuozes*; et enayssi de motz altres lors semblans.

[F° **147** v°] Alqu nom integral son liqual, seguon lengatge cominal ni particular, no podon alongar las termenatios dels oblicz plurals, coma : *ros*, plenissonans, *temps*, *pros*, *repaus*, *us*, *laus*; enayssi de trops autres lors semblans, per que alongar aytals seria grans fatuitatz. Alqun altre son que·s podon alongar segon particular lengatge d'una dyocezi solamen, coma : *votz vozes*, *notz nozes*, *dotz dozes*; e jassiaysso que aytal alongamen del tot no reproem, pero hom lo deu pauzar al plus tart que pot, quar mays bela nos appar e mays comuna la termenatios dels digz vocab-

1. G. A., II, 158 sq.

bles cant no es alongada, et enayssi de lors semblans. Et aysso meteysh vos dizem d'alqus noms verbals e quaysh verbals termenans en *itz*, liqual son integral, coma : *perditz, amayritz, pecayritz, governayritz, Beatritz.* En tropas autras termenatios pot hom trobar d'aquestz noms integrals ; e qui·ls vol alongar deu haver recors a bon lengatge cominal et acostumat.

Parcials es aquel motz que fay part de si meteysh ses mudar e ses perdre lo sieu significat ; dels quals trobam gran re que son de la natura d'alqus integrals cant al alongamen dels oblicz plurals, coma *cruz, cruzes.* Et en alongar aytals motz deu[1] hom gardar bon lengatge[2] cominal et acostumat, que jaciaysso que alqu digan *nutz nuzes, vertutz vertuzes, pes pezes,* quar no·s ditz comunalmen, dizem qu'om no deu dir *nuzes, vertuzes,* ni *pezes.*

D'aquestz noms parcials *homs, prozoms, coms, vescoms, clercz, lirs, sans, benezeytz,* o de lor alongamen[3].

En los nominatius e vocatius singulars deu hom dire : *homs, prozoms, coms, vescoms,* et en los oblix singulars et en los nominatius e vocatius plurals *home, prozome, comte, vescomte* ; et en los oblics plurals *homes, prozomes, comtes, vescomtes.*

Clercz deu hom dir solamen en lo nominatiu e vo-

1. Après *deu*, au début de la ligne suivante, *u* exponctué.
2. Ms. *lengatige*, c'est-à-dire *lengatjge* ; au bas de la page : *lengatge* (XVII[e] s.).
3. G. A., II, 162 sq.

catiu singulars e *clerc* o *clerge* en los oblicz d'aquel meteysh nombre, en la nominatiu et en lo vocatiu plurals *clerc* o *clergue*, Et en los oblicz d'aquel meteysh nombre *clercz* o *clergues*.

Lirs pot hom dire o *lires* en lo nominatiu et en lo vocatiu singulars; et en los oblicz del sin [F° 148 r°] gular *lir* o *lire*; et en lo nominatiu plural *lire* solamen; et en los oblicz del dig plural *lires* e no *lirs*.

Sans e *benezeytz* son alongat per alqus, coma: *sans*, *santes*, *benezeytz* o *benezitz*, *benezeytes* o *benezectes*, loqual alongamen reputam estranh per metre en dictatz, jassiaysso que per alqus se diga e mays soen que no sol.

Dels motz fndiferens e coras deu hom dire *homs* oz *hom* et enayssi d'alcus autres motz indiferens a luy semblans[1].

Los motz termenans en lo nominatiu singular amb *s* o ses *s* appelam *indiferens*, coma : *hom* oz *homs*, *senhor* o *senhors*. La razos per que alcu mot son indiferen et alcu no es per so que nos conformem[2] al mays que poyrem am los anticz trobadors; e quar tug li antic dictador leumen pauzavo aytals motz et alqus autres ades amb *s*, ades ses *s*, per so, cant aquestz[3] nos volem am lor conformar.

Homs es indifferens en lo nominatiu e vocatiu sin-

1. G. A., II, 162 sq.
2. Depuis *o senhors* les mots qui précèdent sont écrits en renvoi au bas de la page.
3. Lire *a questz* ou *a aquestz* ?

gulars per esta guiza : *Homs* amb *s* devetz dire vocal seguen, coma :

Savis appar homs en sos faytz,
Homs es tengutz fols per forfaytz.

Aquo meteysh cant alcus adjectius am luy s'ajusta denan oz apres ses tot meja e ses vocal seguen, coma :

Discretz homs parla pauc e bo,
Homs pecz no regarda razo.

Quar si mejas era entre lor, denan oz apres, o luenh o de pres, ses vocal seguen, poyria hom dire *homs* oz *hom*, coma :

Leyals es homs qui vertat col
Et hom qu'es fatz a greu la vol.
Hom cant es enboquiparlatz [1]
A gran re per auzir desplatz.
Hom que no garda so que ditz
Rema soen envergonhitz.

O pel contrari : lay on ha *homs* digatz *hom*. Ayssi meteysh en tot autre cas podetz dir *homs* oz *hom*, segon que par per los yshemples seguens, en los quals non ha adjectiu am meja ni ses meja ni vocal seguen, coma :

Hom deu gardar [2] si de peccat
Homs se perd soven [3] per foldat.
Hom que siec trop son dezirier
No s'en gauzish a l'enderrier.

1. Il y a un trait d'union dans le ms. entre *qui* et *parlatz*.
2. Le *d* ressemble à *cl*.
3. *Souen* ms.

Si alcus pronoms que de sa natura no termena en *s* en los ditz cazes s'ajusta amb *hom* ses vocal seguen, devetz dire *hom* ses *s*, per que sian d'una conformitat, coma : *aquest hom lieg en la torr nauta;* quar vocal seguen devetz dire : *homs*, coma :

Aquel homs es savis e certz;
Aquest homs a Dieu s'es uffertz. [F° 148 v°.]

Et enayssi d'alcus autres indifferens sustantius[1], coma : *senher senhers, senhor senhors, enperayre enperayres, alegratges alegratge, gens gen, gaugz gaug, mars mar, joys joy, Peyres Peyre, Johans Johan, cantars* de l'infinitiu *cantar* pauzat per nominatiu sustantiu; quar tug li verb que mays son adjectiu et enayssi dels autres verbs pauzatz per esta guiza, coma : *legirs legir, creyres creyre*, et enayssi dels autres e de lors compostz, coma : *prozoms prozom, descantars descantar, elegirs elegir, recreyres recreyre.* D'alcus motz indifferens[2] es tractat en jos, on hom tracta del neutri sustantivat. Li adjectiu comu ajustat am noms feminis termenans en *a* en lors ditz cazes re no perdo, coma :

Dona pros, avinens, prezans,
Es mot plazens et agradans.

1. *Compostz* exponctué (XVIe s.).
2. *E* exponctué (ms. : *indeifferens*).

D'aquesta dictio *maestre* per qual maniera se porta am *nostre* e *vostre* et am los propris noms.

De l'abreujamen e de l'alongamen d'aquesta dictio *mayestre*, so es qu'om pot dir *mestre*, *maestre*, o *mayestre*, havem tractat lassus en lo capitol de sillaba. Cant ad aquesta dictio *mestre*, o *maestre*, o *mayestre* s'ajusta de part denan ses tot meja *nostre* o *vostre*, adonx tug termeno ses *s*, coma *nostre mestre lieg*, *vostre maestre canta*. Pero vocal seguen ses tot mieg, per esquivar hyat, *mayestre* amb *s*, *nostre* e *vostre* ses *s* pronunciar devetz, coma : *nostre maestres escriu; vostre mestres essenha.*

Si propris noms s'ajusta aprop la dita dictio *maestre* ses meja, adonx tug ses *s* termeno, coma : *maestre Peyre disputa; mestre Bertran se muda*. Pero, si vocals se sec aprop lo dit propri nom, adonx aytals propris noms deu termenar en *s* per escantir hyat, e la dita dictio *mayestre* ses *s*, coma : *mestre Peyres es entendutz; maestre Gilis es vengutz*. E si·l propris noms termena en *m*, aquo meteysh per fugir a metacisme, coma : *mayestre Guilhems arguish*. *Mestre* es abreujatz per sinalimpha, cant le propris noms que am luy s'ajusta ses meja comensa per vocal, coma : *Mestr'Aymeric*, *Mestr'Ermengau*, *Maestr'Izarn* [F° 149 r°], *Mestr'Uc*. Pero vocal seguen diretz : *Mayestr'Aymerics*, *Mestr'Ermengaus*[1], et enayssi dels autres lors semblans.

De *nostre*, *vostre* en lo cas del pronom e dels propris

1. *Maestr'Izarn mestrucs pero vocal seguen diret mayestre Aymeric mayestr'Ermengaus* exponctué.

noms e sobrenoms et en lo cas del nom es tractat enjos, per que abaste so que ayssi n'avem dig.

Doctrina de *cor*, *gra*, *sor*, *ga*, *ser*, *or*, *may*, e *pro*[1].

Cor, *gra*, *sor*, *ga*, *ser*, *or*, *may* per lo mes e *pro* per proprieg termeno ses *s* lo nominatiu e·l vocatiu singulars. Li adjectiu parcial ques am lor s'ajusto de part denan oz apres ses meja no devo termenar en *s*, per que sian d'un compas, coma : *freol cor notz, bon cor ajuda; cor freol es le tieus e cor flac es le mieus; gra major es le tieus, gra menor es le mieus*[2]. Pero si l'adjectius pauzatz per ostamen de *s* termena en vocal, adonx aytals adjectius vol retener *s* en lo nominatiu vocal seguen, coma : *cor mesquis es le tieus*, *cor alegres es le mieus*. Et en est cas aquest ajustamens s'acorda am l'ajustamen de *nostre* e *vostre* am *maestre* per esquivar hyat. Aquo meteysh de *pro*, jassiaysso que alqu diga[n] : *tos pros sera*, laqual locutio no aproam; quar hom deu dire *ton pro sera* e no *tos pros*[3].

Doctrina de *senher*[4].

Senher o *senhers*, *senhor* o *senhors* pot hom dire cant propris noms no se sec, coma : *mosenher es a la gleyza*;

1. Les deux mots *ser* et *pro* sont marqués du signe d'*e* et d'*o* fermés (?) (une cédille au-dessous).
2. Depuis *cor freol* jusqu'ici, l'écriture est plus pâle : ajouté après coup?
3. Depuis *pero sil adjectius* jusqu'ici, le texte est au bas de la page, avec renvoi. L'écriture est plus pâle et moins soignée.
4. G. A., II, 166.

mo senher m'a dig aysso. Senh ditz hom soen propri nom seguen e comensan per consonan, coma : *mosenh Bernad, mosenh Guiraud*, et adonx *h* en aquest cas no sona gayre e ges per so no·l deu hom layshar ad escriure.

Alqunas vetz entre·l *senh* e·l propri nom seguen[1] e comensan per consonan sona per autra maniera aquesta habitutz *en*, coma *mosenh'En Bertran*. Et adonx *h* sona segon dever. E si·l propris noms seguens aprop *en* comensa per vocal[2], adonx *en* vira so denan de tras e ditz hom *Ne*, coma : *Mosenher N'Esteve*.

De *senher* osta hom soen *r*, can le propris noms seguens comensa per vocal, e met hom *n* denan, coma : *Mosenhe N'Arnaut, Mosenhe N'Estacha. Senhors* o *senhor* pot hom dir, coma : *mos senhors es ; mosenhor manda*.

Dels motz termenats en *ayre* et en *atge*[3]. R°.

Li nom termenat en *ayre* son indifferen, so es qu'om pot dire en lo nominatiu e vocatiu singulars *emperayre* o *enperayres*, coma : *l'emperayres ama vos ; l'emperayre garda nos*.

Dels sieus l'emperayres ha cura,
Don l'emperayres fa dreytura.

Aysso meteysh entendatz de las [F° 149 v°] dictios en *atge*, coma *paratge* o *paratges*, quoras la .I. e quoras l'autre recorretz a la doctrina de *hom* e de *homs*. Que

1. Depuis ce mot jusqu'à *comensa per vocal* le texte est écrit d'une encre plus pâle au-dessus d'un texte effacé.
2. *Dir en coma mosenher en Bertran per vocal* exponctué.
3. G. A., II, 166.

direm dels autres lors quaysh semblans termenatz en *eyres*, *oyres*, et *uyres* e dels termenatz en *etges*, *otges* et *utges?* digas que degus d'aquestz non ha ayssi bela cazensa coma cil que termeno en *ayre* et en *atge*, per que no son de lor privilegi.

De *quis* vel *qui* e *tant* e *quant*[1].

Quis vel *qui* es indiferens yshamens, quar alqunas termenatios ha que teno la regla et alqunas que no la teno. *Quals* e *quinhs* teno la regla en singular et en plural, mas lor compost no, coma *qualsqe*, *quinhsqe*. *Quals* es comus e can se pauza per masculi sec la regla d'aquel e cant[2] per[3] femini, sec[4] la regla del femini, coma : *Johans es vengutz de Narbona, le quals*[5] *m'a portadas salutz de mos amicz; ma dona es venguda de Paus, laquals m'a portadas bonas noelas; Li doctor son ajustat, liqual han tengut lor cosselh; Las donas veno de Santor, las quals son totas alegras.*

Aquesta termenatios *qui* es exceptada de la dicha regla. Aquo meteysh *que*, coma : *Le maestres qui lieg o que lieg es mos parens; La dona que porta la garlanda es ma parenta; qui be fara be trobara; qui es aquela dona?* Et ayssi meteysh entendatz d'aquest sieu compost *quique*.

1. G. A., II, 168.
2. *D'aquel e cant*, en marge avec renvoi.
3. Le mot n'est pas sûr; il semble qu'on ait voulu transformer en *p* un *n* ou un *u*.
4. Ce mot et les cinq qui suivent sont écrits en marge avec renvoi.
5. *Lequals* répété.

Quals termenatios de *quis* vel *qui* son masculinas ni femininas e comunas e quals relativas, enterrogativas e infinidas dig es [es]tat dessus.

Tant e *quant*, can so nom, e lor compost son del plural e teno la regla; pero si *quant* se compo am dictio numeral, deu en tot cas termenar en *s*, coma : *dos tans*, *tres tans*, *quatre tans*, *sinc tans*, et enayssi dels sieus semblans[1]. De *tant* e *quans* devem parlar enjos en lo titol de *manhs* amb *h*; per que abaste so que n'havem dig ayssi.

Doctrina de *dos, tres, detz*[2].

En lo nominatiu et en lo vocatiu deu hom dire *duy* o *dos*, *trey* o *tres*; et alqu dizo *siey* per *syeys* e *diey* per *detz*, laqual pronunciatio reproam, quar *sieys e detz* deu hom dire en totz los cazes.

Dels infinitius e d'alcus autres temps pauzatz en loc de nominatiu[3].

Indifferens es yshamens le prezens de l'infinitiu pauzat per nominatiu o per vocatiu significativamen, [F° 150 r°] coma : *alegrar* o *alegrars es joyoza cauza*; *legir* o *legirs es causa honorabbla*; *temer* o *temers es bos senhals*. Et aysso es vers cant aytals infinitius es per si

1. Les mots qui suivent jusqu'à *ayssi* sont écrits au bas de la page avec renvoi.
2. G. A., II, 172.
3. G. A., II, 172 sq.

pauzats solamen, quar si amb aytal infinitiu era ajustats adjectius, adonx deu segre la regla dels indiferens, coma *hom* o *homs*, segon qu'es estat dig la[1] lassus.

Encara dizem que si amb aytal infinitiu era fayta adjunctios d'alquna autra dictio e tot essems reprezentava nominatiu, adonx lo deu hom pronunciar ses *s*, coma : *pregar Dieu es bona cauza; tener nostre senhor Dieu es comensamens de saviza;* aquo meteysh pauzat que sian mant infinitiu ajustat per copulativa amb adjunctio, coma : *hondrar, lauzar & servir Dieu sobre totas cauzas es santa cauza.* Aquo meteysh cant us infinitius o duy o mays am motas adjunctios son pauzat per nominatiu, coma : *Tener castetat, viduitat e verginitat e gardar los mandamens de Dieu es sobresancta cauza.* Encaras trobam en alcunas locutios acostumadas nominatiu et son verb et[2] infinitiu et alcunas vets accuzatiu, que tot essems ajustat te loc de nominatiu, coma : *qui sap far aysso es bona cauza.*

Amb aquest infinitiu *esser* hom ajusta alqunas dictios aprop, am prepozitio pauzada denan lo dig infinitiu, et adoncz la dictios pauzada apres l'enfinitiu pot esser d'oblic o de nominatiu, coma : *per esser prozome o prozoms*, o *per esser ric o ricz es hom mays prezats;* o enayssi : *amb esser prozome* o *prozoms pot hom fugir a mal.* Et es razos, quar aquel infinitius am las dictios seguens podon tener loc d'oblic, et enayssi regardo la prepozitio que lor es denan, so es *per* o *am*, o podon haver las dichas dictios respieg a la dictio *esser*, laquals es pauzada aqui per maniera de gerondiu, qui be re-

1. *Sic*, ms.
2. Parait avoir été écrit à la place d'un autre mot effacé.

garda la natura del lati; et adoncz las dichas dictios pot hom pauzar en nominatiu et enayssi cascus se pot dire.

Infinitius pauzatz en loc de nominatiu no vol termenar en *s*, en cas que per receptio d'aquela engendres equivocatio, coma : *amars*, *manjars*[1], [F° 150 v°] *fars*, per que·ls deu hom ses *s* pronunciar.

Le preteritz perfagz e plus que perfagz del dig infinitiu pot tener loc de nominatiu amb adjunctio o ses adjunctio, coma : *haver amat es bona cauza; haver honrat e servit aytal senhor cum Dieus es nobla cauza.*

So qu'es 'stat dig dels infinitius termenans en *ar*, en *ir* et en *er*, coma *amar*, *legir*, *temer*, deu hom entendre de las autras termenatios infinitivas que son motas, coma : *remetre*, *deffendre*, *secorre*, *querre*, *trayre*, *creyre*, *redre*, *remandre*, *produre*, *escriure*, *moure*, *deure*, *rire* e tropas d'autras qu'om pot trobar. Et acosselham qu'om se garde, si pot, que en sos dictatz no pauze aytals infinitius termenans en *s*, quar ges non han bela cazensa, ans sono aspramen.

Alcunas dictios pronunciadas amb habitut de genitiu teno loc de nominatiu, coma : *mays de vertutz son* o *granre de vertuts son*. E d'aysso havem tractat en lo titol de las habitutz comunas e tractarem en lo titol de *res*, *verges*, *mot*, *trop* e *mays*.

1. Ms. *maniars*?

Dels neutris sustantivatz[1].

Li neutri sustantivat, coma *bo*, *mal*, *plazen*, *greu*, *mes*, *aysso es nostre et aquo vostre*, *aysso es bo et aquo avol*, *tot so qu'es dig*, *es fayt*, *complit*, *acabat*, *ayzinat et apparelhat*, *quar tot es necessari*, son[2] exceptat de la dicha regla, quar regularmen termeno ses *s*.

Alqu neutri sustantivat son indiferen, cum son li seguen, quar podon termenar en *s* o ses *s*, coma *mestiers* o *mestier*, *mes*, *may* o *mays*, *als* o *alre*, *vers* o *ver*, *vejayres* o *vejayre*. Li neutri sustantivat integral no·s mudo, coma *miels*.

Neutris sustantivatz pot termenar en *s* per ostar sentensa doptoza, coma : *mals te castia*.

Mals prononciatz amb habitut oz amb autre son par adjectiu pren loc de sustantiu et adonx deu tener la regla general del cas, coma : *le mals que fas t'a mes al bas* ; *le mals* so es *la malicia* o *maleza* o *malvestatz* o per esta guiza : *grans es le mals que·m fan*[3] *sufrir amors*, so es *grans es la malenansa* ; o enayssi : *greus* [F° 151 r°] *mals e salvatges es aquest*, soes a dir *greus malautia* ; et enayssi dels sieus semblans. Et aysso pot hom mot be sostener per emphazi e per exallage, cant aytals locutios son acostumadas[4]. Esta dictios *re* pot esser de neutri sustantivat, coma : *re als noy ha*, o enayssi : *re noy ha*, o *re noy trobaretz*.

1. G. A., II, 176.
2. Depuis *son* jusqu'à *ses s* le texte est écrit en renvoi, en haut de la page.
3. Lire *fa*?
4. A la suite : *als no y ha*, barré.

De las dictios pauzadas materialmen[1].

Las dictios pauzadas materialmen no gardo la dicha regla, soes can solamen hom pauza la votz ses lo significat, coma : *tu deves escriure hom amb h; rey* es d'una sillaba, *princep* de doas, *del maestre* es del genitiu, *al maestre* del datiu, en *amans* son .V. letras, en *legens*. VI.; per aquela meteysha maniera pot hom pauzar verbs, adverbis, conjunctios, prepozitios et enterjectios, coma : *ama* es del singular, *amo* del plural, *amar* de l'infinitiu; *cortezamens* es adverbis, *e* es conjunctios, *de* es prepozitios, *haha* es enterjectios. Ayta pauc no gardo las dichas dictios materialmen pauzadas las reglas dels autres cazes, segon que appar per los yshemples lassus pauzatz, ni nombre, persona, ni gendre, coma *nos* es de la primiera persona, *vos* de la segonda. Yshemple dam de gendre per aquesta maniera : *humilitatz es bona cauza;* e pueysh dic : aquel *humilitatz* es del nominatiu. Per aquela meteysha maniera deu hom pronunciar las letras singularmen, coma *a, b, c, d*, et enayssi de las autras letras, sian prezas materialmen o per autra maniera.

De *res, verges, mot, trop* e *mans*[2].

Res en general te la dicha regla quant al nominatiu e vocatiu singulars, et yshamens cant als autres cazes

1. G. A., II, 178.
2. G. A., II, 180 et suiv.

d'aquel meteysh nombre, coma : *lunha res mays no m' agrada; de lunha re may no·m dupti; lunha re noy puesc trobar; a lunha re no·l fizariá*. E pueysh en lo plural ayssi meteysh cum li femini que no·s termeno en *a*, coma *naus, flors*. En especial o quaysh pot hom prendre *res*, et adoncz en totz los cazes de cascun nombre vol *s*, coma : *la bela res qu'ieu am me te joyos; de la gentil res me sove; yeu vey la gentil res; a la gentil res donaray m'amor; lunh temps no vi tam bela res cum Aycelina*.

Verges, can se pren per la Mayre de Dieu, deu hom pronunciar amb *s* [F° 151 v°], coma dictio integral, ayssi co ela fo entiera per vergenetat en cascun cas e per so quar mays plenieramen sona la dita dictios; estiers, segon lo gendre de que sera, te la regla dessus pauzada.

Mot se pot prendre en doas o en tres manieras : per paraula, et adonx te la regla coma : *aquest motz es bos: tug li bo mot son util;* aquo meteysh dels autres cazes coma : *d'avol mot m'enuegi; a bo mot no deu hom claure sas aurelhas;* et enayssi dels autres cazes singulars e plurals.

Per adverbi pauza hom yshamen aquesta dictio *mot*, et adoncz significa *fortmen* o *trop*, coma : *mot m'enuegi;* et alqunas vetz significa *gran re*, et adonx pot esser neutris sustantivatz, coma : *mot n'avetz portat*, o en aquest derrier cas pot esser adverbis et adoncz deu hom penre *mot* per *trop*. Et enayssi, o sia adverbis o neutris sustantivatz, significa molteza.

Aquestas dictios *mot* e *trop* non han singular, cant a la votz, sino solamen aytant cum son neutri sustantivat. E deu hom dire en cascun cas del plural *motz* e *trops*

amb *s*, coma *motz o trops s'alegran,* so es *gran re s'alegro, de motz o de trops homes es aquesta vila*, et enayssi dels autres cazes.

Quar *motz* en lo nominatiu plural termena en *s*, per so no·s pot ajustar bonamen am deguna dictio que tenga la regla sobre dicha, quar no serian be d'un compas, coma : *motz home son astruc;* aquo meteysh de *trops*, per que en est cas en loc de *motz* e soen en loc de *trops* deu hom pauzar *mant*, coma : *mant home son astruc;* o pot hom dire : *granre d'omes son astruc;* et enayssi de lors semblans.

Gayre no uza hom del dig vocabble en lo singular, per que en loc d'aquel hom pauza *mans*, coma : *mans homs dechay per necligensa.*

Mans en los oblicz del singular muda *s* en *t*, si doncz non es pres per *mandamen;* et aquo meteysh en lo nominatiu plural et en lo vocatiu, coma : *de mant home es aquest libres; am mant home hay hagut affar.*

De *manhs* am *h* e de *sans, tans, quans, fons,* e dels adjectius termenans en *s*[1].

De *mans* ses *h* es estat dig; encaras havem *manhs* amb *h* e significa *gran*, e *manha* granda, coma : *ayta manhs* [Fº 152 rº] *es aquest cum aquel,* soes *ayta grans*, o *ayta manha*, so es *ayta granda.*

Sans muda *s* en *t* alcunas vetz en totz los cazes del singular[2] et en lo nominatiu e vocatiu plurals, coma :

1. G. A., II, 182 et suiv.
2. *Siengular*, avec *e* exponctué.

Sant Estephes, *Sant Martis*, *Sant Orens*, *Sant Sernis;* o *Sans*, coma : *Sans Augustis*, *Sans Matieus;* et en totz aquestz cazes es miels dig *Sans* o *Sant* que *San*.

Del nominatiu plural donam yshemple, coma : *tug li Sant de Paradis ;* o per la regla general pot hom dire : *tug li San*. Aquo meteysh en los oblicz, can le sobrenoms comensa per consonan, coma *de Sant* o *de San Thomas;* et enayssi dels autres; si per vocal, adonx deu hom dire : *Sant* am *t*, coma *de Sant Andrieu;* et enayssi dels autres lors semblans.

Aytal propri nom, si no termeno en *s*, non es vicis, coma *Sant Estephe*, *Sant Nicolau*, *Sant Marti;* et adoncz deu hom dire : *Sant* e no *Sans*, per que sian d'un compas. Pero li propri nom integral no volon re perdre, coma *Sant Thomas*, *Sant Laurens;* et en aquestz integrals pot hom yshamens dire : *Sant* o *Sans*, jassiaysso que *Sant*[1] am *t* sia mays acostumat.

So qu'es estat dig de *sans* pot hom entendre d'aquestas dictios *quans* e *tans*, coma : *o quans homs s'es pergutz en la guerra! oy Dieus! e tans homs se perd per sa colpa!* Et en est cas pot hom dire yshamens : *tant hom* e *quant hom*.

Los autres cazes del singular e·l nominatiu e·l vocatiu[2] deu hom pronunciar am *t*, e·ls autres cazes del plural amb *s*. Per aquesta maniera deu hom pronunciar los nominatius e·ls vocatius plurals d'alqus compostz de *tans*, can la dictios seguens comensa per vocal, estiers ses *t* los pot hom pronunciar, coma : *alertant* o *aytant home son de say cum de lay; alertant* o *aytant*

1. *an* exponctué.
2. En marge : « *plural*, qui est dans l'autre registre, a été oublié ici » (XVII[e] siècle).

cavalier son ayssi cum aqui. A *quans* no trobam compostz que termeno en *an*.

Aytant ni *atertant* non han singular, si doncz non eran neutri sustantivat o adverbi, coma *atertant* o *aytant hay yeu de la .I. cum de l'autre;* jassiaysso que alqu digan : *aytant* o *atertant home hay yeu vist cum tu has*, o *aytant aur hay yeu cum tu;* pero miels es dig *aytans* o *atertans homes hay yeu vistz cum tu*, o *aytant d'aur hay yeu cum tu*.

[F° 152 v°] *Tant* se compo alqunas vetz am dictios numerals, et adoncz aytal compost son integral, coma *dos tans*, *quatre tans*, segon qu'es estat dig lassus, en lo titol de[1] *quis* vel *qui* e *tant*, *quant*.

Fons per *preondeza* es integrals e per *fontayna* partials.

Sans yshamens es integrals cant es pauzatz per nom o per sobrenom.

Cant li adjectiu que termeno en *s* coma *sans*, *grans*, *bels*, s'ajusto am sustantiu que comensa per *s*, adoncz aquel *s* d'aytals adjectius no deu hom gayre sonar, jassiaysso qu'en l'escriptura deja esser, coma : *Sans Sernis*, *Sans Silvestres*, *grans senhors es aquest*, et enayssi dels autres.

De las dictios termenans en *sh* e de lor alongamen e de *dons* e *totz*[2].

Alqu nom son integral que termeno en *sh* en totz los cazes singulars e plurals, coma *faysh*, *carcaysh*, *peysh*, *boysh ;* en los oblicz plurals fan *fayshes*, *car-*

1. Depuis *de* jusqu'à *quant* en marge avec renvoi.
2. G. A., II, 186 sq.

cayshes, *peyshes*, *boyshes*, et enayssi de lors semblans; liqual et lor semblan, de qualque part d'oratio sian, podon esser pronunciat ses *h*, coma *ſays*, *carcays*, *trays*, *atrays*, *creys*, *peys*, *eys*, *tueys*, *gandis*, *boys*, *creys*, *huys*, *puys*, si donx per ostamen de *h* en autre mot no·s trasportavan. Et alqu dizon *dis* per *dish*, pero *dish* es mays acostumatz amb *h* que ses *h*.

En cascun cas deu hom dire *dons* am la .I. d'aquestz pronoms *mi* e *si*, coma : *midons* o *sidons es aquesta*; *yeu soy de midons*; *aysso daray a midons*; *yeu veg midons*; amb autres pronoms no·l deu hom ajustar ni am degus noms adjectius, si doncz hom no·l pauzava per masculi.

Totz deu hom dire en lo nominatiu singular coma : *totz homs deu amar drechura*. Et en lo nominatiu plural deu hom dir : *tug*, coma *tug li San temo Nostre Senhor*.

Qual cas deu hom pauzar aprop questz verbs : *hay, soy, estau, sab, cal* et aprop aquest adverbi *veus*[1] et aprop los particips[2].

Aquest verbs : *yeu hay* [requier] acuzatiu[3] aprop si, coma : *yeu hay nom Peyre*; *ayssi ha bel hostal*; *noy ha home en la mayzo*; et enayssi dels autres verbs que son de la sua natura. [F° **153** r°] *Soy*, *estau* son verb sustantiu e requiero aytal cas aprop cum denan, coma :

1. Écrit à la marge intérieure; on ne lit que *veu*.
2. G. A., II, 186 (en partie seulement),
3. Le mot est peu lisible; celui qui précède ne l'est plus du tout : nous ajoutons *requier*, car le mot devrait être, d'après l'espace restreint, très court.

yeu soy clercz, tu yest bos, cel estay sas; et enayssi dels autres temps e mozes. Et entendatz sian d'u nombre o de divers, coma : *Dieus es totas cauzas*. Per vertut d'aquestz dos verbs son alqun verb que requiero aytal cas aprop cum denan[1], coma : *yeu mangi voluntiers; torni cochos e vau primiers:* aquo meteysh de lors feminis.

Aquest verb *sab* s'aordena[2] am nominatiu, can se pren per esta maniera, coma[3] : *le vis me sab bos*, o *melher me sab le vis que l'ayga.*

Aprop aquest verb *cal* deu hom pauzar nominatiu o accuzatiu, coma : *noy cal declaratio* o *declaratios:* et adoncz *cal* enporta necessitat, coma : *no cal que fassatz aquo,* soes a dir : *no es de necessitat que aquo fassatz;* en autra maniera *cal* se pren per haver cura, coma : *trop m'en cal* o *no m'en cal*; et adoncz no s'aordena am nominatiu ni amb accuzatiu.

Veus adverbis vol apres si nominatiu o accuzatiu, coma : *veus le reys* o *veus lo rey.*

Alcunas locutios havem per abuzio de parlar, lasquals tenem per ben dichas, cant son acostumadas, e fan se motas vetz amb aquestas dictios *mays* o *may*, *plus, trops* o *trop*, *granre*, *tans* o *tant*, et enayssi de lors semblans, coma : *mays* o *may* o *plus de vertutz son en la Verges Maria que en Sancta de Paradis*, soes a dire *motas vertutz son mays*, etc. E si en loc de *son* hom met *ha* en la dicha locutio, coma : *mays de vertutz ha en la Verges Maria*, vol dire que la Verges Maria ha mays de

1. *m* exponctuée.
2. On avait écrit d'abord *aordenansa;* le premier jambage de *n(sa)* a été gratté et le restant est barré.
3. *coma* exponctué et barré.

vertutz; o pot hom penre aquel *ha* per *troba*, coma : *mays de vertutz ha en la Verges Maria,* so es a dire : *mas de vertutz troba hom en la Verge Maria.*

Yshamens ditz hom : *trop* o *trops de pecatz e granre de malezas son huey en lo mon*, so es a dire : *mant pecat e motas malezas son*, etc.; o *trops de peccatz*, soes *grans moltalezas de peccatz e de malezas son.* O pot hom dire en loc de *son ha*, coma : *trops de peccatz e granre de malezas ha en lo mon*, soes a dire : *le mons ha motz de pecatz e motas malezas*, o *ha* per *tro* [**F° 153 v°**] *ba*, coma : *trops de peccatz e granre de malezas ha,* soes *troba hom en lo mon.*

Am *tans* et am *tant* se fan yshamens aytals locutios, coma : *tans de perilhs hay passatz* soes a dire *tans grans perilhs*, etc.; o *tant de mals hay vistz, auzitz e sufertz*, so es *tan grans mals*. O pot hom dire : *tan de perils e de mal hay passat*, so es *tan gran perilh hay passat e tan gran mal.* Encaras pot hom dire : *tanta de paor hay passada*[1] *o haguda*, so es *tan gran paor*. Alqun dizo : *tant de paor hay passat* o *tant de paor hay passada*, et aquestas doas locutios derrieras reproam del tot.

Aquestas loqutios seguens sufertam yshamens, quar son en uzatge de parlar, coma : *aquela bestia d'ome no sab que·s fa*, soes : *aquel homs bestials;* o enayssi : .I. *dyable son de gens*, so es *unas gens dyabolicals;* e enayssi de lors semblans vocables, coma .I. *dyable, fantauma, arlot, ribaut, muzart, badoc d'ome.*

Autra maniera de parlar per abuzio havem e quar es acostumatz lo sostenem, coma : *tant aur non er*

1. Le ms. ajoute : *o ay pass*, mais ces mots sont barrés et exponctués.

ajustat ni tant bel juel, si mos capdels yeysh de vida; et es aqui entendut : *tant aur* so es *tant de aur*, *tant bel juel*, so es *tant de bel juel*; et aquel *tant* es neutris sustantivatz que vol dir coma : *tan grans quantitatz*; o poria[1] hom dire que aquestas doas dictios *tant aur* reprezentan .I. mot compost e que sia tot ajustat neutris sustantivatz. Et aquo meteysh d'aquest tres motz *tant bel juel* et enayssi de lors semblans loqutios.

Yshamens sufertam qu'om puesca dire *l'avesque, l'abatz, cascus es bos homs; Bernad Salamo, sos filhs lo resembla*, e motas autras locutios escuzabblas per figuras.

Regularmen li particip de temps prezen requiero accuzatiu apres lor, coma[2] :

Cel es temens et amans Dieu
Qui fay lo comandamen sieu.

Aquest particip *nomnat, dig* et *appelat*, si d'oblic son, volon aytal meteysh cas apres o nominatiu en[3] singular et en plural et aquo meteysh li femini, coma : *d'un vici dig o appelat repplicatio o replicatios volem tractar*, et enayssi dels autres.

1. *Sic* ms.
2. Après *coma* viennent les mots suivants, qui ont été exponctués : « Aquestz participit *nomnat*, *dig* et *appelat* si d'oblic son, volon aytal meteysh. »
3. Depuis *aquest* jusqu'à *en* le texte est écrit au bas de la page, en renvoi.

[F° 154 r°] Dels propris noms e dels sobrenoms[1].

Regularmen li propri nom cant al nominatiu el vocatiu singulars son indifferen, coma : *Guilhems* o *Guilhem m'a ensenhat*. Exceptatz los feminis en *a* que no volon *s* coma *Gauceranda*, et exceptatz alqus masculis en *a*, coma *Estacha*. Yshamens son alqu propri nom quaysh grec, quar se derivon de grec, que son indifferen, coma : *Sinodoche*, *Synodoches*, *Paragoge*, *Paragoges*, *Anastrophe*, *phes*, *Parameon*, *Parameons*, *Cachossyntheton*, *tons*, *Omoptoton*, *tons*, *Omoetheleuton*, *tons*, et enayssi de lors semblans.

Li sobrenom e·l nom d'aventura o d'acciden lunh temps no·s volon mudar, ans los deu hom pronunciar en la maniera mays comuna e mays acostumada, et aysso per miels entendre la persona o la cauza[2] a cuy aytals noms es empauzats.

Peyres poyretz dir *Peyre*, *Peyr* o *Pey* : e si·l sobrenoms comensa per vocal, es miels dig *Peyr*, coma *Peyr Arnault*. E si comensa per consonan, es miels dig *Pey*, coma *Pey de Prinhac*. E qui·l pronuncia ses sobrenom, deu dir *Peyres* o *Peyre*. Et enayssi meteysh se pot alongar et abreujar en los oblicz, coma *Peyre*, *Peyr*, *Pey*. D'aquestz cazes havem tractat lassus, en lo titol del regimen, et en lo nombre et en la figura del nom et en autres locz, per que abaste so que n'es estat dig.

1. G. A., II, 188.
2. Ms. *cuza;* au bas de la page : *o la cauza* (xvii[e] s.).

Dels oblicz[1].

Li oblic singular, sian nom, pronom o particip, adiectiu, sustantiu propri, appellatiu, femini o masculi, termeno lors oblicz singulars ses *s*. Et aquo meteysh li infinitiu pauzat en loc d'oblicz singulars, coma : *totas cauzas son de Dieu; A Dieu servetz e Dieu amatz; En Dieu et am Dieu vivetz; Ges tug no sabon la maniera d'amar; Ad amar dezordenat no·s deu hom enclinar*. Et enayssi dels autres. Exceptat ne son tug li nom integral, coma : *pros, bras, Beatritz, Alazays, gros, bres, gracios, vertuos, glorios*.

Tug li oblic del plural devo termenar en *s*, exceptat alqus noms numerals, coma *quatre*, v, vii, viii, ix, xi, xii, xiii, xiiii, xv, xvi, xvii, xviii, xix, xx, xxx, xl, l, lx, lxx, lxxx, lxxxx, c, m.

[F° 154 v°] Dels motz diversificatz e de lor cambiamen, mudamen, transportamen, creyshemen, e mermamen[2].

Li mot diversificat, sian nom, pronom, verb, adverbi, conjunctios, prepozitios o enterjectios, son legut per dire o per escuzatio de figura e per lonc uzatge; dels quals son motas e diversas manieras, sos assaber : mot *acirologiat, anthitezit, methatezit*[3], *prothezit, epenthezit, paragojat, auferezit, sincopat, appocopat*.

1. G. A., II, 190.
2. G. A., II, 190 sq.
3. Ms. *mechatezit;* ou du moins le premier *t* ressemble à *c*.

Acirologiat son cant la us es pres e pauzatz per l'autre, quar en aytal cambiamen es una figura appelada *acirologia*, que vol dire aytant coma *paraula* qu'om non ha a ma per dire, so es que, segon lo propri lengatge d'aquels que la dizo, non es propriamen en us per dire a totz, mas solamen per alqus. E per aysso appar que aytals motz es estranhs, segon qu'om pot vezer en aquestz vocables, liqual no son en uzatge de cominal parlar, mas solamen per alqus dictadors anticz que·ls han pauzats, coma *qüecz*, *eccoys*[1], liqual mot son estranh e no son a ma, soes en us per dire. E quar per alqus dictadors anticz son estat pauzat en lors dictatz e per conseguen per trops autres, per so no·ls reprendem, ans los sostenem.

Alqun autre dizon que *acirologia* es cant per lonc uzatge acostumat hom pren e pauza ·I· mot per autre coma *albareda* per *sauzeda*, *escala* per *escalier*, *bel temps ha* per *gran temps ha*, *levatz m'en carta* per *prendetz* o *recebetz*, *fi·m yeu* per *dishi*, *yeu l'e fag messatge* per *trames*, *le vis es vengutz* per *adutz* o *portatz*, *le tonels s'en vay* per *s'escorr*, *non hac home en esta vila* per *no fo*, *dem per ayssi* per *anem*. E cant aytal mot son acostumat de dire per los anticz dictadors e per conseguen per trops autres en lors dictatz, o can son en cominal uzatge de parlar, jassiaisso que la us sia pauzatz per l'autre, adoncx son escuzat[2] per la dicha figura *acirologia* segon nostre romans. Alqu mot son yshamens quaysh d'esta maniera que resemblo lo lati; e quar es acostumat, hom los pauza, coma *solutios*, *loqutios*, *rusticitatz*, *utilitatz*, *varietatz*, *enferms*, *sengles*, *tenebros*,

1. Plutôt *e croys*.
2. *segon* exponctué.

fictios, *pedagocz*, *enpignoratios* et enayssi autres [F° 155 r°] granre que quaysh reprezento mieg lati e mieg romans, o, pauzat que semblo mays al lati que al romans, son acostumat de dire, coma *sortz, utilitatz, solutios;* enpero si en re no semblavan al romans, segon nostre cominal parlar, ni eran en uzatge de dire, adonx aytal mot no serian legut, segon que direm enjos.

Antithezit son cant en aquels es faytz mudamens de letra o de sillaba, quar adoncs es aqui una figura appelada *antithezis*, laquals pauza o muda una sillaba o una letra per autra en diverses locz; e veus yshemples de sillaba e de letra, coma *senher senhor*; ayshi ha mudamen de sillaba e de letra, quar *e* se muda en *o*; aquo meteysh : *mielhers melhors*, *piejers pejors*, *majers majors*, *gencers gensors*, *anta onta*, *arna arda*, *det dit*, *tener tenir*, *lampeza lanteza*, *perda perga*, *Catarina Catalina*, *Berenguier Belenguier*, *cat gat*, *Judas Juzas*, *Adam Azam*, *cossera cossena*, *sincha sencha*, *fincha fencha*, *onh unh*, *ponh punh*, *morgue monge*, *verrolh ferrolh*, o *berrolh*, *bolh bulh*, *me mo*; d'aquest mudamen uzo fort li Gasco, quar pauzo haspiratio, so es *h* en loc de *f* coma *hranca* per *franca*, *rahe* per *rafe*, *hilha* per *filha*, et *r* per *l*, coma : *bera* per *bela*; *cara te* per *cala te* e *b* per *v* consonan coma *ba* per *va*, *bertat* per *vertat*, *bengutz* per *vengutz*.

Methatezit son cant una letra o una sillaba es translatada d'un loc en autre; quar adoncs es aqui una figura appelada *metathezis* que transporta sillaba o letra d'un loc ad autre en diverses lox de la dictio, coma *palaura* per *paraula*, *craba* per[1] *cabra*, *cramba* per

1. *Crabba* exponctué.

cambra, *atersi* per *atresi*, et enayssi d'autres granre.

Prothezit son can prendo creyshemen en lo comensamen de la dictio; quar adonx es aqui una figura appelada *prothezis*, laquals dona creyshemen en lo comensamen de dictio, de sillaba o de letra, coma : *si cum ayssi cum*, *apres enapres*, *entre mentre*, *aut naut*. D'aquesta figura uzo fort li Gasco, quar leumen pauzo *a* denan dictio que comensa per *r*, coma : *Mossenher*[1] *Aramon*, *Mossenher Araols trop es ariquos*.

[Fo 155 vo] *Epenthezit* son can prendo creyshemen en lo mieg de la dictio de sillaba o de letra; quar adoncz es aqui una figura appelada *epenthezis*, laquals dona creyshemen en lo mieg de dictio, de sillaba o de letra, coma : *femena* per *femna*, *guindolier* per *guinier*, *vertudos* per *vertuos*, *gendre* per *genre*[2]; d'aquesta sort podon esser tug li mot que mays termenat en *eza*, quar podon creysher d'aquesta letra *s*, coma *beleza belessa*; quar *beleza* se pot escriure amb .I. *s*, que ha so de *z* regularmen can totz sols es pauzatz entre doas vocals; et enayssi dels autres lors semblans, coma : *riqueza riquessa*, *franqueza franquessa*, jassiaysso que cascuna termenatios se puesca dire. Pero, segon nostra oppinio, miels es dig *beleza* que *belessa*, quar *belessa*, *malessa* am dos *ss* son mot quaysh gasconil. Enpero tant dictador antic los han pauzatz per esta maniera que nos noy volem contradir. E dizem tug li mot que mays, quar ges en totz no se sec, coma *corteza*, *repreza*, *marqueza*. E per so en aytals vocabbles hom deu gardar us acostumat.

1. Ms. *Moss.* avec abréviation finale.

2. Après *genre* un mot peu lisible a été exponctué : *errenon ciers* (?).

Paragojat son can prendo creyshemen en la fi de dictio; quar adoncz es aqui una figura appelada *paragoges*, laquals creysh la fi de dictio de sillaba o de letra, coma : *recluzana* per *recluza*; *vergena* per *verge*; *certana* per *certa*[1]. Alqu nom ver diminutiu son yshamen paragojat, segon la oppinio d'alqus, so que nos del tot no aproam. Ver diminutiu son, coma de *Ramon Ramondetz*; de *azautz azautetz*, de *toza tozeta* et de *bruna bruneta*: et enayssi de lors semblans. Quaysh diminutiu son coma de *companhs companhos*, de *fels felos*, de *peysh peyssos*, et enayssi de trops autres; e per so los appelam quaysh diminutius, quar[2] han votz semblan ad alqus verays diminutius, coma : *Bernad Bernado, Guilhem Guilhamo*; quar ges non apparo diminutiu quant al significat, quar aytans ha de significat segon nostra maniera de parlar *companhos* co- [F° 156 r°] ma *companhs* e *peyshos* coma *peysh* e *felos* coma *fels*, et enayssi d'autres granre.

Aferezit son can prendo mermamen en lo comensamen de dictio; quar adoncz es aqui una figura appelada *auferezis* que tol et osta del comensamen de dictio sillaba o letra, coma *bot* per *nebot*, *tecat* per *entecat*, *melher* per *amelher*, *si Dieu platz* per *si a Dieu platz*, *no·s homs en Tholoza que saubes asso far* per *no es*.

Sincopat son can prendo mermamen en lo mieg de dictio; quar adoncz es aqui una figura appelada *sincopa* que osta del mieg de dictio sillaba o letra, coma *felnia* per *felonia*, *colomier* per *colombier*, et enayssi d'autres granre.

1. « Per la Verges Maria amb » exponctué.
2. Depuis *quar* jusqu'à *diminutius* le texte a été répété, puis exponctué.

Apocopat so can prendo mermamen en la fi de dictio; quar adoncz es aqui una figura appelada *appocopa*, laquals osta de la fi de dictio sillaba o letra; coma *sal* per *salve*, *pro*[1] per *profieg*; coma : *cant gazanhi fau mon pro*; *que·t* per *que te*; coma : *no sabes que·t fas*, et enayssi d'autres granre.

Dels motz variables[2].

Li mot variabble, sian nom, pronom, verb, adverbi, particip, conjunctios, prepositios, interjectios, no son legut per dire ni prendo lunha escuzatio; e d'aytals motz variables son motas e diversas manieras, sos assaber mot *estranh*, *fat*, *contrafag*, *prezumtiu*, *otracujat*, *sobrancier*, *cargat*, *destartugat*, *byayssat*, *defectiu*, *romput*, *troncat*.

Estranhs es aquel motz qu'es pauzatz per autre et es del tot d'estranh lengatge o motz particulars de qualque loc e no acostumatz de dire, coma *plenega* per *ayguiera*, *bistensa* per *malaventura*; *yshubrialmen* per *scienmen*, *apenas* per *ades*.

Fatz es aquel motz que en re non es estranhs, mas qu'es fadamens pauzatz per autre mot, et aysso per alqus particularmen, coma : *gran paraula·m fau de Dieu*; vet *paraula* per *meravilha*; et es appelatz motz fatz no per so que *paraula* sia motz fatz ni que no sia acostumatz, mas que fadamens es pauzats per autre mot e que non es acostumatz que sia pauzatz per aquel, sino particularmen per alqus pecz.

1. Depuis *pro* jusqu'à *mon pro*, au bas de la page, en renvoi.
2. G. A., II, 200, sq.

Contrafagz es aquel motz qu'es finchs e fargatz segon lati [**F° 156 v°**], et en re no·s coforma am lo romans ni es acostumatz de dire, ne de leu no seria entendutz per gen layga, coma *stulticia* per *folia*, *societatz* per *companhia*, *a mi costa* per *a mi es ferm; Dieus fe omnias causas* per *totas cauzas; Domini Dieu* per *Nostre Senhor Dieu*, *uyshor* per *molher*. E cant be havem regardat e cossirat del tot no nos podem payrar d'aytals motz contrafaytz que alcunas vetz no·ls fengam segon lati, quar atrobam nostre lengatge assatz prompda al lati[1]; quar alcun mot en romans son del tot .I. meteysh et amb aytantas et unas meteyshas letras am lo lati, coma *bona*, *mala*, *terra*, *guerra*, *luna*, *planeta*, *doctrina*, *disciplina*, *candela*, *Thomas*, *Maria*, et enayssi de gran re d'autres. E d'aquestz, si acostumat es, no·s doptes que nos puescan dire; e pauzat que no sian acostumat cominalmen, mas per alcus, s'en pleja hom de dire soen. Majormen quar assats los pot hom entendre, coma *campana*, *norma*, *dilectio*, *superbia*, *accidia*, *collecta*, et enayssi d'alcus autres del tot semblans[2] al lati. Alqus autres vocabbles havem que al lati son quays semblan; e dizem quays semblan, quar la us es dessemblans a l'autre per mays o mens o per diversitat de letras, coma *virtus*, *vertutz; salus*, *salutz; stella*, *estela; Petrus*, *Peyres; Andreas*, *Andrieus*. E jassiaysso que aytal mot sian quays semblan al lati, ges per so aquels hom no deu pauzar si no eran acostumat de dire, jassiaysso qu'om soen s'en pleja, can per alcus son acostumat de dire, e quar assatz hom los pot entendre,

1. En face, à la marge extérieure, main du XIV^e s. : « [Not]a ydioma nostrum *con*formu[m] (*sic!*) [lat]ino. »

2. *Quays semblans*, barré.

coma : *furt, vocable, enferm, enfermetat, afflictio, homicidi, custodi, doctor, futur, preterit, violensa.*

E quar soen trobam nostre lengatje deffectiu de vocables, cove que nos plegem del lati, coma *paternitat, viutat, ethica, politica, sonansa, consonansa, leonismitat, hyat, metacisme, sillogisme, barbarisme, soloecisme, methapla[s]mus, scema, alleotheta, tropus,* et enayssi d'autres gran re, dels quals non havem propri romans. Per que cove segre lo lati qu'es mays copios et habondos de vocabbles que·l romans. E d'aquesta natura po [F° 157 r°] don estre aquest duy vocabble *prudencia* et *eternitat,* jassiaysso que alqu digan encontra; quar *prudencia* hom pot romansar en romans[1], so es qu'om diga *savieza,* e per *eternitat* qu'om diga *perdurabletat;* pero entre *prudencia* e *savieza* ha differenza; et aquo meteys entre *eternitat* e *perdurabbletat,* per que l'argumens contraris no[2] procezish.

Los propris noms hom pot fenher segon lo lati, si donx no eran acostumat de dire en certa maniera, coma *Serni, Superi,* quar hom ditz cominalmen *Sant Serni, Sant Superi.* E si no fosso acostumat de dire, per esta guiza pogra hom dire : *Sant Saturni, Sant Exuperi.*

Autres vocabbles havem compostz amb aquesta prepozitio *in* que significa *no*, coma : *injust, injusticia, inutil, invizibble, impossible, infinit*[3], *infinitat,* et enayssi de trops autres, los quals hom pot pauzar e dire, mas que sia acostumat et assats se puesca entendre.

E quar l'estamen e·l portamen e·l lengatge de las

1. *Hom pot romansar en romans,* répété et exponctué.
2. *Prozesis* exponctué.
3. *Masque sia acostumat et assats se puesca* exponctué.

gens vezen[1] soen mudar, per so en so qu'es estat dig ni en alcus autres cazes no podom[2] certa regla donar. Quar alcus motz reprezera hom en lo temps passat que aras per uzatge los prendem per acostumatz, coma: *glavis, paya, escaramussa, talabart*. Et enayssi per temps se poyra segre. E per so ditz N'Ath de Mons :

Mas segon que·s cambia
L'uzatges de las gens,
Deu hom captenemens
E saber cambiar;
Que s'ieu vuelh er mostrar
Sen, segon mo vejayre,
Beleu enans de gayre
Leus er a cambiar
O creysher ō mermar
L'uzatge qu'eras va;
Quar hom mesprezara
So qu'aras te per bo
O per qualque razo
Bona que·us hy vendra;
Et el temps que fo ja
Mostravan yshamen
Lor vejayre, lor sen,
Cil que far ho volian
Segon que·l temps vezian.

Totz aquels motz reputam per acostumatz per dire ques hom ditz cominalmen et aquels yshamens que son pauzat en nostras Leys ses expositio e declaratio et en los dictatz per lo nostre Gay Consistori aproatz et autenticatz per alcuna joya [F° 157 v°] o per lo sagel del

1. Ms. *vezen* avec abréviation de *m* sur le second *e*.
2. En marge (xvii[e] s.), *podem*.

dit nostre CONSISTORI. E finalmen totz aquels que per la major partida de las gens laygas podon esser entendut.

Prezomtius es aquel motz en loqual es facha transportacios de letra o de sillaba d'un loc ad autre, en qualque loc se fassa de la dictio, o en lo comensamen o en lo mieg o en la fi; e per so ha nom *prezomtiu*, coma *displicina* per *diciplina*, *Camarantran* per *Caramantran*, *camarels* per *caramels*; jassiaysso qu'om puesca dir segon lati *disciplina* per figura; pero segon romans no deu dire mas *disciplina*.

Otracujats es aquel motz en loqual es fayta mutatios de letra o de sillaba, en qualque loc se fassa de la dictio, o en lo comensamen o en lo mieg o en la fi, coma *apris* per *apres*; *ti* per *te*; *vou* per *van*; *fou* per *fan*; *estoú*[1] per *estan*.

Sobranciers es can pren creyshemen en lo comensamen de dictio, coma : *sempres desempres*, *denan dedenan*, *apres dezapres*.

Cargatz es can pren creyshemen en lo mieg de dictio, coma : *falha falhia*, *batra batera*, *encaussara encaussagara*, *begui beguegui*.

Destartugatz es aquel motz que pren creyshemen en la fi de dictio et am lo creyshemen es aquel meteysh motz, soes ques ha aquela meteysha maniera de significar como *disshigui* per *dishi*, *beli* per *bel*, *duri* per *dur*, et enayssi de granre d'autres.

Biayshatz es can pren creyshemen en la fi de dictio et amb aquel es divers motz; quar assatz podetz vezer que nos havem *falha*, *valor*, *plazen*, *suffren* e d'aquestz havem *falhensa*, *valensa*, *plazensa*, e *suffrensa*. Si alqus

1. A la suite *ou* exponctué.

ha mestiers de rima que termene en *ensa* e cre que enayssi co *falha* fay *falhensa mala* fassa *malensa*, adoncz biaysha lo mot; aquo meteysh si de *dol* fay *dolensa* o de *manens manensa* o de *quals quala, tals tala, aytals aytala, fortz forta.* [Et aytals motz reputam biayshatz, quar aquestas dictios *quals*, *tals*, *aytals*, e *fortz* son del comu gendre, per que no cal dire *quala, tala, aytala, forta;* majormen quar no son acostumat de dire, quar si fosson acostumat, coma *grans granda, verds verda*, no·ls reputeram per biayshatz et enayssi][1] de trops autres en *ansa*, en *ensa* et en autras termenatios.

Defectius es aquel motz que pren mermamen de letra o de sillaba en lo comensamen de dictio coma *tendensa* [F° 158 r°] per *entendensa*, *ramir* per *arramir*.

Romputz es can de letra o de sillaba pren mermamen en lo mieg de dictio, coma : *tenes* per *tenetz, digas* per *digatz*, *des* per *detz*.

Troncatz es can de letra o de sillaba pren mermamen en la fi de dictio, coma *val* per *vali*, *parl* per *parli, cal* per *cali,* et enayssi d'autres granre.

Qui pauzar vol .I. mot per autre o alcuna dictio alongar o abreujar, transportar o mudar en lo comensamen o en la fi d'aquela deu gardar aytan can pot que aytals motz sia acostumatz de pauzar per aquel per loqual lo pauza, e que l'alongamens e l'abreujamens[2], mudamens e transportamens sia yshamens acostumatz, segon qu'es estat dig e mostrat per yshemples, e que

1. Les mots que nous mettons entre crochets sont écrits en renvoi au bas de la page; écriture plus négligée, mais qui paraît de la même époque.

2. D'ici à *mudamens* est écrit le texte que nous avons imprimé plus haut entre crochets, sauf *et enayssi;* le tout est barré.

aytals costuma no sia particulars, so es d'una vila, de doas ni de tres, ans sia be acostumat de pauzar e dire aytals motz per una dyocezi, so es .I. avesquat, et en mays de locz que no ha una dyocezis.

Doctrina de *fi, .I., degu, alqu, cascu*[1].

Fi, .I., degu, alqu, cascu, soen prendo en la fi creyshemen d'esta letra *n*, coma : *aquesta copa es de fin aur ; un home, degun home, alqun home noy trobiey; cascun home vey leumen curos de son pro;* alqun autre dizo *no n'i vi mas un autre,* et enayssi dels autres cazes retenens aquela meteysha termenatio.

D'alqus motz que's podon dire en doas manieras[2].

Li mot sequen se podon dire en doas manieras, quar alqu d'aquels prendo creyshemen et alqu mudamen legut, quar es acostumat, coma : *a ma guia a ma guiza ; servezi servici ; conques conquis ; companha companhia ; saviza savieza ; yshemple yshample ; verges vergena ; maleza malessa ; tener tenir ; retener retenir ; conque[r]re conquerir ; sem semensa ; Ermautz Ermaus ; amia amiga ; solas solatz ; Davids Davis ; enginh engenh ; sinh senh ; trassinh* [**F° 158 v°**] *trassenh ; fenh finh ; prenda prenga ; reprenda reprenga ;* dels autres verbs que hom pot dir en doas manieras o mays es enjos tractat en lo verb

1. G. A., II, 206.
2. G. A., II, 208.

mays a ple[1]. *Ditz detz; benezeitz benezit; senhers senhors; majers majors; melhers melhors; greu grieu; luenh lonh; suenh sonh; ponh punh; bolh bulh; sans sanchs* am *ch*; pero la primiera es mays comuna : *dimerc dimerge dimergue*, et alqu dizon *dimenc*, et aquesta no aproam; *mens menhs*, la primiera val mays, quar es mays comuna; aquo meteys *miels mielhs*; *sancta* o *santa*; pero mays val *santa* ses *c*, segon romans. Item havem *ferritge, ranquitge, orbitge, losquitge, gratitge, pruzitge*; et aytal mot podon termenar en *itge* amb *i* o en *etge* amb *e* semissonan; et enayssi de trops autres los quals hom pot haver per uzatge de parlar. *Maniera* o *manieyra* pot hom dir et enayssi de totz que mays los sieus semblans. E dizem que mays, quar hom ditz solamen *peyra*; item pot hom dire : *vezer veyre; sezer seyre; sentensa* o *sentensia; sciensa sciensia; paciensa paciensia* amb *.i.* o ses *.i.*; pero miels es dig *sentensa, sciensa* ses *.i.*, et enayssi de lors semblans; e cant es doptes si·s podon dire en una maniera solamen o en doas, deu hom haver recors als dictatz dels anticz, si aytals motz han pauzats, coma *val* per *valor* o per *valensa*; e si per aquela maniera hom no s'en pot enformar, deu recorre a la maniera de parlar acostumat cominalmen per una dyocezi; et aysso es la cauza mays greus cant a dictar en romans que deguna autra que puscam trobar, quar .I. mot que yeu entendray tu no entendras; et aysso es per la diversitat d'u meteys lengatge quar tu que seras d'una vila[2], laquals es en Tolza, hauras acostumat .I. mot et yeu que seray d'autra

1. Lacune?
2. *Laquals* exponctué.

vila laquals sera yshamens en Tolza n'auray acostumat .I. autre et enayssi serem divers.

Declaratio d'alqunas questios qu'om poyra far[1].

En los noms feminis ni masculis termenatz en *a* ni en los integrals no pot hom donar differensa entre nominatius e vocatius singulars e plurals, sino per las habitutz. E per so es cauza covenabbla que en aquels hom fassa dif [F° 159 r°] ferensa en los quals se pot far per variamen de termenatios en la fi, quar enayssi vezem que·s fay leumen en lati.

Al lati deu hom atrayre et aquel segre e resemblar et amb aquel conformar aytant cum pot, quar es lengatges mays perfieytz e mays aproatz que degus dels autres a nos conogutz. E quar en aquel atroba hom mays de termenatios en *s* en lo nominatiu et en lo vocatiu singulars et en los plurals ses *s*, per so ressemblan en aysso lo lati; li nominatiu e li vocatiu singular regularmen termeno en *s* e li plural ses *s*.

Cil que han bona et adreyta parladura e bon lengatge e drechurier de parlar bon cas, coma en Lemozi et en una gran partida d'Alvernha et en autras terras a lor vezinas, regularmen fan termenar lo nominatiu e·l vocatiu singulars en *s* e·ls plurals ses *s*; et aytal parladura han seguida e pauzada en lors dictatz li antic dictador; per que nos, seguen aquela lor bela maniera, fam termenar regularmen lo nominatiu e·l vocatiu singulars en *s* e·ls plurals ses *s*.

1. G. A., II, 210.

Necessitatz nos costrenh que regurlarmen pronunciem los nominatius e·ls vocatius singulars amb *s*, per miels declarar e dar entendre motas locutios, lasquals estiers serian doptozas, coma : *l'ayglo*[1] *ha vencut l'austor*; quar, segon maniera de parlar, l'acuzatiu enans que·l nominatiu pot hom pauzar e pronunciar coma : *bel colp fe mos companhs.*

Alqu nom son pronunciat ses *s* en lo nominatiu[2] singular per cauza de differenza, coma *cor* a differensa de *cors*, e *gra* a differenza de *gras*; quar estiers hom cayria en equivocatio, jassiaysso que en totz aquels que son equivoc hom no puesca donar ni pauzar differensa, como : *so, pro, fi, fe, do*; quar aysso far seria cauza no solamen difficils, ans seria quaysh impossibbla. Aysso meteysh pot hom trobar en lo lengatge del lati, so es que en alcus vocabbles es fayta differensa per esquivar equivocatio et en alqus no, quar aquest verb *do, das,* en la primiera persona del passiu no ha *dor,* per que no caja en equivocatio amb aquest nom *dor*. E la primiera de *nitor*, verb deponen, [F° 159 v°] es naturalmens breus, a differensa de la primiera de *nitor* nom. Et enpero entre *amor*, verb passiu, et *amor*, nom, non es facha lunha differensa cant a l'alongamen o abreujamen natural ni accidental.

Degus no·s deu meravilhar per que hom no pot trobar una sciensa o pauzar perfiechamen, quar homs es no perfieytz e las sciensas de lor meteyshas son perfieychas en can que son sciensas, per que cauza no perfiecha no pot pauzar ni entendre perfiechamen so que es perfieg.

1. *O ha venc* écrit d'une encre plus pâle.
2. *Et en lo nominatiu et en lo vocatiu en lo*, exponctué.

Del pronom e dels sieus accidens[1].

Pronoms es una partz d'oratio laquals es pauzada en loc de propri nom e significa certa persona e determenada, coma *yeu, tu, aquel,* quar significa mera substancia.

Le pronoms ha .VI. accidens : *especia, gendre, nombre, figura, persona, cas.* Qu'es *especia* dig es en lo nom; e son doas : la primitiva e la dirivativa : *yeu, tu, de si, de lor, el, cel, aycel, aquel, est, cest, aquest, eysh, lieys* son d'especia primitiva; d'especia derivativa son : *mieus, tieus, sieus, lors, nostres, vostres.*

Del gendre havem parlat en lo nom; et en aquela maniera deu esser entendutz en lo pronom le masculis coma *mieus,* le feminis coma *mieua* o *mia,* le comus coma *yeu, tu;* lo neutri prendem solamen cant es sustantivatz, segon qu'es estat dig en lo nom, coma : *aysso es mieu; aquo es tieu; aycelo*[2] *es sieu; aysso es nostre; aquo es vostre; aysso es lor.*

Luy es del masculi, *liey* o *lieys* del femini; *lors* e *lor* son comu, coma : *lors abatz es bos homs; lors es la ciutatz*[3]*; si las donas trobas, digas lor; si·ls senhors encontras, mostra lor.*

Am femini en *a* deu hom dire *lor* ses *s,* coma *lor dona. Mi* e *si* prendem soen pel femini; et ajusto se amb aquesta dictio *dons,* coma *midons, sidons,* et

1. G. A., II, 212 sq.
2. *Sic,* ms.
3. *Es la ciutatz* écrit d'une encre plus pâle et d'une écriture moins soignée.

enayssi en lors oblicz, coma *de midons, de sidons,* et enayssi dels autres. *Tidons* ni *de tidons,* quar non es acostumat, no·s pot dire.

Del nombre es estat dig en lo nom e son duy en lo pronom coma en lo nom, le singulars, coma *yeu,* le plurals coma *nos* o *nos autri, vos o vos autri. Luy, lieys* o *liey* son del sin [Fº 160 rº] gular; *lor* e *lors* podon esser de singular e de plural.

De la *figura* es estat dig en lo nom ; e jassiaysso ques aqui ne sian tres, en lo pronom non son mas doas : la simpla, coma : *yeu, tu, nos, vos;* la composta, coma : *yeu eysh, tu eysh, el eysh, nos eysh, vos eysh,* o enayssi : *yeu meteysh, tu meteysh, el meteysh, nos meteysh, vos meteysh, il meteysh, nos autri, vos autri.*

Persona es no devizabbla essentia de creatura razonabbla e vol dire *persona* per se sola o per se sona, car casqus ha son propri so, so es assaber son propri nom ; et enayssi persona per se sona.

Tres personas son en lo pronom : la primiera, la segonda, la tersa. La primiera persona es aquela que parla de se meteysha, coma : *yeu, nos.* La segonda es aquela a cuy parla la primiera, coma : *tu, vos,* e que·s pot ajustar amb verb de segonda persona, coma *tu lieges, vos cantatz.* La tersa es aquela de laqual parla la primiera am la segonda, coma *aquel lieg, aycel canto.*

En lo nom havem tractat del cas e diffinit; et ayssi meteysh se pot ayssi diffinir. E·son .VI. cas en lo pronom, ayssi co en lo nom.

Hom deu dire en lo nominatiu singular : *yeu, tu, el, ela, cel, cela, aycel, aycela, aquel, aquela, eysh, eysha, est, esta, cest, cesta, aquest, aquesta, mieus, mieua, mia,*

tieus, *tieua*, *tua*, e no *tia*[1], *sieus*, *sieua*, *sua*, e no *sia*, *lors*, o *lor*, coma *lors senhors*, o *lor dona*, *mos*, *ma*, *tos*, *ta*, *sos*, *sa*, *nostres* o *nostre*, *vostres* o *vostre*, *nostra*, *vostra*. Et en lo neutri sustantivat deu hom dir : *celo*, *aycelo*, *aquelo*, *aysso*, *aquo*, *mieu*, *tieu*, *sieu*, *nostre*, *vostre*; alqu dizo *meu*, *teu*, *seu*, *meua*, *teua*, *seua*, e quar en divers locz et en diversas ciutatz et avesquatz es acostumat de dire, per so nos aysso suffertam en cascun[2] gendre e nombre et en cascun cas. En lo nominatiu plural deu hom dire *nos*, *vos*, *il* o *ilh*, *elas*, *cil*, *celas*, *aycel*, *aycelas*, *aquil* o *aquilh*, *aquelas*, *eysh*, *eyshas*, *ist*, *estas*, *cist*, *cestas*, *aquest*[3], *aquestas*, *miey* o *mieu*, *mias* o *mieuas*, *tiey* o *tieu*, *tieuas* o *tuas* et no *tias*[4]; *syey* o *sieu*, *sieuas suas* e no *sias*, *lor* o *lors*[5] en masculi et en femini *mas*, *tas*, *sas*, *li nostre*, *las nostras*, *li vostre*, *las vostras*; yshamens pot hom dir en lo nominatiu plural [F° 160 v°] *el*[6], *cel*, *aycel*, *aquel*, *est*, *cest*, *aquest*, *mo*, *to*, *so*, quar loncz uzatges o requier.

En lo genitiu singular deu hom dire *de me* o *de mi*, *de te* e no *de ti*, *de se* o *de si*, *del*, *de la*, *de cel*, *de cela*, *d'aycel*, *d'aycela*, *d'aquel*, *d'aquela*, *d'eysh*, *d'eysha*, *d'est*, *d'esta*, *de cest*, *de cesta*, *d'aquest*, *d'aquesta*, *del mieu*, *de la mieua* o *de la mia*, *del tieu*, *de la tieua* o *de la tua* e no

1. *A e no tia* écrit en marge d'une encre plus pâle.
2. Encre plus pâle et moins soignée ; *deu hom*, un peu plus loin, même observation.
3. En marge *aquist* (XVII[e] s.). Le ms. porte *aqst*, avec marque d'abréviation de *e*, c'est-à-dire *aquest*.
4. *As e no ti* sont écrits d'une encre plus pâle, comme plus haut, et en marge; un peu plus loin, *e no sias* est écrit en surcharge.
5. *O lors en masculi et* écrit d'une encre très pâle, le texte paraît avoir été gratté.
6. *Al* exponctué.

de la tia[1], *del sieu, de la sieua o de la sua* e no *de la sia*[2], *de lor, de mo, de to, de ta, de so, de sa, del nostre, de la nostra, del vostre, de la vostra;* en lo plural genitiu *de nos, de vos, de lor, de las lors, d'els, d'elas, de cels, de celas, d'aycels, d'aycelas, d'aquels, d'aquelas, d'eyshes, d'eyshas, d'estz, d'estas, de cestz, de cestas, d'aquestz, d'aquestas, dels mieus, de las mieuas* o *de las mias, dels tieus, de las tieuas* o *de las tuas,* e no *de las tias, dels sieus, de la sieuas* o *de las suas* e no *de las sias, de lors, de mos, de mas, de tos, de tas, de sos, de sas, dels nostres, de las nostras, dels vostres, de las vostras.* Alqu dizon en aquest genitiu plural *de se* o *de si,* pero miels es dig *de se meteyshes* o *de lor meteyshes.*

En lo datiu singular deu hom dire *a me* o *a mi, a te* e no *a ti; a se* o *a si; ad el, ad ela; a cel, a cela; ad aycel, ad aycela; ad adquel, ad aquela; ad eysh, ad eysha; ad est, ad esta; ad aquest, ad aquesta; a cest, a cesta; al mieu, a la mieua* o *a la mia; al tieu, a la tieua* o *a la tua* e no *a la tia*[3]*; al sieu, a la sieua* o *a la sua* e no *a la sia, a lor; a mo, a ma; a to, a ta; a so, a sa; al nostre, a la nostra; al vostre, a la vostra.*

En lo plural diretz : *a nos, a vos; a lor, a las lors;* et alqunas vetz *lor* ses *a,* coma : *digas lor ad els, ad elas; a cels, a celas; ad aycels, ad aycelas; ad aquels, ad aquelas; ad eyshes, ad eyshas; ad estz, ad estas; a cestz, a cestas; ad aquestz, ad aquestas; àls mieus, a las mieuas* o *a las mias; als tieus, a las tieuas* o *a las tuas* e no *a las tias; als sieus, a las sieuas* o *a las suas* e no *a las sias; a lors; a mos, a mas; a tos, a tas; a sos, a sas;*

1. En marge avec renvoi.
2. *Id.*
3. *E no a la tia,* en surcharge, encre plus pâle.

als nostres, a las nostras; als vostres, a las vostras. Alqu dizon *a se, a si,* pero miels es dig *a si meteyshes* o *a lor meteyshes.*

En l'acuzatiu singular deu hom dir *me* o *mi; te, se* o *si; el, ela; cel, cela; aycel, aycela; aquel, aquela; eysh, eysha; est, esta; cest, cesta; aquest, aquesta; mieu, mieua* o *mia; tieu, tieua* o [F° 161 r°] *tua* e no *tia*[1]*; sieu, sieua* o *sua* e no *sia*[1]*; lor; mo, ma; to, ta; so, sa; nostre, nostra; vostre, vostra.* En lo plural *nos, vos, se,* coma : be se garniso, *els, elas; cels, celas; aycels, aycelas; aquels, aquelas; eyshes, eyshas; estz, estas; cestz, cestas; aquestz, aquestas; mieus, mieuas* o *mias; tieus, tieuas* o *tuas* e no *tias*[2]*; sieus, sieuas* o *suas* e no *sias*[2]*; lors; mos, mas; tos, tas; sos, sas; nostres, nostras; vostres, vostras.*

En l'ablatiu singular deu hom dire *ab me* o *ab mi; ab te* e no *ab ti; ab se* o *ab si; ab lor*; *ab el, ab ela; ab cel, am cela; amb aycel, amb aycela; ab aquel, ab aquela; ab eysh, ab eysha; ab est, ab esta; ab cest, ab cesta; ab aquest, ab aquesta; am lo mieu, am la mieua,* o *am la mia; am lo tieu, am la tieua* o *am la tua* e no *am la tia*[3]*; am lo sieu, am la sieua* o *am la sua* e no *am la sia; am lor; am mo, ab ma; ab to, ab ta; am so, am sa; am lo nostre, am la nostra; am lo vostre, am la vostra.* En lo plural *am nos, am vos, am se,* oz *ab si; ab lor, am las lors*; *ab els, ab elas; ab cels, ab celas; ab aycels, ab aycelas; ab aquels, ab aquelas; ab eyshes, ab eyshas; ab estz, ab estas*; *ab cestz, ab cestas; ab aquestz, ab aquestas*; *am los mieus, am las mieuas* o *am las mias; am los tieus,*

1. *E no tia, e no sia*, en surcharge, d'une encre plus pâle.
2. *E no tias, e no sias*, en surcharge, d'une encre plus pâle.
3. *E no am la tia*, en surcharge, d'une encre plus pâle.

am las tieuas o *am las tuas* e no *am las tias*[1]; *am los sieus, am las sieuas* o *am las suas* e no *am las sias; am lors; am mos, ab mas; ab tos, ab tas; ab sos, ab sas; ab los nostres, am las nostras; am los vostres, ab las vostras.*

Can la dictios a cuy servish comensa per vocal, deu hom dire *amb* o *ab*, coma[2] : *amb el, amb ela;* abaste aysso, quar del remanen es tractat lassus en l'abreujamen de las habitutz comunas e d'alcus pronoms cant a lor abreujamen et assetjamen.

Alqunas habitutz trobam soen pauzadas per pronoms, coma : *Le que vay primiers es plus joves; la dessa es ma sor; del que stay denan totz es le cavals; de la que canta es la garlanda; al qu'es primiers dona la flor; a la que vay derriera digas aysso; lo que vay primiers hay vist d'autras vetz; la que se en la cadieyra ami fort; ab lo que miels justara me tendray; ab la que miels cantara m'en yray; li que van primier son joglar; las qu'estan plus naut parlo entre lor; dels que van primier es a*[F° 161 v°]*quest arnes; de las que s'alegro son li bel juel; als que van primier digats que no's cocho; a las que s'alegro donatz sengles rozas; los que van cantan hay totz saludatz; las que van balan ami de fin cor.* O pot hom dire que sian habitutz de noms que·y son entendut, coma : *le que vay primiers* o *la que vay primiera,* so es la femna o la dona que vay primiera, et enayssi dels autres cazes. Et aysso pot se far per una figura appelada *eclipsis,* et aquesta oppinios crezem que sia plus veraya.

1. *E no am las tias*, en surcharge, écrit d'une encre plus pâle.
2. Depuis *amb* jusqu'à *coma* écrit en marge, avec renvoi.

Aquestas habitutz *lo*, *la*, *las*, son pauzadas soen en loc de pronoms per esta maniera, coma : *mena lo; porta la; essenha los; castia las.*

Per totz los cazes diretz *eysh*, exceptatz los oblicz del plural on hom deu dire *eyshes*.

Eysh se compo amb alqus pronoms, coma : *yeu eysh; tu eysh; el eysh; nos eysh; vos eysh; nos eyshas; vos eyshas.*

Nos e *vos* se compono amb *autres*; e ditz hom *nos autri*, *vos autri* et en los oblicz *nos autres*, *vos autres*, en los feminis *nos autras*, *vos autras*.

Tug li pronom, exceptatz *eysh* et *eysha*, se compono amb aquesta votz *meteysh*, coma : *yeu meteysh*, *yeu meteysha*; *tu meteysh*, *tu meteysha*; et enayssi dels autres cazes e pronoms. *Meteysh* diretz per tot, exceptatz los oblicz plurals en losquals diretz *meteyshes*.

Meteysh o *mezeyhs* o *mieysh* pot hom dire et aquo meteysh en los feminis, en singular et en plural, segon la maniera e la forma de *meteysh*.

Luy non ha nominatiu en singular ni degun cas en plural. Alqu dizo *lu* per *luy*; e quar es acostumat, no·y volem contradir[1].

Lyeys non ha plural e deu hom dire en lo nominatiu singular *lieys* amb *s*, seguen vocal o consonan; et en los autres cazes *liey*, o *lieys*, quar loncs uzatges o requier; *lieys* en los oblicz digatz vocal seguen, *liey* seguen consonan.

Li es del datiu singular e de comu gendre, coma : *digas li*; *vay li dire*.

1. Depuis *alqu* jusqu'à *contradir* écrit au bas de la page, avec renvoi, d'une encre plus pâle.

Soen pauzam *ho*, que vol dire aysso o aquo, coma : *faytz ho, faretz ho*; e deu hom lo escriure amb *h*[1].

[F° 162 r°] En cascun oblic pot hom dire *me* o *mi*; *se* o *si*; coma *de me, de mi*; *de se, de si*. *Te* no·s varia, quar en cascun cas deu hom dire *te*, coma *de te, a te, per te, am te*, exceptatz lo nominatiu e·l vocatiu que fan *tu*. Et aysso dizem de rigor, quar de bona equitat en tot cas hom pot dire *tu*, quar es acostumat e li antic enayssi l'an pauzat, coma :

No fassas ad autru
So que no vols qu'om fass'a tu.

De *mieus* havem *mos*, de *tieus, tos*, e de *sieus, sos*; e per conseguen lors feminis, coma *ma, ta, sa*.

Degus pronoms non ha vocatiu, exceptatz *mieus* e *tieus* e *nostres*.

Mo, to, so termeno en *n*, vocal seguen; et adonx *n* sona plenieramen, coma : *am mon abat*; *am ton avesque*; yshamens termeno en *n*, seguen consonan; et adoncz sona molamen, soes mejancieramen, coma : *am mon guerrier*; *am ton destrier*; *am son capela*; pero aquestas consonans ne son exceptadas : *f, m, n, s* et *v*, pauzada per consonan en comensamen de mot. Et adoncz li dig pronom termeno en *o* semissonan, coma : *yeu veg mo filh*; *tu vezes to maestre*; *tu sabes mo nom*; *aquel ve so senhor*; *yeu hay dig mo vejayre*. Enpero, can la dictios am que s'ajuston li dig pronom comensa per *p*, adoncz li dig pronom podon termenar en *m*, coma : *am mom payre*. D'aquesta sort es *bo*.

1. Suivent deux lignes barrées (peu lisibles) : « idem sonatz (?) que hoc et istum pronomina scilicet (? ms. sc'l'i; lire *scribi*?) cum [F° 162 r°] *h*. Item add'ram isti condisjunctive *o*. »

No[1] tostemps termena en *n* plenieramen, seguen vocal, coma : *non es homs;* d'aquesta natura es la tersa plurals persona del presen de l'indicatiu, coma : *amo, crido, canto.*

Li nom que s'ajuston am los pronoms termenans ses *s* lors nominatius singulars no perdo *s*, coma : *aquest ostals es bels; aquel vergiers es politz; aycel precesseguiers*[2] *es florits.* Si doncz no era[3] indifferens, coma : *aquest emperayre fara bos faytz;* pero en fi de verset, segon[4] la opinio d'alcus, deu hom dire *empayres*[5], coma :

Yeu say ques aquest emperayres
De totz bos faytz sera tractayres.

Et enayssi dels sieus semblans en *ayres.*

Diretz yshamens : *aquest senher, aquest senhor; aquest gaug, aquest joy; aquest* [F° 162 v°] *alegratge; aquest mestre; aquest Peyre; aquest cantar; aquest legir*, et enayssi dels autres pronoms que termeno ses *s*, coma *aquel, aycel, el, yeu, tu;* e quar lassus en lo cas del nom d'aquestz vocabbles havem tractat, abaste so qu'en avem dig ayssi.

Aquestz pronoms *lors* te la regla general pauzada en lo nom, cant es pauzatz pel masculi, coma : *lors uzatges es aytals; lors sens es bos;* e cant es del femini, si am lo sieu sustantiu a qui·s reporta s'ajusta ses tot

1. En marge *non* (même main?).
2. En marge : *lisez : precequiers* (xvii[e] s.).
3. Lire : *non eran?*
4. *Segon* encre plus pâle; les mots qui suivent jusqu'à *dire* sont écrits en marge avec renvoi.
5. *Sic* ms. En marge : *lisez emperayres* (xvii[e] s.).

meja, no vol *s*, coma : *aytals es lor natura; grans es lor saviza; lor naus es garnida.* Si am meja, adonx termena en *s*, coma : *lors es la vila; lors es la tors;* pero en fi d'oratio o de verset pauzat, so es aprop lo sieu sustantiu, sia del masculi o del femini, termena en *s*, coma : *l'esparviers es lors; la plassa es lors; aquesta partz es lors.* Del plural nos reportam a so qu'es estat dig dessus, en los cazes del plural del pronom.

Nostres o *nostre* pot hom dir en lo nominatiu et en lo vocatiu singulars. Aquo meteysh *vostres* o *vostre* en lo nominatiu singular solamen, quar non ha vocatiu; pero, vocal seguen, miels es dig *nostres* e *vostres* amb *s*, coma : *nostres es aquest; vostres es aquel,* si doncz no son abreujat per sinalinpha, coma : *nostr'avesques, vostr'arnes.* Yshamens termeno en *s* en los digz cazes, can son pauzat en fi d'oratio o de verset, coma : *aquest es nostres, aquel es vostres.* E ges per so le noms que non es indifferens, lequals am lor s'ajusta, sia sustantius o adjectius, no perd *s*, coma : *vostre cavals ranqueja; nostre vergiers verdeja; vostre cars amix vos saluda; nostre bels filhs canta messa;* et enayssi dels autres. Et abaste aysso qu'en havem dig, quar lassus havem tractat, en lo cas del nom, d'aquestz dos pronoms *nostre* e *vostre.*

Del verb[1].

Verbs es una partz d'oratio significans actio o passio, am mos et am temps.

En aquesta diffinitio non es fayta mentios de las

1. G. A., II, 230.

formas ni de las conjugatios del verb, quar en romans no han loc.

Verbs es ditz [Fo 163 ro] d'aquest mot de lati *verbero*, que significa *batre*, quar am lo batemen et am la percussio, so es am lo ferimen qu'om fay de la lenga e de las labias en l'ayre hom forma la votz et am la votz las paraulas e·ls motz. Et es li donatz et atribuitz aquest noms per excellensa per so quar del verb uzam plus soen en oratio que de las autras partz, quar una dictios del verb pot far oratio, coma : *lieg, canta*.

Dels accidens del verb e primier del gendre[1].

Segon romans en lo verb son .VII. acciden : *gendres, temps, mos, especia, figura, persona* e *nombres*.

Tres gendres havem en lo verb segon romans : l'*actiu*, lo *passiu* e·l *neutri*. L'actius significa fazemen, coma : *yeu ami, tu amas, cel ama*, et enayssi dels autres mozes e temps actius ho[2] passiu[s]. Le passius, segon lati, se forma de l'actiu, laqual forma non havem en romans, mas le passius es ditz en respieg del passiu enayssi cum payres e filhs. Et enayssi cum l'actius significa far, le passius significa *suffrir* o *sufertar*, coma : *yeu soy amatz, tu yest amatz, cel es amatz*, et enayssi dels autres mozes e temps.

Neutris vol dire que no s'es[3] de la .I. ni de l'autre, so es de l'actiu ni del passiu, et ha aytal votz cum l'actius. Doas manieras son de neutris, segon romans :

1. G. A., II, 232.
2. Ms. *ha*.
3. Ms. *nos es;* en marge *no* (xviie s.?).

transitius et *absolutz*. *Transitius* es can le faytz d'aquel que·l fay passa en autra cauza et enayssi aordena se amb acuzatiu, coma : *yeu mangi bon pa e bevi bon vi et ari la terra*. Et aytal neutri transitiu han, segon lati, las tersas personas del passiu et alqunas vetz autras segon romans. *Absoutz* o *absolutz* es can le faytz roman en aquel que·l fay et enayssi no·s pot adordenar regularmen amb accuzatiu, coma : *yeu vau, veni, dormi, velhi, corri, salti*.

Verb *comu* ni *deponen* no havem en romans, quar en lati es digz *comus* per so quar una votz ha doas manieras de significar, coma *largior* que vol dire *yeu doni* e *soy donatz*; e quar aysso cessa en romans, per so non havem verb comu ni deponen, quar deponens vol dire que depauza lo significat que [F° 163 v°] haver deuria, quar el ha votz de passiu : donx, segon aquela votz, deuria significar passivamen, laqual cauza no fa, ans significa a maniera d'actiu o de neutri, coma : *precor, yeu pregui*; *loquor, yeu parli*.

Jassiaysso que propria votz de passiu no hajam en romans, quar tug son supplit d'aquestz verbs *sum, es, fui* et *habeo, habes* e dels particips, pero, aysso non contrastan, necessitatz nos adutz que hajam conoyshensa de passiu, per so que conogam quals locutios es activa e quals passiva; quar trop seria cauza descovenabbla pauzar la una per l'autra, si donx loncz uzatges e maniera comuna de parlar no requeria. E no·s deu hom meravilhar si·l passius es supplitz d'autres verbs e particips, quar aquo meteysh pot hom trobar en alqus locz del verb, segon lati, coma : *amatus sum vel fui*; *amatus eram vel fueram*.

Soen sostenem, quar es acostumat, locutio activa

per passiva, coma : *gleyza se deu obrar delicadamen*; ayssi es locutios activa per passiva, quar hom deu dir: *gleyza deu esser obrada delicadamen*; quar can ditz *se deu obrar*, semblan es que la gleyza ela meteysha se deja obrar. D'aytal o semblan locutio uzec N'Ath de Mons, can dish :

Mas segon que·s cambia
L'uzatges de las gens[1].

Et en autre loc can dish :

Gaugz se pren de plazer[2].

Per que ditz el meteysh que *us acostumatz escuza fals parlar*.

Et aytals locutios activas per passivas ha hom totjorn a ma, coma : *bo es que·s fassa*; *aysso se pot dire*; *enayssi aysso se deu far per aytal razo*; *degus vocabbles no·s declina segon romans*; *bel jorn fay e longas nueytz*; pero aquesta pot esser dreyturiera, quar aqui pot esser entendutz nominatius, sos assaber : Dieus que fay las nueytz els jorns e totz los elemens. Et aytals locutios, can son acostumadas, pot hom pauzar en sos dictatz.

Del temps[3]. R[a].

Temps es mezura del movemen de las cauzas moabblas. Et enayssi temps es proprietatz de significar cauza presen o passada o endevenidora.

1. Ed. Bernhardt, II, 58-59.
2. Ce vers ne se retrouve pas dans l'œuvre conservée de N'Ath de Mons; cf. l'édition Bernhardt, *Introd.*, p. XIII.
3. G. A., II, 238.

Temps es digz de *tempranssa* o de *temprar*, quar la us temps tempra l'autre, coma [F° 164 r°] vezetz que naturalmens le temps freytz tempra·l caut e pel contrari e l'umitz lo sec e pel contrari.

Segon cors de natura no son mas tres temps : le *prezens*, le *preterits* e·l *futurs*. Empero en lo verb son .V. temps : le *prezens*, le *preteritz imparfaytz*, le *preteritz*[1], le *preteritz plus que perfagz* e·l *futurs*. Et enayssi le temps preteritz es partitz en .III. membres : en *preterit enperfag*, *perfag* e *plus que perfag*.

Le prezens significa cauza que·s fay ara de prezen, coma : *yeu ami, tu amas, cel ama*. Preteritz inperfagz mostra e significa cauza qu'es passada e comensada, mas non ges acabada, coma *yeu amava, tu amavas, cel amava*. Preteritz perfagz significa cauza passada non ha gayre e complida, coma : *yeu amey* o *amiey et hay amat, tu amiest et has amat, cel amet et ha amat*. Preteritz plus que perfagz significa cauza trop ha passada e complida, coma : *yeu havia amat, tu havias amat, cel havia amat*, Le futurs significa cauza qu'es a venir, coma : *yeu amaray, tu amaras, cel amara*; et enayssi meteysh entendatz en lo plural de cascun temps e de totz los autres verbs.

Dels mozes[2].

Mos es variabbla inclinatios de coratge mostrans diversas voluntatz et affectios. *Mos* es digz de *moderansa*

1. A la suite *plus que perfagz*, rayé et exponctué; au-dessus on a écrit (XVII°? ou plus tard?) *bon*.
2. G. A., II, 240.

o de *moderar*, so es atemprar, quar totas las paraulas que hom ditz del verb son moderadas e tempradas per la .I. o per l'autre dels mozes.

Sinc mo[zes] son : le *indicatius*, *imperatius*, *optatius*, *conjunctius*, *infinitius*.

Le indicatius mostra cauza prezen o passada o endevenidora, coma : *yeu ami*, *amava*, o *amiey*, *amaray*.

Emperatius comanda cauza prezen o endevenidora, coma : *fay aysso*; *torna dema*.

Optatius dezira cauza prezen passada o endevenidora, mejansan esta dictio *ammovol* expressat o entendut; expressat, coma : *ammovol seria bos clercz*; *ammovol hagra fag be*; entendut, coma : *qui mal me vol mal li venga*. En loc d'aquest mot *ammovol* pauza hom soen *volontiers*, *volontieramen*, *trop*, *mot* o autres motz per los [F° 164 v°]quals pot apparer qu'om dezir. Jassiaysso que *ammovol* hajam pauzat per .I. mot, aysso dizem haven respieg al lati; enpero, segon romans, son trey mot.

Le conjunctius s'ajusta amb autre verb e li autre verb am luy mejansans adverbis o conjunctios, coma : *mas que tu vuelhas estar am me, yeu te faray ric home*.

Le infinitius significa cauza infinida, quar non ha nombre ni persona, coma : *amar*, *legir*.

Primiers es l'endicatius coma payres del autres, quar tug li autre mo[zes] se formo de luy. E pren se en tres manieras : demostran, coma : *yeu liegi*; duptan, coma : *per aventura Bertrans ha gran argen*; enterrogan, coma : *qui corr ? qui lieg ? qui canta ?* Et ha .V. temps devezitz : lo prezen, coma *yeu ami*; lo preterit imperfag, coma *yeu amava*, lo preterit perfag, coma

yeu amiey et *hay amat;* lo preterit plus-que-perfag, coma *yeu amaray*, et enayssi entendatz de las autras personas en singular et en plural.

Segons es l'emperatius e denan l'optatiu, quar mays val emperar que dezirar; e pren se en .VIII. manieras: comandan, coma : *fay aysso;* amonestan, coma : *orem, preguem Dieu nostre senhor;* permeten, coma : ditz l'Escriptura : *casqus haja la sua per esquivar fornicatio;* acoselhan, coma[1] : *companho, lejam o fassam aytal cauza;* pregan, coma : *Bels senhers Dieus, perdona me;* temptan et assajan, coma fe Dieus ad Abraam can li dish : *Abraam, sacrifica lo filh Yzac, que tant amas;* saludan et alegran, coma : *Dieus te sal;* aquest trey mot *Dieus te sal* son contengut en aquest mot de lati *ave*, lequals es de l'imperatiu; escarnen e trufan, coma : *torna ti, malastrucs, tier*[2] *aquo qu'en has pres.* Et ha dos temps, lo prezen, coma : *lieg tu o canta*, e·l futur, coma : *vay dema a l'escola.* Preterit non ha, quar de cauza passada hom no pot donar comandamen. Presen ha inpropriamen, quar la cauza que comandam far es a far; quar si fayta era, en va la comandaria hom a far.

Le ters es l'optatius e denan conjunctiu; quar l'optatius dezira e·l conjunctius, per l'ajustamen que fa, dopta; e quar [F° 165, r°] mays val dezirar que doptar, per so l'optatius es denan lo conjunctiu. Et ha .V. temps : lo prezen e·l preterit imperfag ajustatz, coma : *ammovol yeu amaria et ames et amera;* e·l preterit perfag e plus que perfag ajustatz, coma : *ammovol*

1. A la suite deux fois *coma*, barré et exponctué.
2. *Sic* ms.

yeu agues amat et agra amat et hauria amat; e·l futur per se meteysh, coma : *ammovol yeu ame.* Jassiaysso que principalmen hom dezire las cauzas prezens et endevenidoras, empero las cauzas passadas pot hom dezirar, coma : *ammovol mos filhs fora estatz clercz.*

Le quartz es conjunctius e denan l'enfinitiu; e quar mays val habitz que privatios, quar le conjunctius ha persona e l'infinitius non ha, per so le conjunctius[1] es denan l'enfinitiu; et ha .V. temps devezitz : lo prezen, coma : *cum*[2] *yeu ame;* lo preterit imperfag, coma : *cum yeu amaria et ames et amera;* lo preterit perfag, coma : *cum yeu aja amat;* lo preterit plus que perfag, coma : *cum yeu hagues amat et agra amat et hauria amat;* lo futur, coma : *cum yeu hauray amat.*

Le quintz es l'enfinitius et es derriers, quar non es perfieytz per so quar non ha nombre ni persona. Et ha .V. temps : lo prezen, e·l preterit imperfag ajustatz, coma : *amar*, *legir*, e·l preterit perfag e plus que perfag ajustatz, coma : *haver amat*, *haver legit;* e·l futur, coma : *anar*, *amar*, o *ad amador esser;* e d'aquest hom gayre non uza en romans.

De la specia e de la figura del verb[3].

Doas especias, sos assaber la primitiva, coma *auzir*, la derivativa, coma *entrauzir*; e tres figuras : la simpla, coma *venir*, la composta, coma *avenir*, la decomposta,

1. A la suite : « ha persona e l'infinitius » barré.
2. Ce mot et les cinq suivants sont écrits au bas de la page avec renvoi.
3. G. A., II, 246.

coma *dezavenir*, son en lo verb. E quar d'aquestas havem tractat en lo nom e per aquela meteysha maniera sian conogudas e prezas en lo verb, per so ayssi no curam plus tractar de lor.

De las personas del verb[1].

Tres personas son en lo verb, ayssi cum en lo pronom : la primiera, coma : *yeu ami, nos amam ;* la segonda, coma *tu amas, vos amatz* ; la tersa : *cel ama, aycil amo ;* e quar per aquela maniera es preza persona ayssi coma en lo pronom, per so ayssi no curam plus tractar d'aquela.

Del nombre del verb[2].

Duy nombre : le singulars, coma : *yeu* [F° 165 v°] *ami,* e·l plurals, coma : *vos amatz,* son en lo verb ; d'aquest havem tractat en lo nom, per que d'aquel no curam plus tractar ayssi.

Per qual temps e per qual cas deu hom respondre e per conseguen de las tres enterrogatios legals[3] — R[a].

Per aquel meteysh temps e cas deu hom respondre per loqual es enterrogatz, si doncz la natura del parlar

1. G. A., II, 246.
2. G. A., II, 246.
3. G. A., II, 254 sq.

no·y contrasta, coma : *Que fas? Bevia.* E quar ayssi parlam per qual temps deu hom respondre, necessitatz nos adutz que tractem per cal (*sic*) cas[1] deu hom respondre; quar degus temps personals del verb estar no pot ses cas exprессat o entendut.

Alqun vocabble son enterrogatiu, coma : *que, qui, quo, quan, quoras, quant,* per *quantitat, don, per que.* Alqun autre vocabble son que presupauzo enterrogatio, jassiaysso que no·y sia expressada, coma : *lay on, aqui on, de lay on, a, de, per ayssi, aqui, say, lay, amon, aval, ins, fora, d'ayssi, d'aqui, desay, delay, d'amon, d'aval, dedins, defora, per ayssi, per aqui, per desay, per delay, per d'amon, per d'aval, per dedins, per defora;* et enayssi de lors semblans. E per miels aquestz vocabbles declarar, cove mostrar las enterrogatios que demando et enterrogo de loc.

On, don, per on son tres enterrogatios que demando de loc. Ad enterrogatio fayta per *on* deu hom respondre per los vocabbles seguens, coma : *On vas? Lay on me play; aqui on me play, a mayzo, aqui, ayssi, say, lay, amon, aval.* A *don* respon hom per aquestz motz, coma : *don venes? De lay don me play, de mayzo, d'aqui, d'ayssi, de say, de lay,* et enayssi dels autres. A *per on* respon hom per aquestz motz, coma : *per on yest passatz? Per lay on mi plac, per mayzo, per aqui, per ayssi, per lay, per say,* et enayssi dels autres. On que sian pauzat li vocabble sobredig es entenduda enterrogatios, per que se deu segre aytals temps en la resposta cum es en la enterrogatio, cant que si entremesclo ·I· o mays dels vocabbles appellatz *claus,* sos assaber

1. En marge : *qual.*

e, *o*, *quar*, *per so quar*, o li altre dels quals devem tractar en jos.

Quatre enterrogatios logals son, segon lati : *on*, *don*, *per on*, e *vas on*. Empero de *on* [F° 166 r°] e de *vas on* nos non fam mas una[1], quar en lati es fayta differensa entre *ubi*, per loqual prendem *on*, e *quo*, per loqual prendem o entendem *vas on*; mas, segon romans, no·y ha differensa, quar a cascuna d'aquestas enterrogatios hom respon per una maniera, coma : *On es Peyres? A mayzo*[2]. *Vas on va Peyres? A mayzo*. E segon lati ad *on* deuriam dire : *en mayso*, *en Tholoza*; et a *vas on* deuriam respondre : *a mayzo*, *a Tholoza*; pero leumen respondem per *a*, jassiaysso que alqunas vetz hom responda per *en*, et aysso a tort[3], per que non curam, coma : *on es Peyres? En la vila*.

On pauza hom soen relativamen coma :

Cela qu'ieu am, on es pretz e valors,
Me te liat en la preyzo d'Amors.

Aquo metheys *don* coma :

Am sa molher estec ·V· ans
Don hac o dos o tres efans.

1. Ms. ·I· avec le signe de l'abréviation de *a*.
2. A la suite : *e segon lati a* barré.
3. Ms. *tart*.

De las claus dels mozes e dels temps del verb[1].

Li mo[2] e·l temps entre lor s'ajusto mejansan o preceden, segon qu'es lor natura, una o motas de las dictios seguens, lasquals appelan *claus*, sos assaber : *e* copulativa, *o* disjunctiva, *quar, per so quar, per amor quar, per tal quar, que* subjunctiu, en autra maniera dig dubitatiu, *per so que* dubitatiu, *per tal que, per amor que, per que* dubitatiu, *pauzat que, non contrastan que, jasiaysso que, mas que, am que, ab que, sol que, quant que, cum, quo, coma, que* aprobatiu, *perque* concluziu, *desque, aquo que, que, per, quar, que* comparatiu, *que* relatiu, *de so que, per amor d'aysso que, per so que, seguon aquo que, segon so que, segon que, que* enterrogatiu, *qui* enterrogatiu, *qui* infinit, *qui* relatiu, *per que* enterrogatiu, *don* enterrogatiu, *doncs* concluziu, *don* relatiu, *on* enterrogatiu, *on* relatiu, *vas on, per on, lay on, de lay on, d'aqui on, lay don, d'aqui don, can* adverbi, *aytan quan* o *tan quan, quan* adverbi enterrogatiu, *quoras* enterrogatiu, *quant* del nominatiu plural enterrogatiu, *quant* per quantitat enterrogatiu, *entre, mentre, dementre, pero, empero, mas, si, si per quar, si per can, sino, ni, no, adoncz, si adoncz, pueys, despueysh, tantost, dece, ades, mantenen*[3], *encontenen*, e

1. G. A., II, 254.

2. Ce mot se trouve plusieurs fois sous cette forme, qui représenterait bien le pluriel latin *modi*; dans les rubriques on trouve toujours *mozes*.

3. Ms. *manten;* en marge : *mantenen* (XVII[e] s.).

lors semblans, *si cum, ayssi cum, ayssi coma, tantost que,* [F° 166 v°] *dece que, mantenen que, encontenen que, ades que, ara, aras, mas ara, encara, encaras, si tot, si be, cumque, si, ayssi, per enayssi, hanc, lunh temps, cossi que, en quinha que maniera, en qualque maniera, qui que, quals que, que que, ans que, abans que, enans que, coras que, on mays, tro que.*

Ishemples vos donam de las dichas dictios de *e*, coma : *yeu canti e liegi;* de *o*, coma : *yeu velhi o dormi;* de *quar* : *yeu me pauzi, quar soy las;* et enayssi de *per so quar* e de lors semblans ; de *que* subjunctiu, en autra maniera dig dubitatiu, coma : *yeu vuelh qu'anes a la glieyza;* de *per so que, per que* dubitatiu, *per tal que, per amor que, per que* dubitatiu, coma : *yeu fau aysso per so que aytal fassas;* et enayssi dels autres lors semblans ; de *jassiaysso que, pauzat que, non contrastan que,* coma : *yeu servisc Bertran, jassiaysso que, pauzat que, non contrastan que, mal me vuelha;* de *mas que,* coma : *Bertrans canta be, mas que trop s'en preza;* de *sol que,* coma : *ayssi vuelh sezer, sol que no·us desplassia;* de *quant que, per quant que,* coma : *tu yest cardenals, cant que non sias dignes,* o *yeu me castiaray cant que haja mal fag; per quant que hajas mal fag, no·t vols penedre.* De *cum, quo : Tu me deves amar, cum yeu* o *quo yeu te ame.* — *Cum* e *quo* podon esser enterrogatiu, coma : *cum yest aytals? Cum se pot far? Quo vas? Quo* parlas ? E *cum* pot esser assemblatius per esta guiza : *Cum aycel fa, fay tu ayssi.* — De *coma* assemblatiu [1] o exemplificatiu : *tu deves far aquo coma yeu fassa aysso. Que*

1. Ce mot et les deux suivants sont écrits en surcharge, d'une écriture plus petite (même main que le ms.).

apropbatiu : *yeu say que Dieus es drechuriers;* de *per que* concluziu : *tu yest prozoms per que deves far ton pro;* de *si que : tu jogas tot jorn si qu'en fas ton dan; desque,* coma : *desque soy a taula tu·m fas mala cara; pusque,* coma : *pusque tu o vols et yeu; que* per *quar : aras fos yeu avesques, que tu serias mos thezauriers,* so es *quar;* yshamens : *fay aysso que yeu t'en pregui,* so es *quar yeu t'en pregui; que* comparatiu : *yeu escrivi miels que tu; que* relatiu : *yeu fau so que tu vols; de so que : yeu estau pessius de so que dizes; per amor d'aysso que : yeu m'en estaray per amor d'aysso que o per so que dizes; segon aquo que : nos havem patz, segon aquo que tu dizes; segon so que : Pons es mot ar* **[F° 167 r°]** *ditz, segon so que dizes; segon que : le Reys ha vencut, segon que tu dizes.*

Que enterrogatiu : *que fas? que dizes? Qui* enterrogatiu : *qui yest tu? Qui* enfinit : *qui be fara be trobara.* Cant *qui* es pauzat infinitz, es yshamens relatius, coma : *tals me bayza que be no·m vol.* Mas ges no se sec per lo contrari. *Qui* relatiu : *Le doctors qui lieg es bos clercz;* pero soen en loc de *qui* dizem *que. Per que* enterrogatiu : *Per que fas aquo?*

Don enterrogatiu : *Don venes? Don* concluziu : *yeu estudie, don fau mon pro. Don* relatiu : *Am sa molher esta don ha tres o .IIII. efans.*

On relatiu : *Cela qu'ieu am, on es pretz e valors. On* enterrogatiu : *On vas? Vas on? Coma vas? On vas? Per on,* coma : *Per on vas? Lay on : yeu vau lay on devi anar. De lay on, d'aqui on,* coma : *yeu venc de lay on, d'aqui on tu vas. Lay don, d'aqui don,* coma : *yeu vau lay don* o *d'aqui don tu venes.*

Can adverbi : *yeu soy devotz, quant soy a la glieyza.*

Aytan quan o *tan quant*, coma : *aytan quan* o *tan quan soy am te, fau mon pro. Quan* adverbi interrogatiu, coma : *Quan sera le reys en la vila? Quoras* enterrogatiu : *quoras tornaras? Quant* del nominatiu plural enterrogatiu : *quant home son a caval? Quant* per quantitat enterrogatiu, coma : *quant val aysso? Entre, mentre, dementre*, coma : *mentre anava a la glieyza, vi lo rey. Pero : yeu soy rix, pero be volgra esser plus rix;* et enayssi de *empero, mas empero, mas. Si*, coma : *Si Dieus o vol nos hauren patz. Si* per *quar* o per *can*, coma : *Si yeu fau mon dever, no·m blasmes*, so es *quar; yeu hay gaug si gazanhi*, so es *can. Si no*, coma : *si no·m fas mal, ni t'en fau; si no fosses dissolutz, tu foras en major gra; si no mangi, no vol manjar. Ni* e *no*, coma : *Ni·t fau mal, ni lo·m fassas; no·t fau mal, ni lo·m fassas. Adonx : adonx gazanhava yeu, can le reys era en la vila. Si adonx*, coma : *si adonx era paubres, ara soy rix. Pueys, depueys*, coma : *Pueys o depueysh no fi mas mon pro que fuy en Toloza. Tantost, dece, ades, mantenen, encontenen*, coma : *Tantost monti, fay tu atertal; dece ve Bertrans, apparelha te; ades soy sas, ades malautes. Si cum, ayssi cum, si co* [**F° 167 v°**], *ayssi co, ayssi coma : si cum* o *ayssi cum fuy a Tholoza; per loc*, et enayssi dels autres. *Tantost que, dece que, mantenen que, encontenen que, ades que fuy a Tholoza, fe gran vent. Ara, aras* o *mas ara*, coma : *ara soy vielhs et adoncz era joves; yeu hay escotat, mas ara parlaray. Encaras*, coma : *Encaras seray ricz si be·m soy paubres.*

Si tot, si be, quant que, cum que, coma : *yeu m'esforsi si tot* o *si be·m soy freols* o *quant que* o *cum que sia frevols. Hanc, lunh temps*, coma : *hanc mos capdels* o *lunh temps mos capdels no·m donet re, jassiaysso que*

fizelmen l'aja servit. Si, ayssi per *enayssi,* coma : *yeu fau o dic aysso per be, si Dieus me perdo* o *ayssi Dieus me perdo* o *enayssi Dieus me perdo. Cossi que, cum que, en quinha que maniera, en qualque maniera,* coma : *cossi que, cum que, en quinhaque maniera, en qualque maniera Bertrans responda, venga avan. Qui que, quals que,* coma : *qui que sia* o *quals que sia, ane avan. Que que,* coma : *que que fassa* o *que que responda, venga tantost. Ans, abans, enans, quoras que,* coma : *ans que, abans que* o *quoras que·l reys venga, hauray yeu aysso fayt. On mays,* coma : *on mays vau avan, mens vali. Tro que,* coma : *tro que venga, l'esperaray.*

Can pot hom escriure am *c* o am *q*, coma : *yeu soy devotz can soy a la glieyza;* quar per aquest *can* hom pot dire en lati *cum* o *quando.* Si enterrogatius es *quan* o per quantitat pres, adonx lo deu hom escriure am *q*. Encaras havem *quant* qu'es nominatius plurals et enterrogatius de nombre e deu se escriure am *q*, coma : *quant home son dedins?* so es a dire si son .X, o .XX., mens o mays.

Qui, cant es pauzatz infinitz, es yshamens relatius, coma : *tals me bayza qui be no·m vol;* mas ges no se sec lo contrari, coma : *le doctors qui lieg es bos clercz.*

Don, cant es concluzius, yshamens pot esser enterrogatius, mas non ges pel contrari; quar cel que ditz : *yeu estudie, don fau mon pro,* presupauza enterrogatio, qui be regarda la natura del parlar, so es qu'om lo haja enterrogat e dig : *que fas?* e que el haja respost : *yeu estudie, don fau mon pro*; quar estiers, en aquest cas, seria fadeza de parlar ses primieramen enterrogar.

Si no pot esser una partz, et a [**Fo 168 ro**] doncz se

pauza per *nisi*, o doas, et adonx vol dir *si non;* pero, segon romans, son doas partz. Aquo meteysh per so que podon esser motas partz, et adoncz *que* es relatius, o una partz, et adoncz es dubitatius.

De la combinatio del verb; e primieramen de l'indicatiu e de sos temps. Rubrica [1].

En l'ajustamen dels mozes e dels temps se pecca hom soen segon romans, per que volem ayssi donar alcuna doctrina quo·s deu ajustar us mos et us temps amb autre, jassiaysso que aysso no sia declarat en lati per los actors. E quar aquesta materia trobam trop subtil e prionda et venir tro la fi d'aquela seria trop longa et enuioza cauza e mays difficils qu'utils reputada, majormen cum per bon uzatge de parlar hom puesca escazer en aquela, per so del tot aysso mostrar no curam complidamen; pero per los yshemples que pauzarem alqun dopte se poyran declarar et amb aquels se poyra hom en partida enformar d'un mo e d'un temps per autre e del passiu per la votz de l'actiu e del neutri e d'u nombre per autre, d'una persona per autra, d'u mot per autre so semblan, d'un verb per autre. E si duy temps son unit o us temps ha significatz, so que dig sera de la .I. entendre deu hom de l'autre. E tot aysso vertat conte, si doncz exceptios o la natura del parlar noy repugnava.

Amb alcunas de las claus sobredichas se podon combinar li verb, de lasquals alqunas vetz enjos no

1. G. A., II, 258 sq.

farem mentio, quar adrechamen amb aquelas no·s podon conbinar, sino mejansan diversitat de temps, de loc, de persona o de quantitat, coma : *no cavalguiey hyer ni am mo vol huey non agra cavalguat; ni fui a Tholoza ni am mo vol a Carcassona no fora estatz; ni vi lo rey ni am mo vol no hagra vista la regina; .V. sols hay gazanhatz et am mo vol n'agra guazanhatz .X.; yeu hay guazanhat et am m*[o] *vol hagra mays gazanhat o mens*, et enayssi de lors semblans.

Le prezens de l'endicatiu s'ajusta am si meteysh amb esta coplativa[1] *e*, coma : *yeu liegi et aprofiechi, yeu plori e pregui Dieu.* Et amb *o* disjunctiva, coma : *yeu vau o sezi; yeu dormi o velhi.* Et am *quar*, coma : *yeu aprofiechi, quar estudie; yeu aprendi, quar tu m'essenhas.* Et am sos semblans, coma : *yeu fau o dic aysso per so quar me play*, o *per amor quar es be fag*, o *per tal quar es ben dig*. [Fo 168 vo]. Et am *jassiaysso que*, coma : *Yzarns me servis, jassiaysso que no m'agrada*; pero miels es dig : *no m'agrade; aquel me menassa, jassiaysso que no m'o prezi*, pero miels es dig : *no m'o preze; yeu no vuelh esser en aytal maridatge, jassiaysso que bo·m sap que·s fassa;* pero miels es dig *sapia*. E qui en loc de *jassiaysso que* pauza *pero* o *empero*, trop miels e mays propriamen es dig, quar *jassiaysso que* ha sa propria enclinatio al conjonctiu. Et am *mas que*, coma : *Bertrans canta be, mas que trop s'en preza*. Et am *que* approbatiu et am sos semblans, coma : *yeu sai que Bernatz es prozoms; cert es que tu yest rix*. Et am *per que*, *si que* concluzius, coma : *tu jogas tot jorn, per qu'en fas o si qu·en fas ton dan*. Et am *des que*, coma : *des que*

1. En marge : *copulativa* (XVIIe s.).

soy a taula, tu·m fas mala cara. Et am *pus que,* coma : *pus que tu ho vols et yeu pus que·t play e t' ami.* Et am *que* o *per so que* comparatiu, coma : *yeu liegi, sauti* o *canti miels que tu.* Et am *que* relatiu coma : *yeu m'alegri de so que tu dizes,* et enayssi meteys dels sieus semblans, coma : *per amor d'aysso que, segon aquo que, segon so que, segon que.* Et am *que* enterrogatiu, coma : *que fas? pregui Dieu. Que dizes? mas horas.* Et am *qui* enterrogatiu, coma : *qui yest tu? yeu soy.* Et am *qui* infinit, coma : *qui ben serca, ben troba.* Et am *qui* relatiu, coma : *le doctors qui lieg es bos clercz.* Et am *quo* enterrogatiu, coma : *quo vas? A m'aventura.* Et am *quo* no enterrogatiu, coma : *yeu escoti quo canta Guilhems.* Et am *per que* enterrogatiu, coma : *per que fas aquo? per be.* Et am *don* enterrogatiu, coma : *don venes? veni de la glieyza o veni de say, de lay, d'aqui, d'ayssi, d'amon, d'aval, de mayzo,* et enayssi de lors semblans. Et am *don* concluziu, coma : *yeu estudie don fau mon pro.* Et am *don* relatiu, coma : *ab sa molher esta, don ha tres o .IIII. efans.* Et amb *on* relatiu, coma : *cela qu'ieu am on es pretz e valors.* Et amb *on* enterrogatiu, coma : *ón vas? vau a la glieyza,* o *vau say* o *lay, aqui, ayssi, aval, amon, a mayzo,* et enayssi de lors sembans. Ayssi metheysh cum s'ajusta am *don* et *on*, ayssi meteys am sos semblans, coma *lay don, d'aqui don, vas on, per on, lay on, dè lay on, d'aqui on.* Et am *can* adverbi, *aitan quan, entre, mentre, domentre,* coma : *yeu m'alegri can canti* o *aytant quan canti, entre, mentre, domentre que canti.* Et am *quant* enterrogatiu e nominatiu plural se pot ajustar, coma : *quant home* [Fº 169 rº] *son a caval?* Pot hom respondre : *.XX.* o *.XXX. son.* Et am *quan* per cantitat enterrogatiu, coma : *quan val*

aysso? .V. sols val. Et am *pero, empero, mas enpero, mas,* coma : *yeu rizi, pero, enpero, mas enpero dins lo cor plori* o *mas dins lo cor plori.* Et am *si* per aquesta maniera : *si mal fau, aytal fas,* o enayssi : *no·m blasmes, quar si mal fau, aytal fas.* Et am *si* per *quar* o per *can,* coma : *yeu hay gaug si gazanhi,* soes *quar* o *can gazanhi.* Et am *sino* can son doas partz, coma : *si no·m fas mal ni t'en fau; si no m'acuzas ni t'acuzi.* Et am *ni* et am *no,* coma : *ni canti ni liegi; ni be no·m fas, ni t'en fau.* Et am *adonx,* coma : *adonx soy alegres, quan te veg be far; adonx gazanhi, cant tu gazanhas.* Et am *si adonx,* coma : *si adonx soy tristz cant te vey irat, no t'en meravilhes.* Et am *pueys, despueysh* o *depueys,* coma : *el m'ama primier et yeu pueysh* o *depueys;* pero miels es dig : *et yeu aprop* o *apres.* Et am *tantost,* coma : *tantost descavalga, tantost se met a taula.* Et amb aquestz adverbis *si, co,* et *si cum, ayssi co, ayssi cum, coma, ayssi coma,* coma : *yeu fau si co* o *si cum Johans fay; yeu canti ayssi co* o *ayssi cum, coma* o *ayssi coma tu cantas.* Et alqu dizo : *yeu fau co* o *cum tu fas,* et adonx es entendut : *yeu fau enayssi co* o *cum tu fas,* et adonx podon esser doas partz, *enayssi* una, e *co* o *cum* autra. Et am *tantost que, dece que, mantenen que, encontenen que, ades que soy defora, fau mon pro.* Et en loc d'aquests vocabbles pot hom dire *ayssi co,* coma : *ayssi co soy defora plou.* Et amb *ara* o *aras,* coma : *ara canti, ara plori, aras soy sas, aras malautz.* Et amb *encara* o *encaras,* coma : *encara obri; encaras trebalhi; encara gazanhi mon pa.* Et am *si tot* et am *si be,* coma : *si tot me soy vielhs, yeu m'esforssi be; si be·m soy freuols, yeu calvalgui*[1] *be.* Et

1. En marge : *lisez cavalgui* (xviie s.).

amb *lunh temps*, coma : *lunh temps no vuelh re de l'autruy ni m'agrada; lunh temps aquel no fa mas mal;* pero miels es dig *no fe*. Et amb *on mays*, coma : *on mays vau avan, mens vali*. Et amb *tan quant*, coma : *tan quant obri, fau mon pro*.

Le prezens de l'indicatiu am si meteys no·s pot ajustar propriamen am *que* dubitatiu, *per so que, per tal que, per amor que,* ni am *per que* dubitatiu, ni am *jassiaysso que*, si no per la [F° **169** v°] maniera desus dicha, ni am *que* per *quar*, ni am *si, si no* per la maniera sobredicha, ni am *quan* ni *coras* enterrogatius.

Si, segon lati, vol tostemps conjunctiu, coma : *si placeat Deo; si Deus det mihi bonum*, quar ges no seria ben dig se hom dizia : *si placet Deo; si Deus dat mihi bonum*, si donx aquel *si* no·s pauzava per *quar*, coma : *si Deus est animus et c^a .I. que*[1]. Enpero, segon uzatge de parlar en romans, nos dizem lo contrari, quar aquel *si* o·s pauze conditionalmen o assertivamen, tostemps s'aordena segon romans am prezen de l'indicatiu en aquel loc on havia[2] loc le prezens del conjunctiu en lati, o am lo preterit perfag de l'indicatiu lay on hauria loc preteritz imperfagz de conjunctiu segon lati, coma : *si Bertrans era rix el saubria ben despendre;* jassiaysso qu'om puesca dir yshamens : *si Bertrans fos rix* o *si Bertrans havia .M. libras de renda, totas las despendria*. Et enayssi hom deu dir segon uzatge de parlar en romans : *yeu faray aytal cauza si Dieus o vol*, e no *si Dieus o vuelha*, o *si a Dieu platz*,

1. Ms. *qr* ou *qe?*
2. Lire *hauria* comme ci-dessous?

e no *si a Dieu plazia*. Per aysso qu'es estat dig e mostrat quo s'ajusta le digz prezens del indicatiu am si meteysh se pot hom enformar per qual maniera s'ajusta casqus dels autres temps am si meteysh.

Le prezens de l'indicatiu s'ajusta am lo preterit imperfag d'aquel meteys indicatiu alqunas vetz et alqunas vetz no. Adonx s'ajusta cant per aquo qu'es passat e no acabat se fay le faytz prezens, et aysso amb *e* copulativa, coma : *yeu ami et amava, yeu parli e parlava*. Et amb *o* disjunctiva, coma : *yeu mangi o manjava. yeu esperi o esperava*. Et am *quar* e sos semblans, coma : *yeu mangi quar havia fam; yeu bevi quar havia set*. Et am *per so que*, can son motas partz, et adonx ha hom solamen respieg al *que* qu'es relatius, del qual devem tractar enjos. Et am *jasiayssoque*, coma : *yeu fau aytal cauza jassiayssoque mos payres fazia lo contrari;* pero trop miels es dig *fes* que *fazia*. Et am *que* approbatiu, coma : *yeu say qu'el fazia bona vida;* et am *per que* concluziu per esta maniera : *tu yest bos homs, per que·t devia bes venir*. Et am *que* comparatiu, coma : *yeu canti miels qu'el no fazia*. Et am *que* relatiu, coma : *yeu fau so que·l reys volia*. Et [F° 170 r°] am *de so que*, coma : *yeu me querelhi de so que Bertrans me dizia*. Et am *per amor d'aysso que*, coma : *yeu ami·l rey per amor d'aysso que dizia*. Et am *segon so que* e *segon que*. coma : *le reys nos ama segon so qu'el dizia* o *segon que dizia*. Et am *que* enterrogatiu, coma : *que fas? Aysso fazia o dizia, manjava, dormia o estudiava*. Et am *qui* enterrogatiu, coma : *qui corr, qui corre*[1] *solia*. Et am *qui* infinit, coma : *no nos deffen qui defendre nos solia*.

1. 1re main, *cor*, *core; r* en surcharge.

Et am *qui* relatius coma : *le frayres qui sermona legia o solia legir a Paris*. Et am *quo* no enterrogatiu, coma : *yeu cossiri quo cantara Guilhems*. Et am *don* enterrogatiu, per esta guiza : *don venes? de lay, don tu hyer venias*. Et am *don* concluziu, coma : *tu fas bos faytz don te devia bes venir*. Et amb *on* relatiu, coma : *Cela qu'ieu am, on era mos espers, m'a dat conjat*. Et amb *on* enterrogatiu, *vas on, per on, lay on, de lay on, d'aqui on, lay don, d'aqui don*, coma : *on vas? a vos anava. Vas on vas? Vas vos anava. Per on vas? Per ayssi anava. Lay on vas anava yeu; de lay on vas passava yeu*, et enayssi dels autres; jassiayssoque ayta be o miels estia la resposta en prezen quo en preterit inperfag. Et am *si*, coma : *yeu be·l vuelh, si el me volia;* pero miels es dig : *yeu be·l volria, si el me volia*. Et am *ni*, coma : *ni be no·m fas ni m'en fazia*. Et amb *adonx*, per esta maniera : *aras soy paubres et adonx era rix*. Et am *si adonx* enayssi : *ara soy rix, si adoncs era paubres*. Et am *si cum* o *ayssi cum* e sos semblans, coma : *yeu canti si cum* o *ayssi cum tos payres cantava*.

Ajustar no·s pot aquest prezens de l'indicatiu am lo dig preterit imperfag, can le fagz enportats per lo preterit imperfag es del tot acabatz et hom no cosira solamen lo fag mentre que·s fazia, ans o fa be la fi e l'acabamen, quar adonx non ha bona consequentia, coma : *yeu soy sadols, quar manjava; yeu pregui Dieu, quar me creava*[1], quar hom deu dir : *yeu soy sadols, quar hay manjat; yeu pregui Dieu, quar m'a creat*. Empero alqunas vetz s'endeve que s'ajusto entre lor, pauzat que·l faytz sia complitz et acabatz, coma : *yeu*

1. Ms. *creva;* en marge : *creava* (XVII[e] s.).

cosiri quo parlava Guilhems o *quo cantava Arnautz*, quar ayssi no [F° 170 v°] cossira hom la fi ni l'acabamen, mas solamen lo fag mentre que·s fazia.

Per aquesta combinatio se pot hom enformar dels autres temps e mozes, laqual segon rigor de bon romans e veray deuria hom gardar e tener. E quar greus causa seria gardar aytal subtilitat, per so ad us acostumat nos reportam.

De la pronunciatio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu amb una termenatio ses plus[1].

Necessitatz nos adutz mostrar la pronunciatio de las personas d'aquels mozes e temps en losquals vezem qu'om soen se pecca alongan o abreujan o pronuncian una per autra.

Alqun verb son amb una sola termenatio, segon nos, en la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu, coma : *salvi*, *sali*, *mangi*, *provi*, *aprovi*, *reprovi*. *grati*, *fregui*, *estau*, *obri*, *cobri*, *recobri*, *duzi*, *aduzi*, *compri*, *fizi*, *cofizi*, *razoni*, *allegui*, *escrivi*, *noti*, *honri*, *meni*, *acabi* et enayssi de autres granre.

De la pronunciatio de la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu am doas termenatios, una propria et autra abreujada per apocopa solamen[2].

Alqun autri verb son am doas termenatios en la primiera singular persona del presen de l'indicatiu, una

1. G. A., II, 352 sq.

2. La rubrique était écrite aussi au bas de la page en minuscule. G. A., II, 354.

propria et entiera et autra no propria, trencada o abreujada per appocopa. Et aytal no propria hom soste per la dicha figura. Et alqunas vetz reputam per aytan be dicha o miels la non propria coma la propria, quar, segon nostra prezen sciensa, li mot plus breu son mays bel, mas que l'abreujamens sia acostumatz, coma : *remir*, *remiri*.

Tug li verb que mays podon esser abreujat en la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu per apocopa solamen o per una o motas autras figuras, apocopa mejansan; veus motz yshemples de verbs abreujatz en la dicha primiera personna per apocopa solamen; e per so ne pauzam motz per qu'om per aquels dels autres se puesca miels enformar e que de l'abreujamen d'aquestz hom no dopte d'ayssi avan : *Remir*, *remiri; tir, tiri; vir, viri; gir, giri; rancur, rancuri; jur, juri; conjur, conjuri; perjur, perjuri; endur, enduri; man, mandi; desman, desmandi; ampar, ampari; dezampar, desampari; gar, gari; regar, regari; coferm, cofermi; referm, refermi; renec, renegui; ador, adori; giet, gieti; fon, fondi; cofon, cofondi; refon, refon* [F° 171, r°] *di; pen, pendi; repen, rependi; despen, despendi; am, ami; enten, entendi; conten, contendi; sen, senti; cosen, cosenti; presen, prezenti; tem, temi; cosselh, cosselhi; clam, clami; plor, plori; oblid, oblidi; pes, pessi; chan, chanti; torn, torni; retorn, retorni; esfors, esforsi; cug, cugi; coman, comandi; regar, regardi; gazanh, gazanhi; cossir, cociri; azir, aziri; albir, albiri; sospir, sospiri; dezir, deziri; abaysh, abayshi; arrest, arresti; profer, proferi; acord, acordi; record, recordi; descord, descordi; port, porti; deport, deporti; report, reporti; promet, prometi; deshen, deshendi; cuelh,*

cuelhi; acuelh, acuelhi; recuelh, recuelhi; despuelh, despuelhi; do, doni; perdo, perdoni; abando, abandoni; lezer, lezeri; refranh, refranhi; afranh, afranhi; esper, esperi semissonan o *esperi* plenissonan; *laus, lauzi; yshaus, yshaussi; aus, auzi; laysh, layshi; relaysh, relayshi; baysh, bayshi; abaysh, abayshi; pantaysh, pantayshi; biaysh, biayshi; esquaysh, esquayshi; men, menti; engan, engani; fug, fugi; senh, senhi* per *senhar, senh, senhi,* per *senchar* o *sintar; essenh, essenhi; fenh, fenhi; enueg, enuegi; vueg, vuegi; esten, estendi; perd, perdi; part, parti; depart, departi; ponh, ponhi,* per *ponher* o *ponger; ponh, ponhi* per *ponhar,* so es per *tardar; rescon, rescondi; coceb, cocebi; receb, recebi; deceb, decebi, appar, appari; met, meti; remet, remeti; sosmet, sosmeti; promet, prometi; tramet, trameti; apel, apeli; sagel, sageli; sanglot, sangloti; defen, defendi; atten, attendi; toc, toqui; broc, broqui; joc, jogui; trebalh, trebalhi; govern, governi; velh, velhi; bat, bati; rebat, rebati; combat, combati; debat, debati; barat, barati; las, lassi; comens, comensi; raso, rasoni; sojorn, sojorni; soan, soani; sofan, sofani; espaven, espaventi; enans, enansi; conort, conorti; desconort, desconorti; prec, pregui; estanc, estanqui;* et enayssi de trops autres, losquals recitar seria trop longa cauza. E dizem tug que may a differensa d'aquels que han solamen una ter [F° 171, v°] menatio en la dicha primiera singular persona de l'indicatiu dels quals es estat dig. Et a diff[er]ensa[1] dels verbs que son d'una sillaba en la dicha primiera persona, coma : *vau, hay, fau.*

La primiera persona singular del prezen de l'indica-

1. Ms. *diffensa*; en marge *differensa* (xvii° s.).

tiu no deu hom abreujar si l'abreujamens no era acostumats en diversas proensas, per que can alqus dopta sobre aytal abreujamen am diversas personas de diverses lox se deu enformar, si donx non era tant uzat, notori e manifest que proansa noy fos necessaria, coma en los verbs sobredigz et que son a dire.

De la pronunciatio de la primieyra singular persona del presen de l'indicatiu am doas termenatios, una entieyra, et autra trenquada per appocopa o per una o motas[1] autras figuras[2], appocopa mejansan[3].

Autres verbs havem am doas termenatios, una propria et autra abreujada no solamen per apocopa, ans es per una o motas autras figuras, coma : *venc*, *veni*; *revenc*, *reveni*; *avenc*, *aveni*; *endevenc*, *endeveni*; *dezaveni*. Et alqu, otra aquestas termenatios, ajusto la tersa, coma : *venh*, *revenh*, *avenh*, *covenh*; laquals termenatios no aproam. Yshamens havem : *sopley*, *soplegui*; *aug*, *auzi*; *trac*, *trazi*; *retrac*, *retrazi*; *atrac*, *atrazi*; *estrac*, *estrazi*; *crey*, *crezi*; *recrey*, *recrezi*; *descrey*, *descrezi*; *mescrey*, *mescrezi*; *pasc*, *payshi*; *nasc*, *nayshi*; *cresc*, *creyshi*; *conosc*, *conoyshi*; *reconosc*, *reconoyshi*; *desconosc*, *desconoyshi*; *mesconosc*, *mesconoyshi*. Alqu dizo : *dic*, *dizi*; *desdic*, *desdizi*, pero *dizi* ni *desdizi* no aproam; *cuebri*, *cubrisc*; *recuebri*, *recubrisc*; *descuebri*, *descubrisc*; *uebri*, *ubrisc*; *suefri*, *sufrisc*; *uefri*, *ufrisc*; *servisc*, *sier*; *vuelh*, *voli*; *suelh*, *soli*; *duelh*, *doli*; pero per

1. Ms. *metas*; en marge : *lisez motas* (XVII[e] s.).
2. G. A., II, 362, sq.
3. Ms. *meianfan*; au bas de la page : *lisez mejansan* (XVII[e] s.).

miels pauzatz tenem *vuelh, suelh, duelh,* que *voli, soli, doli,* quar *voli* pot hom prendre per *volar, soli* per *solar. doli* per *dolar; pretz, prezi,* et alqu dizo *prec,* coma *: no vos prec una palha,* pero *pretz* o *prezi* deu hom dire, quar *prec* es de *pregar* e *pretz* o *prezi* de *prezar; muer* am diptonge, *mori* ses diptonge; *truep* am diptonge, a differensa d'aquest adverbi *trop, trobi* ses diptonge.

En los verbs seguens alqu pauzan doas termenatios, coma: *devezisc, devezishi; noyrisc, noyrish; affortisc, afortishi; enantisc, enantishi; devesisc, devezishi;* [F° 172 r°] *punisc, punishi; enardisc, enardishi; grazisc, grazishi; tremisc, tremishi; engarlhardisc, engalhardishi; escondisc, escondishi; escarnisc, escarnishi; mugisc, mugisci; procezisc, procezishi; marrisc, marrishi; perisc, perishi; resplandisc, resplandishi; blandisc, blandishi; benezisc, benezishi; bandisc, bandishi; estruisc, estruishi; obezisc, obezishi; provezisc, provezishi; envergonhisc, envergonhisi; enantisc, enantishi; appoderisc, appoderishi; florisc, florishi; reverdisc, reverdishi; amarvisc, amarvishi; vesti, vestishi; supplisc, suplishi; complisc, complishi; fenisc, fenishi;* et enayssi de lors semblans. Et alqu dizo en aquesta persona *compli, fini,* laqual cauza no aproam; pero be pot hom dire *deffini, affini, defini,* pero degu d'aquetz[1] que fan en *ishi* no aproam, si donx estiers o miels dir no·s podia, jassiayssoque en alcus locz sian acostumat a dire.

1. Au bas de la page : « lisez *d'aquestz* » (XVII° s.).

De la pronunciatio de la primieyra singular persona del prezen de l'indicatiu am tres, quatre o mays termenatios, una entiera e las autras abreujadas per apocopa solamen o per una o motas[1] autras figuras, appocopa mejansan.

Tres, quatre o mays termenacios han li verb seguen, una propria e las autras abreujadas per una o motas figuras, appocopa mejansan, coma : *veg, vey, vezi; deg, dey, devi; planc, planh, planhi; complanc, complanh, complanhi; remanc, remanh, remani; ren, rendi, reddi; autreg, autrey, autregi; tenc, tenh, teni; retenc, retenh, reteni; captenc, captenh, capteni; sostenc, sostenh, sosteni; mantenc, mantenh, manteni; atenc, atenh, ateni; contenc, contenh, conteni; destenc, destenh, destenhi; estenc, estenh, estenhi; estrenc, estrenh, estrenhi; restrenc, restrenh, restrenhi; costrenc, costrenh, costrenhi; abstenc, abstenh, abstenhi; enpenc, enpenh, enpenhi.*

Segon la oppinio d'alqus, li verb seguen en la dicha persona han tres termenacios, coma : *espan, espandisc, espandishi; riegi, regisc, regishi; falhi, falhisc, falhishi; umpli, umplisc, umplishi; menti, mentisc, mentishi; desmenti, desmentisc, desmentishi; diffini, diffinisc, definishi; appari, aparesc, apparishi; compari, comparesc, comparishi;* pero aquestas termenacios en *ishi* reproam, coma desus.

Veus yshemples de quatre termenacios[2]: *prenc, pren,*

1. G. A., II, 364 sq.

2. En marge : *termenacios* (XVII[e] s.); c'est plutôt un *t* qu'a voulu écrire le copiste du quatorzième siècle, en corrigeant un *c*.

preni, prendi; reprenc, repren, repreni, reprendi; comprenc, compren, conpreni, comprendi; apprenc, appren, appreni, apprendi; pervey, perveg, pervezisc, per [F° 172 v°] *vezi; respon, responc, responi, respondi; quer, quier, queri, quieri; requer, requier, requeri, requieri; conquer, conquier, conqueri, conquieri.*

Dels pecz[1] que hom soen fay en la primiera singular persona del presen de l'indicatiu d'alcus verbs dels quals tot jorn uzam en nostre parlar[2].

En aquesta primiera singular persona se pecca hom soen segon qu'om pot vezer en aquestz verbs losquals tot jorn havem a ma. Alqu dizon : *yeu fas* e devon dire : *yeu fau*, et enayssi dels sieus compostz; dizon yshamens en esta persona :. *he, hey, hiey,* pero miels es dig *hay*, et *ami* ses diptonge; et aquel que dizon *aymi* am diptonge erran, jassiayssoque hom acostume de pronunciar lo dig diptonge en aquestas doas dictios, so saber[3] *aymans, aymadors,* et alqus altres verbals non pas en la primiera sillaba, mas en la segonda, coma : *amayres, amayritz.* Yshamens havem *amans* et *amadors* particips. *Aymans* et *aymadors* nom volon aytant dire cum *amayres.*

Yshamens deu hom dire en aquesta persona[4] *crezi* o *crey* per syncopa e no *cre*, et enayssi dels sieus compostz; e *trac, trazi,* et enayssi dels sieus compostz, e

1. Ms. plutôt *petz.*
2. G. A., II, 366.
3. En marge : *sos assaber* (XVII° s.).
4. *Et en ay* barré.

no *tray; soy* e no *so*, *sueffri*, *uebri*, *uefri* ab diptonge contrafag e no *sofri*, et enayssi dels autres. Et es miels dig *aug* que *auzi*, a differensa de *auzi* per *auzar; e partisc*, *falhisc*, *defalhisc* que *parti*, *falhi*, *defalhi*, quar aytal meteysha letra havem en lo preterit perfag de l'indicatiu, jassiayssoque l'accens hy fassa differensa.

De la pronunciatio e dels pecz de la segunda persona singular e plural e del prezen de l'indicatiu. Ra[1].

Alqun verb son que, ayssi meteys quo·s podon termenar en motas manieras en la dicha primiera e tersa singulars personas, ayssi meteys en la segunda singular del prezen de l'indicatiu, coma *quiers*, *queres*, *quers;* e dizem alqu, quar en totz no se sec coma *cuebres*, *uebres*, *fas*, *estas*, *crezes* e lor compost; *querishes*, *ubrishes* e lors semblans reproam, si donx estiers no·s pot dire, coma *garnishes*, *engalhardishes* et enayssi de trop autres. Et aysso meteysh entendatz en la tersa singular e plural persona d'aquest temps.

La dicha segonda persona singulars es abreujada soen en alqus verbs per sincopa, coma : *potz*, *podes; vols*, *voles; vals*, *vales* [F° 173 r°]; *cols*, *coles; sols*, *soles;* et enayssi d'autres gran re, mas que hom deu gardar que aytals abreujamens sia acostumatz.

En aquesta segonda persona deu hom dire : *uebres*, *suefres*, *uefres*, *cuebres*, *descuebres*, am diptonge contrafag; *effalhes*[2], *dormes* et *amas* e no *aymas* am diptonge.

1. G. A., II, 366 sq.
2. L. e *falhes*.

En la segunda plural persona de l'indicatiu deu hom dire *amats* ses diptonge ; *anats*, *essenhatz*, *tenets*, *vezetz*, *havetz* et enayssi de lors semblans.

La [1] oppinio d'aquels que dizo que las dictios termenans en *atz*, *etz* plenisonan o semissonan, *atz*, *otz* plenissonan o semisonan, *autz*, *aytz*, *ist*, de qualque part d'oratio, de qualque mo, temps, nombre, o persona sian, podon termenar en *s* ses *t*, coma *amatz*, *amas*; *donatz*, *donas*; *legitz*, *legis*; *amayrits*, *amayris*; *notz*, *nos*; *nutz*, *nus*; *faytz*, *fays*; *partist*, *partis*, reproam del tot, exceptat *conquist* que fa *conquis* o *conques*. Et enayssi peco cil qui dizo : *tu fis*; *vos fes*; quar devo dire : *tu fist*, *vos fezetz* o *fetz*, majormen quar *fis* e *fes* son nom; yshamens peco can dizo : *vos fays*, quar devo dire *faytz*.

De la pronunciatio e dels pecz [2] de la ter[sa] persona singular e plural del prezen de l'indicatiu [3].

Aquesta tersa singulars persona del prezen de l'indicatiu es soen pronunciada en alcus verbs en diversas manieras, coma : *aycel fa* o *fay*, *ca* o *cay* o *chay*; *tra* o *tray*; *va*, *vay*; *esta*, *estay*; *platz*, *play*; *paga*, *paya*; *raja*, *raya*; *ra*, *ray*, et enayssi de lors compostz; pero miels es dig *ra* que *ray*, a differensa del *ray* del solelh; *ren*, *red*; *vest*, *viest*; *par*, *pareysh*; *appar*, *appareysh*; *afranh*, *afranha*.

1. Ms. *Lla*, la première lettre ornée.
2. G. A., II, 370.
3. On lit *petz* dans le ms.

Alqu se pecco en aquesta tersa persona singular, quar dizo : *aquel me vetz* e devon dire : *ve;* e *cretz* e devon dire : *cre;* et enayssi de lors compostz; e *umpli* amb *.i.* e devon dire *umple* amb *.e.;* quar *.i.* es de la primiera persona et *.e.* de la tersa; et enayssi metheysh deu hom dire : *cuebre*, *uebre*, *suefre*, *uefre* amb *e* et enayssi de lors compostz. Item alqu dizon *di* e devon dire *ditz*. E quar es acostumat, pot hom dire en aquesta tersa persona : *lieg* o *leg* semissonan, non contrastan que *leg* semissonan [1] hom pauze soen per *ley*.

Li verb termenan aquesta tersa persona singular en *ish* o en *aysh* (et aquo meteysh pot hom entendre de totas **[F° 173 v°]** autras dictios de qualque part d'oratio sian) podon termenar en *is* et en *ays* ses *h*, coma : *fenish*, *fenis; noyris*, *noyrish; paysh*, *pays; sofraysh*, *sofrays; atraysh*, *atrays; faysh*, *fays; quaysh*, *quays* et enayssi de lors semblans; pero miels es dig en la tersa persona singular del preterit perfag de l'indicatiu *dish* que *dis*.

Alqun verb son que termeno aquesta singular persona del prezen de l'indicatiu en *ou*, coma : *plou*, *mou*, *promou*, *escomou*, et alqu dizo : *plau* ab *a*, *mau*, *promau*, *escomau*, laqual pronunciatio reproam.

Alqun verb son que·s podon termenar en diversas manieras en la tersa plural persona del prezen de l'indicatiu, coma : *quiero*, *quero;* pero en totz no se sec, coma : *fan*, *estan*, *crezo* e lor compost.

En esta tersa plural persona deu hom dire : *amo*, *crido*, *manjo*. Et alqu dizo : *aman*, *cridan*, *manjan;* pero miels es dig *amo* que *aman*, et enayssi dels autres

1. *Non contrastan* barré (XIV^e s.).

e de lors semblans, jassyayssoque alqu verb son liqual solamen termeno en *o* en aquesta tersa persona plural, coma : *so*, *crezo*, *bevo*, *podo*, *volo*, *suefro*, *trazo*, *respondo*, *tondo*, *evelho*, et enayssi d'autres granre. Et alqun autre son que fan en *an* solamen, coma : *han*, *van*, *estan*, *fan*, *desfan*, *refan*.

Amo, *crido* et enayssi dels autres han semblansa del tot am la tersa persona plural del futur de l'optatiu e del[1] conjunctiu ; et *aman* ha semblansa del tot am lo segon gerundiu, exceptat d'accen.

Amo, *crido*, *canto*, *volo*, *tresso*, *so* et enayssi de lors semblans podon termenar en *n*, majormen can vocals se sec, exceptat en final acordansa ; pero *son* pot estar en la dicha final per far acordansa am *pon*, *prion* o ab autres d'aquest semblan.

Generalmen en la primiera singular persona deu hom segon lati enttendre[2] *yeu* ; et en la segonda singular *tu* ; et en la primiera del plural *nos* ; et en la segonda plural *vos*. Enpero, segon romans, alcunas vets es miels dig can li dig pronom son expressat en las dichas personas ; et aysso pot hom leumen **[F° 174 r°]** conoysher a la maniera del parlar, coma : *yeu fau aysso*, e no seria ben dig : *fau aysso* ses *yeu*.

De las peccas del preterit inperfag de l'indicatiu[3].

En la tersa plural persona del preterit inperfag de l'indicatiu se pecco alqu quar dizo : *parlavo*, *estavo*,

1. Au bas de la page : *prezen del* (XVII° s.).
2. Il semble que le premier *t* ait été exponctué.
3. G. A., II, 376.

riziau[1], *beviau*, *manjavo*, et enayssi de trops autres, quar hom deu dir : *parlavan*, *estavan*, *rizian*, *bevian*, et enayssi de lors semblans.

De las peccas del preterit perfag de l'indicatiu[2].

En la primiera singular persona del preterit perfag de l'indicatiu deu hom dire : *yeu ame* o *amey* o *amiey* o *hay amat*. Et alqu dizon *he* o *hey* o *hiey amat*, pero miels es dig *hay amat*. Segon romans, *hay amat* podon esser duy mot. Pecco yshamens can dizo en la tersa plural persona : *cil hou amat*, quar devon dire : *cil han amat*.

En la dicha persona del dig temps deu hom dire tam solamens *parti*, *suffri*, *trahi*, *noyri*, *vi*, *auzi*, *amarvi*, *requiri*, *feri*, *legi* et enayssi de lors semblans. Et en la tersa singular d'aquel meteys temps tam solamen : *partit*[3], *suffric* et enayssi dels autres. Donx pecco cil que dizo en la dicha tersa singular persona : *parti*, *suffri*.

Regularmen can la primiera singular persona del dig temps termena en *i*[4] agut, la tersa singular persona d'aquel meteys temps termena en *ic*, coma : *parti*, *partic* ; *suffri*, *suffric* ; quar si termena en *i* greu, adonx no termena en *ic*, coma *rizi*, *ris* ; *conogui*, *conoc* ; *vengui*, *venc* ; *begui*, *bec* ; *mezi*, *mes* ; *dishi*, *dish* ; et enayssi de lors semblans. E dizem regularmen, quar de

1. Après *riziau*, *u* exponctué.
2. G. A., II, 376.
3. En marge : *partic* (XVII^e s.).
4. Depuis *i agut* compris jusqu'à *i greu* exclu, le texte est écrit en marge, d'une encre plus pâle, mais de la même époque.

totz no se sec, coma *fi* que fa en la tersa persona *fe* o *fetz* e no *fic*.

En la primiera singular persona del preterit perfag de l'indicatiu ditz hom : *auzi*, *parti*, *falhi*, *ishauzi*, *departi*, *defalhi*; et en la primiera singular persona del prezen de l'indicatiu aquo meteysh; no empero ses differensa, quar *a* en lo dig prezen plenisona e fenish en accen greu. Et en lo dig preterit perfag semissona e fenish en accen agut; per que aytal mot son dig quaysh accentual. Havem yshamen *senti*, *umpli* en lo dig prezen et en lo dig preterit perfag; pero entre lor es differensa, quar en lo prezen [F° **174** v°] fenisho en accen greu et en lo dig preterit perfag en accen agut; per que son appelat accentual. Et enayssi dels autres d'esta natura.

En la primiera persona del preterit perfag deu hom dire : *suffri*, *ubri*, *cubri*, amb accen agut e ses diptonge. Et en la primiera persona del prezen de l'indicatiu *suefri*, *uebri*, *cuebri*, *ueffri* am diptonge et amb accen greu; et enayssi de lors compostz e dels autres lors semblans.

Alqu dizo que granre d'aquels verbs que termeno la primiera singular persona del preterit perfag de l'indicatiu en *i* agut, coma : *vi*, *ubri*, *suffri*, et enayssi de lors semblans, podon termenar en *gui*, coma *vi*, *vigui*; *ubri*, *ubrigui*; *suffri*, *suffrigui*; laqual cauza no aproam.

Aquo meteys dizem dels autres verbs, quar alqu dizo : *yeu mangegui*, *compregui*, *beguegui*, *avegui*, *figui*, *dishigui*; aquo meteysh en las autras personas, coma : *tu feguist*, *dishiguist*; *cel dishec*, *beguec*; nos *disheguem*, *begueguem*; vos *disheguetz*, *aveguetz*; cilh *feguego* e *disheguo*. Et aytals pronunciatios reproam del tot,

coma singulars et estranhas, quar hom deu dir : *yeu mangiey, compriey, begui, amey* o *amiey; fi* o *fizi, dishi;* tu *fist, dishist;* cel *dish, bec, manjec;* nos *dishem, fem, amem;* vos *dishetz, anetz, mangetz, beguetz;* aytal *fero, dishero, begro, mangero,* et enayssi de lors semblans. Pero alqu verb son que fan *gui* en la dicha primiera persona del dig preterit perfag, quar estiers no·s podon termenar, coma : *begui, conogui, apparegui, compregui, volgui, dolgui, vengui, tengui, abstengui, cregui, segui,* et enayssi de trops autres.

Alqun verb son que en la dicha primiera singular persona del preterit perfag del dig indicatiu han doas termenatios, coma *trayshi, tragui,* et enayssi en las autras personas, coma : *trayshist, traguist;* cel *traysh* o *trac,* et alqu dizo *traguec,* so que nos no aproam : nos *trayshem* o *traguem;* vos *trayssetz* o *traguetz;* cil *trayshero* o *traguero,* et enayssi meteysh de sos compostz; ayshi meteysh *remazi, remangui; costreyshi, costrengui; prezi, prengui;* [F° 175 r°] *poyshi, pongui; oyshi, unhi, ongui; appoderi, apoderegui,* et enayssi de lors compostz.

Fenher fay *feyshi,* coma : *yeu me feyshi; tu·t feyshist; cel se feysh, feyshem, feyshetz, feyshero. Franher, refranher, affranher,* fan : *fraysh, refraysh, affrays. Planger, complanher* fay : *playshi, plangui, complanshi, complangui.*

Fi deu hom dire o *fezi;* tu *fist* o *fezist;* cel *fe* o *fetz* o *fec* (e d'aquest *fec* gayre non uzam); nos *fem* o *fezem;* vos *fetz* o *fezetz* (pero miels es dig *fezetz* que *fetz,* quar *fetz* sembla la tersa persona d'aquest preterit perfag); cil *fero* o *fezero* (e d'aquest *fezero* no uzam); et enayssi dels sieus compostz : *refe, desfe.*

Fuy, fu e no *fozi*; tu *fust* e no *fozist*; cel *fo* o *foc*; *foc* ha loc vocal seguen e no *fo* per fugir ad hyat o cant se sec dictios que comensa per *t* per esquivar liamen enpost, majormen quar adonx lag sona, coma : *aytals Sans foc traslatatz a dimenge* e no *fo*; pero miels es que aprop *fo* ni *foc* hom no meta dictio que comense per *t* per fugir al dit vici. Yshamens deu hom dire en lo plural : nos *fom* et no *fozem*; vos *fos* o *foretz* e no *fozetz*, ni *foetz* ni *fotz*.

Ayssi co havem dos verbs en lati *do* e *dono*, ayssi meteys en romans del primier, coma : yeu *dau*, tu *das*, cel *da*, nos *dam*, vos *datz*, cil *dan*; yeu *dava*, tu *davas*, cel *dava*, nos *davam*, vos *davatz*, cil *davan*; yeu *de*, tu *diest*, cel *dec*, nos *dem*, vos *detz*, cil *dero*; havetz yshamens : yeu *doni*, tu *donas*, cel *dona*, nos *donam*, vos *donatz*, cil *dono*, et cnayssi dels autres temps. Et jassiayssoque cascus se puesca dire, pero mays es comus le derriers que·l primiers.

Preterit perfag non ha *suelh* ni infinitiu e deu hom dire : yeu *suelh* o *soli*; tu *sols* o *soles*, cel *sol*.

Suelh e *vuelh* non han enperatiu, pero en loc d'enperatiu en lo dig verb *vuelh* o *voli* prendem lo futur del optatiu, coma *vuelhas* o *vulhatz*.

Alqun verb son que son deffectiu coma *vau*, tu *vas*, cel *va*, e non ha plus ecceptat *van*; en totz los autres locz es supplitz per [F° 175 v°] aquest verb *anar*, lequals es defectius de la dictios de *vau*. *Iray*, *iras*, es yshamens defectius.

Alqun dopto si deu hom dire quan parla en preterit perfag : *yeu hay fayt* o *fayta bona obra;* per que nos, vistas et entendudas motas e diversas oppinios d'alqus et hagut coselh sobre aysso e pleniera deliberatio, di-

zem que, on que sian pauzat aquest duy mot *hay fayt* ajustadamen o devizidamen, denan *obra* o apres, deu hom gardar gendre, coma : *yeu hay fayt bel libre*, o *bel libre ay fayt*, o *hay bel libre fayt*, o *yeu ay fayta bona obra*, o *bon'obra hay fayta*, o *hay bon'obra fayta*, et enayssi de lors semblans locutios. Pero cant acuzatius no se sec cessan las cauzas sobre dichas, o parle masculis o femenis, coma : *yeu hay legit, cantat o parlat*. Aysso non contrastan, deu hom dire : *una bestia d'ome hay vist* e no *vista*, et enayssi a l'avenen, coma : *una fantauma de femna hay vista*, o .I. *diable de femna hay vista* e no *vist*, et enayssi de lors semblans locutios, sian de singular o del plural, de primiera, de segonda o de tersa persona, coma : *tu has fayta bon'obra; aycel ha legida la lesso; nos havem dichas nostras horas*; *vos autri havetz dichas vespras; aquil han dichas matinas*. Et aysso meteyshs deu hom entendre del preterit plus que perfag.

Mant home son que dizo qu'om pot dire *dissigui, figui* et ayssi meteys en las autras personas del singular e del plural e per conseguen en granre d'autres temps. Et aysso meteyshs entendatz de las autras dictios lors semblans, quar per aquesta maniera es acostumat de dire en Tholoza e fora Tholoza, en diverses locz de Guascuenha, majormen quar Nat de Mons ditz que « us acostumatz escuza fals parlar[1]. » Ad aysso respondem que aytal mot no son pronunciat en Tholoza generalmen per aquels que son natural de Tholosa, mas particularmen per alcus estranhs habitans en Tholoza o per alqus que son natural de Tholoza,

1. Ed. Bernhardt, V, 319-320.

liqual han longamen demorat e demoran e son estat noyrit en Gascuenha o en autres locz particulars on hom pronuncia aytals motz; per que cessa la di [F° 176 r°] ta razos, majormen quar, pauzat que generalmen hom pronuncies en Tholoza aytals motz e fora Tholoza en alcus locz, encara no abastaria, quar cove que cominalmen per tota una dyocezi sian acostumat de dire aytal mot. E pauzat qu'om diga aytals motz per tota una dyocezi de Guascuenha o per motas, encaras no val, quar en nostres dictatz no prendem lengatge estranh sino en la maniera desus pauzada. Et appelam lengatge estranh : frances, engles, espanhol, gasco, lombart, navares, aragones e granre d'autres.

L'autoritatz de Nath de Mons pot esser entenduda per quatre principals manieras de parlar acostumat no drechurieramen. La primiera en gendre, coma : *Bela flors, bon' amors, clara fons.* La segonda cant hom pauza .I. mot per autre, coma : *fi* per *dishi*; *va* per *esta*; *bona* per *gran*; *bos* per *fortz; ha* per *es*; o .I. temps per autre, quo fe Nath de Mons can dish : « Quar qui son ver te nec — Lay on dire·l *deura*[1] » per *deu*; o .I. cas per autre, coma : *per l'arma ton payre*, per *de ton payre*, o *yeu pregui a Dieu que·t fassa prozome*, per *yeu pregui Dieu;* o .I. nombre per autre, coma cant hom ditz ad una persona *vos*, o qui ditz : *non contrastan las enjurias que m'has faytas, yeu te perdoni.* La tersa, cant hom pauza actiu per passiu, coma : *tot s'adobara*, per : *tot sera adobat; so qu'era vicis torna ornamens*, so es a dire : *es tornatz ornamens.* La quarta, cant hom parla sobrefluitat d'un vocable o de

1. Ed. Bernhardt, II, 579.

motz, coma : *que·m vas dizen? Yeu ho vi de mos huelhs*[1], jassiayssoque aytals locutios puescan esser figurativas et enayssi de tropas autras locutios, coma : *refrenatz Bertran, que mal se vol am Duran; Trops de pecatz e granre de malezas ha fachas aquel*, o *granre d'omes son que no sabo que·s fan;* et enayssi de lors semblans locutios. Et aytals locutios totz homs que vol far bon dictat deu[2] esquivar, jaciayssoque las sostengam can son acostumadas; pero, si per melher maniera eran pauzadas, miels seria dig e l'obra reputariam per mays vera.

En lo preterit plus que perfag no troba hom peccas, quar leumen es pronunciatz en una maniera.

Le futurs del dig indicatiu es pronunciatz en di — [F° 176 v°] versas manieras. Alqu dizo : *yeu amaray*[3] et alqu[4] : *yeu amarey;* et alqu: *yeu amariey;* et alqu : *yeu amare; yeu amaray* es miels dig.

Doctrina del emperatiu[5].

En la segonda persona singular del enperatiu deu hom dire : *fay, cay, tray, vay, estay*, et enayssi de lors semblans; pot hom yshamens dire *ra* o *ray*, pero miels es dig *ra* per la razo desus dicha; e pot hom dire *digas, dijas*, o *di* e no *dias*.

Las segondas personas singulars del prezen del in-

1. En marge : *yeu ho vy de mos huelh*[*s*] (xiv° s.).
2. Après *deu u* exponctué (xiv° s.).
3. *Et alqu yeu amarayiey*, barré (xiv° s.).
4. Ms. *al alqu*.
5. G. A., II, 394.

peratiu e del sieu futur han regularmen aytals termenatios coma la tersa singulars persona del prezen del indicatiu o cum la una, si motas termenatios ha, coma : *quier* o *quer*, *aquo vay avan* e no *va*; et enayssi de lors semblans. E dizem regularmen, quar en totz no se sec, coma *aycel ve; vejas tu; veja cel; aycel ha; hajas tu; haja cel*[1]; *aycel ditz; digas tu; diga*[2] *cel.*

Las tersas singulars personas del prezen del enperatiu e del sieu futur son aytals coma la primiera o la tersa singulars persona del prezen del conjunctiu, coma : *Cel ame* del conjunctiu, *ame cel* del emperatiu.

De las peccas del optatiu e de sos temps e de lors semblans e d'alcus autres temps del conjunctiu[3].

En la primiera, segonda e tersa personas del singular[4] e del plural del prezen del optatiu e del preterit[5] inperfag del conjunctiu se pecca hom soen dizen : *yeu amessa* per *ames; tu amessas* per *amesses; cel amessa* per *ames*; nos *amessam* per *amessem;* vos *amessatz* per *amessetz*; cil *amariau*, *amessen* et *amerau*, e devon dire : cil *amarian* et *amesso* o *amessan* et *ameran;* pero miels es dig *so* que *san*.

Et ayssi meteysh se pecco can dizo : *yeu fossa, cel fossa, nos fossan, vos fossatz;* quar devon dire : *yeu*

1. Ms. *haias.*
2. Ms. *digas.*
3. G. A., II, 394 sq.
4. Ms. *singulars.*
5. *Del prezen del* exponctué.

fos, *tu fosses*, *cel fos*, *nos fossem*, *vos fossetz*; et en la tersa plural pot hom dire *fosso* o *fossan*.

Encaras se pecca hom en la tersa plural persona del preterit perfag e plus que perfag del[1] optatiu e del preterit plus que perfag del conjunctiu dizen : *cil hagrau* et *hauriau amat*, qar devon dire *hagran* et *haurian amat*. Et en la tersa plural persona d'aquestz temps pot hom dire *haguesso* o *haguessan*, pero miels es dig *so* que *san*. Et enayssi deu hom entendre de totz lors semblans.

[F° 177 r°] Le futurs del optatiu e·l prezens del conjunctiu han una meteysha votz; e termeno alqunas vetz, en la tersa singular persona, en *a*, coma : *cel fassa*, *cel diga*; et alqunas vetz en *e* semissonan, coma : *cel ame*, *cel essenhe*; lasquals termenatios pot hom haver no solamen per uzatge, ans o fa per esta doctrina : quar si la tersa plurals persona del prezen del indicatiu termena en *o* et en *an*, coma : *amo*, *aman*, li dig temps termeno en la dicha tersa singular persona en *e* semissonan, coma : *aquel ame*, e la tersa del plural en *o* semissonan solamen coma : *per so que t'essenho e te amo*, *yeu fau aysso*; et enayssi de lors semblans. E si la tersa persona plurals del prezen del indicatiu termena en *o* semissonan solamen, o en *an* ses plus, adonx li dig temps termeno en la dicha persona en *a*, coma : *cil volo*; *aquel vuelha*; *cil fan*; *aquel fassa*; e la tersa plural en *an*, coma : *vuelhan*, *fassan*; et enayssi de lors semblans; pero aquest verbs *anar* fa *ane* et en lo plural *ano*.

Li verb seguen, en aquesta tersa singular persona

1. *Conjunctiu* exponctué.

del futur del optatiu o del prezen del conjunctiu, termeno en diversas manieras; et aquo meteysh en la tersa plural, coma : *traga, traya*, et enayssi de sos compo[s]tz; *plassa, playa* e no *plaga; haja, haya; escaja, escaya; beva, bega; responda, reponga; mova, moga; mola, molga; cola, colga; duelha, dolga; estrenha, estrenga; venha, venga; enpenha, enpenga; tenha, tenga; fenha, fenga; perda, perga; ponha, ponga; onha, onga; quiera, querisca; conosca, conoga; uebra, ubrisca; suefra, suffrisca; uefra, ufrisca; escondiga, escondisca; rieja, rigisca; espanda, espandisca; falha, falhisca; umpla, umplisca; menta, mentisca; exponga, expona; apparesca, apparega; reda, renda*. E deu hom dire : *vuelha* e no *volga; diga* e no *dia; franha* e no *franga; deja* e no *dega; sega* e no *seya* ni *seza;* et enayssi de lors semblans.

Li seguen han tres termenatios *parta, parca, partisca; prenha, prenga, prenda; reprenha, reprenga, reprenda; planga, planja, planha;* et enayssi de lors compostz e de totz los autres lors semblans. Ayssi meteysh podon termenar li dig verb diversamen en la tersa plural persona dels digz temps, coma : *movan, mogan; molan, molgan; duelhan, dolgan;* et enayssi dels autres. Enpero *plassan* deu hom dire e no *playan* [F° 177 v°] ni *plagan* e *segan* e no *seyan* ni *sezan*.

Motas vetz es appocopada la tersa singulars persona del futur del optatiu e del prezen del conjunctiu, coma : *ane, an; comande, coman; demande, deman; desmande, desman; done, do; garde, gard; regarde, regard;* e dizem *motas vetz*, quar en totz no se sec; per que en aytal abreujamen deu hom recorre a bon uzatge et acostumat de parlar.

En lo preterit perfag del conjunctiu dizon alqu : *hajau amat* e devon dire *hajan*. Et en lo futur del dig conjunctiu : *haurau amat* e devon dire *hauran*.

Del infinitiu[1].

L'infinitiu, segon diverses verbs, han diversas termenatios, segon qu'es estat dig lasus. E son alqun verb que han diversas termenatios en lo prezen d'aquest mo, coma *seguir*, *segre*; *apoderar*, *apoderir*; *redre*, *rendre*; *resplandir*, *resplandre*; *remaner*, *remandre*; *produr*, *produre*; *escrire*, *escriure*; *far*, *fayre*; *tener*, *tenir*; *vezer*, *veyre*; *prendre*, *prenre*; *reprendre*, *rependre*, *repenre*; *aprendre*, *apenre*; *conprendre*, *conpenre*; *penedre*, *penedir*; *repenedre*, *repenedir*; *querre*, *querir*; *requerre*, *requerir*; *proferre*, *proferir*; *referre*, *referir*; *coldre*, *colre*, e no *coler*; *moldre*, *molre* e no *moler*; *toldre*, *tolre* e no *toler*; *doldre*, *dolre* e no *doler*: et enayssi de lors compostz e dels autres lors semblans.

Alqu[2] dizon que l'infinitiu en *ir* podon termenar en *ire*, et aysso no conte vertat del tot, quar mal seria dig *tenir*, *tenire*, et enayssi de sos compostz. Alqun altre[3] dizo lo contrari que l'infinitiu en *ire* podon termenar en *ir*, et aquesta es vertadiera, exceptatz *frire* e *rire*, jassiaysso que miels es que *ire* venga de *ir*, coma de mays comu, que pel contrari. Las dichas reglas son vertadieras en los noms[4], quar paucz noms pot hom

1. G. A., II, 402 sq.
2. *N* exponctué.
3. Il semble qu'on ait voulu écrire d'abord *autre;* le premier jambage de *u* a été allongé; de plus *l* est écrit au-dessus.
4. *Ps* exponctué.

trobar en *ir* que no puescan far en *ire*, o pel contrari, haven respieg a la forma que li oblic prendo del genitiu solamen, coma : *martir*, *martire; albire*, *albir*, et enayssi d'autres granre.

Li infinitiu que termenon en *ir* regularmen podon termenar en *ire*, coma : *dire*, *dir; languir*, *languire; blandir*, *blandire; aucir*, *aucire*, et enayssi d'autres granre; pero mays comuna e mays propria es regularmen la termenatios en *ir* que en *ire*. E qui [**F° 178 r°**] pauza la mays comuna e la mays propria termenatio mays segurs pot estre de son dictat. *Ir* per *anar* es motz gasconils per que·l reproam.

Per so qu'es estat dig del verb e de la pronunciatio de las personas e dels temps e de las autras partz d'oratio no entendem a dire qu'om no puesca trobar alqus autres verbs e[1] los sobreditz, liqual podon termenar estiers que nos no havem pauzat. Enpero per aquels que havem pauzatz se pot hom enformar de la major partida dels autres. Et aquo meteysh entendatz de las autras partz d'oratio dichas e que son a dire, dels quals verbs e de las autras partz d'oratio en aquest cas, so es cant alcus doptes hy endeve, deu hom haver recors a bon lengatge et a acostumat.

Del adverbi e de sos accidens[2].

Adverbis es una partz d'oratio lequals regularmen requier esser pauzatz ses tot meja denan[3] lo verb que

1. *Sic* ms. Lire *que?*
2. G A., II, 406.
3. *Aprop comme à l'autre registre* (au bas de la page, XVII[e] s.).

determena; quar ayssi cum le noms abjectius es ajustatz al sustantiu e·l sieu significat declara e determena, coma : *Bertrans es homs savis,* ayssi meteysh l'adverbis determena leumen la significatio del verb, coma : *Le doctors lieg subtilmen;* quar alqun adverbi requieron esser pauzat denan lo verb coma *no fassas*, et alqu requiero esser pauzat costa autras partz d'oratio part lo verb, coma : *O Peyres, aquest es plus forts ques aquel*; et es apelatz adverbis que vol aytant dire coma aquel qu'estay pres del verb o costa·l verb; et aysso meteys entendatz del particip.

En l'averbi son trey acciden especial : significatios e figura et especia; la primitiva, coma : *aras, ades;* la derivativa, coma : *fortment, belamen*. Qu'es especia dig es estat.

Las significatios del averbi son logals o tenporals, enterrogativas, prohibitivas, negativas, affirmativas, jurativas, optativas, ortativas, remissivas, qualitativas, quantitativas, dubitativas, congregativas, disjunctivas, assemblativas, ordenativas, intensivas, comperativas, superlativas, numerativas, diminutivas, envocativas, responsivas, demostrativas o electivas. Logals, coma : *ayssi, aqui, d'aqui; d'aqui enan, lay, delay*; [Fº 178 vº] *say, de say*; *ins, layns; dins, dedins; fora, la fora, defora;* et alqu dizon *foras, la foras, deforas*. Temporals, coma : *huey, hyer; sempraras, ara, aras; dema; ades, cempres; adonc, adoncas; entre, mentre, domentre; cant* o *can; tostemps, pusque*[1], *pueyshque*. Enterrogativas, coma : *perque?* Prohibitivas, coma : *no*. Negativas, coma : *no, ni, non ges, non pas*. Affirmativas, coma :

1. En marge *puesque*.

oc, o[1], *ayssi, yshamens, amen*[2]. Jurativas, coma : *certas, veramen, verayamen,* amb *s* o ses *s*. Optativas, coma : *am mo vol* pres per una dictio, *ara, aras*. Ortativas, coma[3] : *eya*, o *ara, aras, ora*, jassiayssoque *ora* apparesca frances. Remissivas, coma : *pauc e pauc, pauc cada pauc, petit e petit, petit cada petit; apenas, a per pauc*. Qualitativas, coma : *belamen*, o *belamens*, et enayssi de lors semblans. Quantitativas, coma : *mot, pauc, petit, gayre* o *gayres, gran re, tant quant*. Dubitativas, coma : *beleu, ad aventura, per aventura*. Congregativas, coma : *essemps, engalmens, divizidamens, discretamens, secretamens*. Assemblativas, coma : *si co, ayssi co, si cum, ayssi cum, cum, coma. ayssi coma, quays*. Ordinativas, coma : *apres, seguentre, aprop, enaprop, d'ayssi avan*, o *d'ayssi enan, d'aqui avan, d'aqui enan, pueysh, pueyshas, primieramen*. Intensivas, coma : *trop fortmen, de tot en tot*. Comparativas, coma : *may* o *mays, mens, plus* o *pus, plus fort que*. Superlativas : *sobrefort, sobrefortment*. Numerativas, coma : *una vetz* pres per una dictio, *doas vetz, tres vetz*. Diminutivas, coma : *tantet, pauquet, petit, cortezamen*[4], *polidetamen, gentet, adantet*, et enayssi de lors semblans. Envocativas, coma : *e,o*. Responsivas, coma : *hen*[5]. Demostrativas, coma : *veus, vet*. Electivas, coma : *ans, may, mays*.

Alqu dopto si approp locutio affirmativa hom deu pauzar *ni* et aprop negativa *nulhs* o *negus* et si *non ges* es us motz o duy; aquo meteysh de *non pas;* auzidas

1. En marge *o* (XVII^e s.).
2. Sans doute *yshamen* sans *s* ; cf. infra *veramen*.
3. En marge : *eya* o *ara, aras, ora* (XVII^e s.).
4. Au bas de la page : « lisez *cortezetamen*, comme à l'autre volume. » (XVII^e s.).
5. Au bas de la page (XVII^e s.) : *heu* (*heus?*)

et entendudas sobre aysso motas et diversas oppinios nos dizem enayssi que *ni* pot hom pauzar aprop locutio negativa os affirmativa e que aprop negatio o quaysh negatio es negatius, coma : *no offendas ton payre ni ta mayre; yeu vali mays* [F° 179 r°] *que tu ni el.* Yshamens pot esser pauzats aprop locutio affirmativa et adonx es enterrogatius et affirmatius, quar adonx es pauzatz en loc d'aquestas conjunctios *e, et, o,* coma : *vols pa ni vi? so es vols pa o vi? o de tot?* soes pa e vi tot essems; o enayssi : *has espaza ni lunh arnes?* so es : *has espaza o alqun arnes? o de tot?* Et alqunas vetz ses enterrogatio, coma : *revelar sa riqueza ni sa paubrieyra a tota gent es grans folia;* pero miels es dig *e sa paubriera, o sa paubriera*, et pot hom dire que la dita locucutios es negativa. Encaras *ni* es de tal natura que ajusta dos nominatius singulars am verb plural, coma : *ni Peyres ni Bertrans no fan re de be;* o enayssi *ni P. ni B. be no fan.* Encaras dizem que aquest adverbis *no,* cant enterroga, es affirmatius, coma : *no sabes tu be que si mal fas mal trobaras?* Quays que diga que si fa be. Dizem yshamens que jassyaysso que nos reputem *nulhs* e *negus* per affirmatius, segon romans, ayssi be coma *lunhs* e *degus*, quar uzatges o requier, pero miels es dig *lunhs, alqus* o *degus* que *nulhs* o *negus.* De *nonges* si es us motz o duy aquo meteysh de *non pas* non curam, quar gran diversitat no·y trobam.

Li adverbi termenat en *en*, de qualque significatio sian, regularmen podon termenar en *s*, coma : *seguramen, seguramens.* Et alcunas vetz en *t*, coma : *fortment;* e dizem regularmen, quar en totz no se sec, coma : *mantenen, encontenen, soen, gen* et enayssi de lors semblans, losquals hom pot haver per uzatge de parlar.

Alqun adverbi son pronunciat a maniera de noms, coma : *be, mal, greu, leu, segur, fort, bel,* cossi hom dizia : *be s'esforza, mal greu li sta, leu vendra, segur va, fort crida, bel se porta;* o pot hom dire que son abreujat per figuras, coma son aquest : *bona lay vas, bona a tos obs, mala lay vas, mala a tos obs,* so es a dire *bonamen* et *malamen*, et enayssi que *bo* sia abreujatz segon alqus de *bonamen*, cant al significat e no cant a la votz, e *mal* de *malamen* cant a la[1] .I. e a l'autre; et enayssi dels autres seguens. Pero nos dizem que *bes* es es us noms per si e sustantius e *be* us adverbis [F° 179 v°] e *bos* es autres noms per si et adjectius, e *bonamens* altres adverbis, coma : *totz bes li falh; de tot be es dignes; a tot be s'adona; tostemps fa be; en be s'esforsa.* Et que sia sustantius appar, quar per si esta en locutio, coma : *bes li venga; qui be·m vol;* majormen quar soen li donam adjectiu, coma : *gran be, bel be.* E que *bos* sia adjectius appar, quar per si no pot estar, si donx no es neutris sustantivatz. E enayssi havem dos adverbis : *be,* de *bes, bonamen* de *bos,* jassiaysso que la us es soen pauzatz per l'autre, coma : *bonamen no·s pot far* o *be no·s pot far.*

Tres especias son en l'averbi : la simpla, coma : *soen, ara;* la composta, coma : *desara, decempres*; la descomposta, coma *descortezamen, perfiechamen.*

Del particip e de sos accidens. Rubrica[2].

Particips es una partz d'oratio laquals es pauzada pel verb del qual naturalmen se deriva. Et es ditz

1. *Votz* exponctué.
2. G. A., II, 414.

particips, quar en partida *participa* am lo verb et en partida am lo nom. *Participar* vol dire *penre part*, quar alcus accidens ha a semblansa del nom, coma gendre, cas, et alqus en semblansa del verb, coma temps e significatio. E pren tant de la .I. quant de l'autre nombre e figura.

Li acciden del particip son .VI. : gendres, cas, temps, significatios, nombres e figura. Del gendre e del cas es estat dig en lo nom e del temps en lo verb, lequals per aquela meteysha maniera pot esser ayssi diffinitz. E son trey temps en lo particip : le prezens e·l preteritz e·l futurs. Le prezens regularmen se termena en *ans* o en *ens*, coma *amans, legens*. E·l preterit regularmen en *atz*, en *itz*, et en *utz*, coma *amatz, legitz, cofondutz*; e·l futurs regularmen en *ors*, coma *amadors*, *legidors*.

Segon que tres gendres cossiram en lo verb, havem tres[1] significatios en lo particip, quar d'aquels se deshendo, sos assaber : *activa, passiva, neutral*. Activa es can se deshen de verb actiu, coma de *amar, amans, amadors*; passiva can se deshen de verb passiu, coma *amatz, amadors*, soes cel que sera amatz; neutrals can se deshen de verb neutri, coma *venens*, *venedors*, so es cel que vendra o qu'es a venir.

[F° 180 r°] Del nombre e de la figura es estat dig en lo nom. E son doas figuras ses plus en lo particip : la simpla, coma *legens*, e la decomposta, coma *negligens*.

1. *Termenatios* exponctué.

De la conjunctio e de ses[1] accidens[2].

Conjunctios es una partz d'oratio que unish, ajusta e lia una part d'oratio amb autra, coma : *yeu e tu em frayre*; aquela conjunctios *e* ajusta lo *yeu* e·l *tu*. O enayssi : *si Bertrans corr, be·s mou*; aquesta conjunctios *si* lia lo cors e·l movemen e per so es dicha conjunctios quar conjonh.

L'acciden de la conjunctio son trey : potestatz, figura, ordes. En la conjunctio .VI.[3] potestatz, son regularmen : la copulativa, la disjunctiva, la cauzals, la rationals. Copulativa can copula, so es cant ajusta no solamen los motz, ans o fay lors significatz, e per so ajusta semblans cazes coma : *P. e G. corro*. Disjunctiva es, quar jassiaysso que·ls motz ajuste, pero desjonh lors significatz e separa[4], coma : *dias es o nueits?*

Cauzals es aquela que s'ajusta am verb d'indicatiu e demostra lo fag de la cauza ses nessitat[5] de consequencia, coma : *yeu soy savis, quar hay legit*. Et en loc d'esta conjunctio pauza hom soen noms e pronoms am prepozitios, coma : *per que, per so, per amor d'aysso, per amor d'aquo, per laquel cauza*. Rationals es can collegis so qu'es estat dig am razo e de so qu'es estat dig pauza conclusio, coma : *donx*, o *doncas*,

1. *Sic* ms.
2. G. A., II, 416 sq.
3. Ce chiffre n'est pas exact ; car il y a cinq *potestatz* en y comprenant l'*expletiva*.
4. Ms. *separara* avec *ra* exponctué (XVII[e] s. ?).
5. *Lisez necessitat comme à l'autre volume* (note du XVII[e] s., au bas de la page).

ayssi, enayssi, enayssi donx o *donx enayssi.* La expletiva es aquela que·s fa mantas vetz per cauza d'ornat e no per cauza de necessitat en lati, coma : *quidem, quoque, vero, autem, enim, etenim,* cossi hom dizia : *P. legit, qui quidem Petrus est bonus clericus*; aquel *quidem* re no·y fa mas qu'es pauzatz per cauza d'ornat; et enayssi de las autras, coma : *Dixit quoque Deus*; *Petrus vero fortissimus fuit in fide*; *Maria autem dixit ad angelum.* E per esta maniera nos no l'avem en romans. En autra maniera es preza aquesta conjunctios per nessitat[1], so es per exprimir[2] pus conplidamen so qu'om ditz, coma : *sivals, que no, mas, enpero, pero, enpero, si que no, estiers, jassiaysso, sos assaber* e lors semblans.

En la conjunctio son doas figuras : la simpla, coma *ayssi, en* [F° 180 r°] *pero,* la composta, coma : *enayssi, mas empero.*

Jassiaysso que trey orde sian segon lati, segon romans ne son duy solamen : le prepositius e·l comus; e·l tertz, segon lati, ha nom subjunctiu. Las conjunctios del prepositiu requieron esser pauzadas denan la dictio que s'ajusta coma *e, o, si, sino, ni, que, mas, mas que.* Del comu orde son totas las autras conjunctios, quar son comunas tant al prepozitiu orde quant al subjunctiu, coma : *vay a la glieyza, pero torna tost;* aquel *pero* es ara del prepositiu; *vay a la glieysa*[3], *torna tost*; *pero* aras es del subjunctiu.

Las dictios seguens son conjunctios : *e, o, jassiaysso, mas, ni, sivals, que no, sos assaber, pero, empero, mas empero, que, si, neysh, negueys, entertan, estiers, encara,*

1. En marge *necessitat* (xvii° s.).
2. Ms. *exprmir*; en marge (main du xvii° s.) *exprimir.*
3. Il manque ici *pero* dans le manuscrit.

mays, can, quoras, quar, perque, sique, cantque, don. En loc d'estas conjunctios hom pauza motas vetz noms e pronoms am prepozitios et adverbis coma : *per laqual cauza, per amor d'aquo, per so, per so que, per tal que, quar, per amor quar.*

En la pronunciatio d'esta conjunctio *e* se pecca hom soen, quar alqu[1] dizon *i* per *e*, coma : *yeu fuy a Sant Jacme hy a Nostra Dona del Puey*, e devon dire *e*, e can vocals se sec *et* am *t* o *z* ; aquo meteysh d'esta conjunctio *o*.

Per cauza d'ornat laysha hom alcunas vetz aquesta conjunctio *e*, coma : *orar, pregar et amar Dieu es bona cauza.* Et alcunas vetz la laysha hom del tot, coma : *lauzar, amar Dieu deu cascus* ; *P., Johans duy home so*[2] ; o enayssi :

> *Honors a Dieu, benedictios, gloria*
> *Sia que·ns do contra tot mal victoria*[2].

E motas vet[z] hom la pauza per cauza d'ornat e ses necessitat, coma : *E Peyres e Guilhems han legit.* Ayssi meteysh, quar es acostumat, pauza hom aquesta conjunctio *o* motas vetz, coma : *O Gilis o Bertrans canto.* D'aquestas conjunctios e d'autras havem parlat lassus, can tractem del nombre, del nom e del abreujamen de las habitutz comunas, per que abaste so que n'avem ayssi dig.

1. *N* exponctué.
2. *Peyres, Johans, duy home* exponctué (xiv[e] s.)

De la prepozitio e de sos accidens[1].

Prepositios es una partz d'oratio, laquals tostemps es prepauzada a las autras partz d'oratio am lasquals se ajusta per appozitio o per compozitio; per appozitio, so es per regimen [F° 181 r°] o per servir al cas, coma : *Guilhems vay per la carieyra*; per compositio, so es can se compo, coma *descortes*. Et es dicha *prepositios* de *prepauzar*, so es denan pauzar. O pot hom dir que prepozitios es una partz d'oratio, laquals prepauzada a las autras partz d'oratio lors significatz complis, muda o merma : complis, coma : *fugir, defugir*; *falhir, defalhir*; *par* (verb), *appar*; *gastar*, *degastar*; quar *fugir* es simplamen *fugir*, *defugir* trop fortmen *fugir*, et enayssi dels autres.

Pero aytals complimens de significar en romans non es conogutz, quar hom no conoysh segon romans que mays vuelha dir *trobar* que *atrobar*, *marvir* que *amarvir*, *mostrar* que *demostrar*, *partir* que *departir*, *ordenar* que *adordenar*, et enayssi de trops autres; per que aquest complimen pot hom prendre en autra maniera, so es cant alqus motz non es acostumat de dire ni per se meteysh re no significa entro qu'es ajustatz am prepositio, coma : *mezir*, *putar*, *cuzar*, *petir;* aytal mot re no significo e per complir lor significat hom lor ajusta prepozitios coma : *demezir*, *reputar*, *escuzar*, *repetir*, et enayssi de lors semblans. Muda, coma : *curayre*, *procurayre; estruir*, *destruir; dir*, *contradir*; *cortes*, *descortes;* merma, coma : *entrauzir*.

1. G. A., II, 422.

La prepozitios a .I. acciden, sos asssaber servir a cas, so es a l'acuzatiu et a l'ablatiu. Aquestas servisho a l'acuzatiu : *a*, *ves* o *vas*, *denan* o *davan*, *contra*, *encontra*, *desay*, *entorn*, *enviro*, *fora*, *entre*; *dins*, *dedins*; *pres*, *depres*; *prop*, *aprop*; *otra*, *delay*, *estiers*, *fora*; *sus*, *desus*; *de sobre*, *tro*, *entro*, *juxta*, *costa*, *detras*.

Las seguens servisso a l'ablatiu : *ab*, *am*, *de*, *ses*, *senes*, *en*, *sotz*, *desotz*, *dejos*, *per denan* o *per davan*; comunas son aquestas prepozitios seguens seg[on] romans[1] : *denan*, *per denan*, *per*[2], en so que podon servir a l'acuzatiu o l'ablatiu. A l'acuzatiu, coma : *yeu vau per la cariera; yeu estau denan la glieyza; yeu no·m cossenti en vos;* a l'ablatiu, coma : *yeu compari per mo senhor; tot huey*[3] *hay estat denan lo jutge; yeu estau en mon hostal.* Enpero, segon romans, no qual far differensa quals servo a l'acuzatiu e quals a l'ablatiu. Quar leumen cascus termena son cazual per una maniera en singular et en plural.

Alqunas prepozitios son dichas inseparabblas[4], so es no separabblas, quar no·s separo ni·s departo de compositio a fi que puescan [F° 181 v°] re singnificar; quar per lor meteyshas re no significo, mas can son en compositio ajudo a significar; e son aquestas : *de*, *des*, *re*, *se*, *am*, *con*, coma : *defugir*, *destemprar*, *descortes*, *resemblar*, *retornar*, *separar*, *semenar*, *sopartir*, *sovenir* (pero en aquestz dos derriers *e* se muda en *o*),

1. Depuis *comunas* jusqu'à *denan* écrit en marge; *on* de *segon* a été rogné par le relieur.

2. « *En*, qui est à l'autre registre, est oublié ici. » (XVIIe s., au bas de la page).

3. Ms. *huiey* avec *i* exponctué.

4. Ms. *inseppablas;* en marge : *inseparablas* (XVIIe s.).

amparar, *amparansa*, *amduy*, *conjurar*, *continuar*, *contenensa*.

Las dichas dictios, apeladas prepozitios[1], pauzadas ses cazual son adverbi, coma : *yeu estau dedins*, *tu estas deforas*, *cel esta depres*.

De la interjectio[2].

Interjectios es l'autra part d'oratio. Et ha .I. acciden solamen, sos assaber significatio. Segon los diverses movemens e las affectios d'ome son motas significatios, lasquals significatios hom totas no pot saber, quar no so pronunciadas am votz plana, ans o son be am votz cofuza, non conoguda et extranha.

Per las interjectios conoys hom lo movemen de la pessa e de l'affection d'ome a la maniera del pronunciar, si es de gaug, de dolor, de paor o de meravilha.

Entre las autras significatios d'esta interjectio que entre nos podon esser conogudas son .VII. o .VIII., la una significa gaug et alegrier, l'autra dolor, marrimen e mal saber, l'autra meravilha, l'autra paor o fereza, l'autra escarnimen o trufa, l'autra indignatio et ira, l'autra menassas amb alcun escridamen, l'autra excitatio[3]. Una meteysha interjectios pot haver motas e diveras significatios, coma : *hay*, que pot significar gaug o dolor; gaug, coma : *ay ta be m'es vengut*; dolor, coma : *hay las*. Las seguens podon significar gaug : *Oy* plenissonans : *hay, o ge*. Gaug significo las seguens

1. Ms. *prepozios*, corrigé en marge *prepozitios* (XVII[e] s.).
2. G. A., I, 426.
3. Ms. *exicatio*.

enterjectios : *oy* plenissonans : *hay, o ge, oy me, ha, ha ha, ha ha ha, ha han, he he he*. Dolor, marimen o mal saber significo aquestas : *o ge, yey, oy* semissonans, *oy* plenissonans, *a, ay*.

Meravilhas significo las seguens : *ha, ha ha, ha ha ha, ha ha ha ha, yoy, o hay, to, so, ko, hohe, ostatz, e*.

Paor significo aquestas : *tata* et aquesta sillaba *ta* ·V· o ·VI· vetz pot hom multiplicar, quar las enterjectios son de tal natura que requiero viacieramen esser pronunciadas, perque cert accen no lor pot [F° 182 r°] hom assignar.

Escarnimen o trufa significo aquestas : *he, hehe, he he he, ha ha, yey, pur*.

Indignatio significo las seguens, coma : *ha, haha, so, to, ostatz, he he* plenissonans, *ho* semissonans.

Menassas amb escridamen significo las seguens, coma : *ho, hee* plenissonans.

Excitatio significo aquestas : *e*, plenissonans : *io, arri, cho, so*, semissonan. *He* semissonans pot esser exetativa[1] o enterrogativa, pero miellis es qu'om adonc pauze *que* enterrogatiu.

*
* *

[Ici finit le texte des *Leys d'Amors*. Au-dessous on lit, dans la première colonne, les lignes suivantes (main du XVIe siècle)[2] :] « Carmina cuncta mea que, hac in arte, juvenili cursu, emissi (*l. emisi*), ad laudem

1. *Sic* ms.
2. Ce texte a été déjà publié par Chabaneau, *Hist. Gén. Lang.*, éd. Privat, t. X, p. 204 ; nous reproduisons ci-dessous ses notes.

summy Heloy[1] dixisse fateor; etsi venereo ac infausto dictamine artem lustrasse conatus, misereatur Sidday[2], ac Mali acta revocet, ne perperam mei teratur animus, Petro de Ruppe[3], Tholosani, legum licenciati et judicis Ripparie locumtenentis domini senescalli Tholose, cancellariique hujus Jocunde Scientie, ac in illa magistri; qui Spiritum Deo reddidi, anno Domini millesimo V° secundo, die xxª madii. Creato cancellario egregio viro domino Johanne Chavanhaci[4], utriusque juris doctore, judice majore Tholose, demum[5].

ARGUMENTUM[6]

Ex Ruppe igitur frondosa quam cernimus, subjecti divinam precamur clementiam ut, que nullo lapsu scissuram passa est, integritate candida, incolumis servetur[7].

[En haut de la colonne 2 on trouve d'une autre écriture que le texte précédent les lignes qui suivent :]

1. *Elohim* (Dieu).
2. *Schaddaï* (le Tout-Puissant).
3. Peire de la Roque, qui avait été lauréat du *Gai Consistoire* dès 1464. [Il fut plusieurs fois lauréat et chancelier du Consistoire de 1480 à 1502. Cf. F. de Gélis. *Histoire critique des Jeux Floraux*, p. 273, 287, 288.]
4. [Sur Jean de Chavagnac, cf. de Gélis, *Histoire critique des Jeux Floraux*, p. 352.]
5. La phrase n'est pas finie.
6. Peut-être était-ce un sujet donné au concours.
7. Le manuscrit porte SERVET' en caractères plus gros que les autres. Il semble que nous ayons affaire ici à un nom propre qu'on a voulu mettre en relief.

Dominus Blasius Aurioli[1], jurium doctor et magister hujus sciencie, fuit electus unus ex VII manutentoribus, anno Verbi nati M°V°XX°, die jovis prima maii, in Consistorio.

1. [Mainteneur de 1520 à 1541; vice-chancelier en 1539. Cf. de Gélis, *op. laud.*, pp. 275, 281, 352.]

FIN DU LIVRE III.

